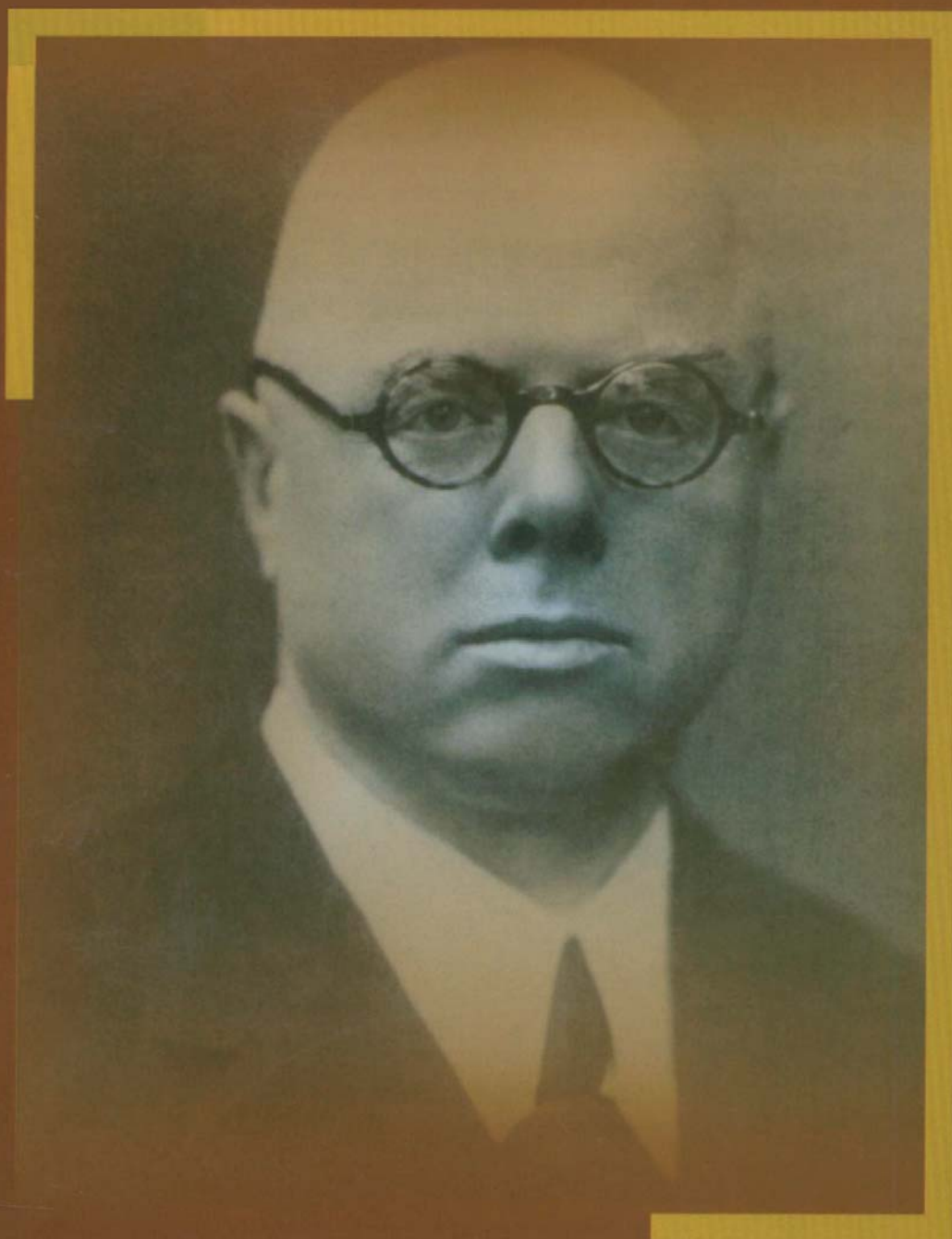

Külmissziói Kiskönyvtár 5.

Keveházi László:

**PODMANICZKY PÁL,
A MISSZIÓ PROFESSZORA**

Keveházi László

Podmaniczky Pál, a misszió professzora

Külmissziói Kiskönyvtár 5.

**Magyar Evangélikus Külmisszió Egyesület
Budapest, 2006**

ISBN 978-963-06-1917-2

TARTALOM

Ajánlás

Bevezetés

I. Podmaniczky Pál élete

- 1. Az egyház és a kor, amelyben élt és szolgált*
- 2. A gyökerek, a családi háttér*
- 3. Megpróbált, de megáldott élet*
 - a. A gyermekkor*
 - b. Az ifjúkor, a teológusévek*
 - c. A gyülekezeti lelkész*
 - d. Az egyház ébresztője*
 - e. A misszió ügyének szószólója és tanítója*
 - f. A katedrán*
 - g. Elmenetele, de nem az út vége*
 - h. Kronológia*
 - i. Publikációi*

II. Podmaniczky Pál tanítása

- 1. A pedagógus*
- 2. Az istentisztelet teológusa*
- 3. A szépirásban is tanúskodó*
 - a. A kezdet*
 - b. A termés java*
 - c. A nagy mű*
- 4. A misszió elméletének megalapozója és kifejtője egyházunkban*
 - a. A belmisszió szolgája*
 - b. A külmissziói munka áttekintője*

III. A missziói tudomány doktora

- 1. A misszió fogalma és helye a teológiai tudományok keretein belül*
- 2. A misszió és a Biblia összefüggésének elmélete*
- 3. A missziói kötelezettség tudatának kifejlődése*
- 4. A misszió a mai (1926) keresztyénség tudatában*
- 5. A misszió célja, eszközei és módszere*
- 6. A misszió helyzete 1926-ban*
 - a. Felelősségünk a zsidóság felé*
 - b. Küldetésünk és az iszlám*
 - c. A nagy keleti vallások országaiban végzett misszió*
 - d. A többi pogány terület és missziója*
- 7. A missziói feladat megoldatlan részei*
- 8. A missziói munka eredményeinek értékelése*

IV. Krisztus tanúja

- 1. Finn testvéreink missziói munkája*
 - a. Akik könnyekkel vetettek*
 - b. Zsendülő vetés*
 - c. A boldog aratás*
- 2. A misszió és a Biblia*
- 3. Aki átokból áldássá lett*
- 4. Élete utolsó írása*

Zárszó

A felhasznált fontosabb irodalom jegyzéke

Fényképmelléletek

Ajánlás

D. Keveházi László egyháztörténész evangélikus lelkész *Dr. br. Podmaniczky Pálról* írt könyvét tartja kezében az olvasó. E kitűnő életrajzi könyv írója 1948-ban húsz évesen jelentkezett az első magyar külmissziói iskolába. A Nagytarcsán működő Intézetben két éven át készült a külmissziói szolgálatra, majd a soproni Evangélikus Teológián lelkészi diplomát szerzett. Dezséry László püspök avatta lelkésszé 1955-ben. Negyven évi gyülekezeti lelkészi-, s ezen belül 15 évi esperesi szolgálat után Budapesten az Evangélikus Hittudományi Egyetemen meghívott előadóként dolgozott az egyháztörténeti tanszéken. Az 1991-ben újrászerveződött Evangélikus Külmissziói Egyesület első lelkészi elnökévé választotta.

A Külmissziói Egyesület felkérésére 2001-ben Keveházi László megírta *Kunos Jenő* Kínában szolgált magyar evangélikus misszionárius életrajzát és még ugyanebben az évben elhagyta a nyomdát a „Tegyetek tanítvánnyá minden népet” című egyetemes missziótörténeti vázlata is, az első magyar nyelven megjelent egyetemes missziótörténeti könyv. Két évtized kutatói munkájának gyümölcse – a *Sztáray Mihály* magyar reformátorról írt monográfiája – 2005-ben jelent meg. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem egyháztörténeti munkásságát díszdoktori címmel jutalmazta. Keveházi László könyvei az olvasót megismertetik egyházunk bel- és külmissziói eseményeivel. A könyvtárakban és levéltárakban található adatok felsorolásán túl írásaiban élményszerűen mutatja be a misszió munkásainak életét. Ezért a misszióról szóló tudományos teológiai megállapítások azoknak is jól érthetők, akik az egyház missziói munkáját kevésbé ismerik.

Dr. br. Podmaniczky Pál professzort élete utolsó öt évében személyesen ismertem. Vallásbölcseleti-, vallástörténeti-, filozófiatörténeti-, neveléstudományi és karakterológiai előadásai, de a soproni templomban elhangzott igehirdetése is mély hatással voltak rám. A háború után 1947-ben a Teológiai Akadémián megalakítottuk a Teológusok Missziói Munkaközösségét. Kérésünkre Podmaniczky Pál „Úttörő Misszionáriusok” címen előadásokat tartott. Sok érdeklődő teológus ezeken az előadásokon ismerte meg Afrika, Ázsia, Dél- és Észak-Amerika első misszionáriusait, életüket, evangéliumi munkájukat. Tudományos és ugyanakkor szeretetteljes előadásai, illetőleg azok emléke megtartó lelki erőt, jó segítséget jelentettek az egyházi életet elnyomó hatalom idején 1950-től 1989-ig.

Az első magyar Evangélikus Külmissziói Iskola Nagytarcsáról 1950-ben Budapestre költözött. Ekkor az Intézet felvette a „misszió professzorának” nevét, hogy így is őrizze Podmaniczky Pál emlékét. Ettől kezdve az iskola *Podmaniczky Pál Evangélikus Missziói Intézet* néven működött. Az intézet működését a diktatúra alig másfél év múlva megszüntette.

Most a Külmissziói Egyesület vezetősége Podmaniczky Pál életrajzi könyvének megjelentetésével két régóta jogosan hangoztatott kívánságnak szeretne eleget tenni. Legyen ez a könyv tisztelet és köszönet az ötven éve elhunyt, kicsit elfeledett nagy tudós, a „misszió professzora” felé. Az olvasókban pedig ébredjen és elevenedjen újra a hit és reménység, hogy a külmissziói munka, Krisztus üdvözítő munkájának hirdetése áldás mind hazánkban, mind a modern, globalizált, sok problémával küzdő világunk minden népe számára. Köszönet Keveházi Lászlónak alapos és lélekkel teli munkájáért. A könyv olvasóin pedig legyen Isten gazdag lelki áldása.

Brebovszky Gyula

a Magyar Evangélikus Külmissziói Egyesület tiszteletbeli elnöke

Bevezetés

Bizonyára vannak, akik a megadott címet: – a misszió professzora – Podmaniczky Pál tanári munkássága leszűkítésének vélik. Igazuk is van: a professzor élete és tanítása ennél sokoldalúbb, gazdagabb tartalmú volt. A könyvben ezt a sokoldalúságot is szeretném megszólaltatni, bár sajnos mindenre nem lesz keret és idő, s még mindig lesznek olyanok, akik valamit hiányolni fognak – joggal! De mindezt azért kísérem meg, hogy annál jobban megértsük a misszióról vallott felfogását is. Mert meggyőződésem, hogy éppen sokoldalúsága, például hallatlan nyelvtudása vezette el őt többek között a misszióhoz.

Amikor elment közülünk, az Új Harangszó haláláról szóló híradásában így jellemezte őt: „Az újabb kori magyar evangéliumi *ébredésnek* hazánk földjén legelső fáklyái közé tartozott. A mélyen *hívő szív* és a legkorszerűbb *teológiai tájékozódás* találkozott benne. Az *evangéliumi szépirodalom* szerelmese és ritka képességű munkása. A *missziói gondolatnak* élenjáró hírvivője.” *Mindez együtt* volt életében és szolgálatában. Éppen az előbb említett nekrológ lépéseit fogjuk követni könyvünkben, amikor sok „talentumúságát”, sokoldalú adottságát és tanítását igyekszünk majd kifejteni. Ez a könyv ezt is szeretné szolgálni, tanulságul a mai nemzedéknek.

Mégis két dolgot ki kell emelnünk bevezetésünkben. Az egyik, hogy ezt a könyvet a hazánkban működő *Evangélikus Külmissziói Egyesület* rendelte meg, ők kérték „Podi bácsi” életének és tanításának feldolgozására. Nem véletlenül, hiszen éppen az általa elkezdett munkát szeretnénk ma folytatni. A másik: kétségtelen, hogy a *missziói tudomány* feldolgozásában és annak kifejtésében úttörő volt hazánkban és egyházunkban. Disszertációjának címe is ez volt: „*A missziói tudomány vázlat.*” Hazánkban ő a missziói gondolat *élenjáró hírvivője* volt. Lelkészek nemzedékeiben ültette el a misszió felelősségét és gondolatát. Gyülekezetekben – írásaiban és előadásaiban – képviselte Jézus Krisztus Urunk nagy ügyét: a missziót. Ha így emlékezünk rá, megköszönve sokoldalúságát, talán mégis elfogadják az olvasók ezt a címet: *a misszió professzora*. Mert kétségtelen, hogy azóta sem volt olyan professzorunk, aki ilyen határozottan, ennyire kidolgozva képviselte volna egyszerre az egyház missziói feladatát, annak történetét, gyakorlatát és tudományát.

Köszönetet kell mondanom mindenkinek, akik segítettek a munkában. Köszönöm a *Külmissziói Egyesület* vezetőségének, hogy rám gondolt a munka megbízásával. Köszönöm a kutatásban elődeimnek a segítséget, elsősorban *Hulej Alfrédra* emlékezem elsősorban tisztelettel. Köszönöm *Gabnai Sándor* írását, amely elindított, s nem tudom felsorolni mindazok emlékező írásait, akik egy-egy cikkük elolvasásával segítettek a képet összeállítani. Különösen sokat merítettem *dr. Anne Marie Kool*: Az Úr csodásan működik adatokban rendkívül gazdag doktori értekezésére. Hálás szeretettel gondolok *Brebovszky Gyula* lelkésztestvéremre, akitől a könyv megírásnak gondolata származik. Azokról sem szabad elfeledkezni, akik a gyűjtésben nyújtottak segítséget, a Könyvtárban *dr. Hubert Gabriellára*, a Levéltárban *Czenthe Miklósr*a gondolok munkatársaikkal együtt, és *Harmati Béla Lászlóra* az Evangélikus Múzeumban. Köszönöm meleg szívvel a lektorok: *dr. Fabiny Tibor*, *Missura Tibor*, és az irodalmi lektor *Ittész Jánosné* munkáját. Átmelegítette szívemet, amikor Ittész Jánosné többszöri átnézés után azt mondta, szinte gyermekének tekinti a könyvet. Hálásan gondolok *Ihrig Dénes* világi elnökünkre, kritikájára, ösztönzésére és segítő támogatására; ki tudja, hány e-mailt váltottunk, vagy hányszor hívtuk egymást „éjszaka”. Meg kell említenem *Erdélyi Károly* nevét is, aki a Vasi Egyházmegye informatikusa, s technikai kérdésekben sokszor kisegített. Köszönöm *feleségem* ebben a munkában is elhordozó türelmét és segítőtársi szeretetét. A nevek sora biztos nem teljes, viszont megtanultam, hogy a legtöbb

tevékenységünk csapatmunka, ahogy Isten országában sem egyedüli és magukra maradt emberek dolgoznak. Köszönöm főképpen *dr. báró Podmaniczky Pálnak*, a misszió professzorának életét és munkáját, köszönöm mindazt, amit életéből, munkájából tanulhattam. Köszönöm leányának *Kutas Emilné Podmaniczky Mártának* és unokájának *Martinovitsné Kutas Ilonának* szíves közléseit és írásaik rendelkezésemre bocsátását. Legfőképpen köszönöm *Istennek*, hogy erőt, kedvet és időt adott a feladathoz.

Így induljunk neki a misszió professzora élete „kibogozásának” – ő szerényen magáról alig írt valamit – és tanítása felfedezésének. Élete és munkája meggyőződésem szerint megelevenítően hathat egyházunk mai életére is! Ez a könyv szeretné tudásunkat, *ismeretünket* bővíteni. Ezért láttam el lábjegyzetekkel a szöveget, mert talán akad, aki mélyebbre szeretne ásni, gondolok a teológusokra vagy a fiatalabb lelkészemzedékre, de olyan gyülekezeti tagokra is, akik többet szeretnének tudni. Aki pedig soknak találja, átlépheti azokat. Annál is inkább, mert a professzor által idézett könyvek ma már régiek, ezeknél újabb szakkönyvek is vannak. Ugyanakkor ez a könyv *hitünket* is eleveníteni, mélyíteni szeretné, és missziói *felelősségünket* is ébreszteni. Ezekkel a gondolatokkal, imádsággal szeretném a könyvet útjára bocsátani, s nemcsak a „missziósoknak”, hanem egész egyházunknak. Kísérje Isten áldása!

A szerző

I. Podmaniczky Pál élete

1. Az egyház és a kor, amelyben élt és szolgált

Egyszerűen úgy is fogalmazhatnánk: *az egyházi háttér*. Ahhoz ugyanis, hogy alakja kiemelkedjen, életének és szolgálatának kontúrjai élesebbek legyenek, ismernünk kell azt a „háttérteret” is, amelyben született, élt és szolgált. Színházi kifejezéssel: mielőtt a szereplők a színpadra lépnek, a színpadot és a színpadot is érdemes szemügyre vennünk. Más szóval a környezetet meg a kort is.

Podmaniczky Pál (1885-1949) a 19. század végének és a 20. század első felének gyermeke volt. Erről a korról persze sok mindent lehetne és kellene írni. Mégis, összefoglalóan, hazánknak, és benne evangélikus egyházunknak életét *két nagy sorsdöntő esemény* határozta meg.

Az egyik a szabadságharc utáni kiegyezés (1867) volt. A mi dolgunk most nem a kiegyezés vitájának felelevenítése, annyit azonban tudnunk kell róla, hogy küzdelmes, vitákkal teljes korszak volt. Nemcsak *Kossuth* és *Deák* vitáztak róla, hanem hazánk és egyházunk népe is. Innen kezdve Osztrák–Magyar Monarchia néven emlegettek minket. Ez volt a *dualizmus* kora. Tudjuk, hogy a latin szó eredeti értelmében *kettősséget*, kettős rendszert jelent, „két egyenjogú állam állandó jellegű kapcsolata, szövetsége; különösen az Osztrák–Magyar Monarchia az 1867-i kiegyezés után” – olvassuk egy szótárban.¹ Persze mi messze voltunk az egyenjogúságtól, de visszanézve mégis nagy lépést jelentett! A dualizmus politikai meggyőződés tekintetében is kettősséget jelentett népünk gondolkozásában (nem először és nem utoljára!). A dualizmus jelentett *megosztottságot* (sőt megosztást, „divide et impera!” „oszd meg és uralkodj!” elve alapján: lásd: nemzetiségi kérdések előtérbe kerülése) és *összefonódottságot* is. Bizony ez utóbbira példa lehet többek között az állam és egyház összefonódottsága is, ami ellen éppen ekkor kezdődött el a küzdelem, és történtek az első lépések is.

Ezeket a lépéseket röviden összefoglalva: a kor első felében a közfunkciók még az egyház hatáskörében voltak, pl. a házasságkötés, -bontás, anyakönyvezés. Talán ebben a korban volt a legélesebb a *reverzális harc*: a vegyes házasságokban a gyermekek vallása kizárólagosan az egyik fél vallását követhette, s ez a katolikus vallás volt. Miniszteri rendeletek jelentek meg az „elkeresztelések” ellen. Ebben a helyzetben született meg *XIII. Leó* pápa „Constanti Hungarorum” enciklikája a „házasság szentségéről” és a „katolikus szellem felélesztéséről”. A reformok azonban elkerülhetetlenek voltak. Egymás után jelentek meg a törvények és rendeletek. Az 1894. 30. tc. a polgári házasságkötésről, az 1894. 32. tc. a gyermekek vallásáról, az 1894. 33. tc. a polgári anyakönyvezésről, az 1895. 43. tc. a bevett, elismert és el nem ismert vallásokról, az 1898. 14. tc. az egyház részére folyósított kongruáról (a lelkészeknek folyósított államsegélyről).²

Mindez külső keretnek, nagyon is mellékes „színpalnak” tűnik, de nem az, hanem fontos adalék, és a kor ismeretéhez, ha röviden is, de hozzátartozik. Hazánk és egyházunk életében –

¹ Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.

² Keveházi László: *Evangélikus egyház a magyar államban. A dualizmus kora*. Lelkipásztor, 1974. 67. kk.

külsőleg szemlélve – mégis fejlődést jelentett ez a kor. A kiegyezés után a millenniumi (1896) ünneplés, majd a „boldog békeidők” következtek. Ekkor már működött és fejlődött mind a négy egyházkerületünk sok-sok különböző intézménnyel.

Ami pedig *egyházunk belső életét* illeti, ezek az évtizedek egyházunkban és a teológiai gondolkodásban a *racionalizmus és liberalizmus* évei voltak. Mintha a létért folyó évszázados küzdelmekben megerőtlenedett vagy kiüresedett volna a hit. Később, a 20. század első évtizedeiben a Teológiai Akadémiára érkező Podmaniczky Pál így ír erről: „*A pozsonyi teológián nem találtam meg azt, amit kerestem. Ott akkoriban az úgynevezett liberális irányzat uralkodott, amely mellett a más irányt követő Trshtýenszky Ferencz és Raffay Sándor nem érvényesültek annyira, hogy legalább számomra enyhíthették volna annak az irányzatnak belőlem csak visszatetszést kiváltó hatását.*”³ Racionalizmusnak azért nevezzük a kort és irányzatot, mert általában a Bibliából csak annyit tudott az ember és sokszor a teológus is elfogadni, amennyit eszével meg tudott magyarázni. Erről a korról másutt így ír Podmaniczky: „*Németországban és lassan másfelé is elkövetkezett a racionalizmusnak szomorú korszaka. Racionalista misszionáriusok kimentek ugyan a nagy Ziegenbalg veritékével öntözött Dél-Indiába, de azt az indítványt küldik haza Németországba, hogy jó lenne abbahagyni a pogányok térítését.*”⁴ Úgy tekintették, hogy az egyház nagyjából teljesítette küldetését, másrészt pedig az európai kultúrán kívül alig volt mit hirdetni. Kicsit éles ez a kép, de egy összefoglalásnak a lényegre kell törnie. Ugyanakkor egyházunk életében sok pozitívum – külső és belső építkezés – volt ekkor is.

Küzdelmes, nehéz, sok tekintetben fejlődést, terjedést és építkezést mutató korszak volt ez egyházunkban, belsőleg azonban sivárnak, vagy ahogy az akkor fiatal Podmaniczky Pál érezte, „visszatetszőnek” is mondható. Ez a vélemény nem ítélet, csak történeti ténymegállapítás.

Az első világháborút követő Trianon volt a másik nagy, kiemelkedő esemény, amely hazánkat – és benne talán leginkább evangélikus egyházunkat – érintette. „A trianoni békeszerződéssel elcsatolták a felvidéki szlovákság, az erdélyi szászok és a délvidéki németek evangélikus tömbjeit” – olvassuk erről a korról⁵ evangélikus egyházunkkal kapcsolatban. A Tiszai és Dunáninneni Kerület vesztett legtöbbet, a Bányakerületi – bár a Felvidéken itt is veszteségeink voltak – a legnagyobb maradt. A Dunántúliból is veszítettünk, ha kevesebbet is. Éppen mert „nemzetiségi egyház”, fájdalmasak voltak veszteségeink.

Ez a „sokk” egyházunk életében végül is pozitívumot hozott. A nagy veszteség egyházunkat újragondolásra, újjászervezésre – talán még azt is mondhatnánk: megújulásra – ösztönözte. Egyrészt – mivel több volt a lelkész, mint a gyülekezet – létrejöttek az ún. „missziói gyülekezetek.” Sok lelkészt kiküldtek oda, ahol eddig nem volt gyülekezet, esetleg csak kicsiny szórvány vagy leányegyház volt, hogy szervezzék azokat anyagyülekezetekké. De egyházunk ettől függetlenül is nagyobb figyelmet fordított a szóránygyülekezetekre, mint eddig. Ebben az időszakban több mint száz evangélikus *templom és imaház* épült, ebből sokat Sándy Gyula műegyetemi tanár, a budavári gyülekezet felügyelője tervezett. Országos Evangélikus Múzeumunk egyik kiállítása szépen mutatta ezt az „építési és templomszentelési” korszakot.

³ Podmaniczky Pál kéziratban lévő önéletrajza, amelyet minden valószínűség szerint a tanári állást megpályázva írt, 1926-ban. (EOL. Podmaniczky Hagyaték. 1. d. Személyi iratok)

⁴ D. Bárány Podmaniczky Pál: A misszió tudományának vázlata, Debrecen, (különlenyomat a Teológiai Szemléből II.-évf. 3-6. sz.) 1926. 7.

⁵ Bencze Imre: Magyarország a XX. században. Révai Lexikon XX. sz. kötete. Az evangélikus népegyház és ébredés (1919–1944) szócikk.

Bár a *tanintézeteink* többségét is elveszítettük, Trianon után 17 középiskolánk és 4 tanítóképzőnk maradt. A Jogakadémia Miskolcra, a Teológiai Akadémia pedig Sopronba került. Mintegy 400 általános iskolánk maradt még. Vagyis számarányunknál fogva iskolák és intézetek terén ekkor vezető szerepet játszott evangélikus egyházunk.

A másik jellemző mozzanat: megelevenedtek és szaporodtak az *egyházi egyesületek*. Most a gyülekezetek egyesületeiről nem is szólunk. Minden nagyobb gyülekezetünknek volt egy vagy több egyesülete, s ezek a gyülekezet életében nagy jelentőségűek voltak, elevenítően hatottak azokra, akik az egyesületek tagjai voltak, de az egész gyülekezetre is. Külön meg kell említenünk a cserkészcsapatokat, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (KIE), a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséget (MEKDSZ) és az Országos Luther Szövetséget, bár még sokkal többet is felsorolhatnánk. Mindezek pezsdítően hatottak egész egyházunk életére. Nem véletlen, hogy a második világháború után külső nyomásra meg kellett azokat szüntetni.

1934-től egyházunk jelentős *zsinatot* tartott, új törvénycikkeket szerkesztett, a törvények elé egy Hitelvi nyilatkozatot fogalmazott, és átgondolta, bizonyos értelemben a Trianon utáni állapotra tekintve, át is szervezte egyházunk, kerületeink életét.

Egyházi lapjaink is az élet elevenedését szolgálták (Ezek közül a legfontosabbak: Harangszó, Evangélikus Élet, Evangélikusok Lapja, Lelkipásztor, Keresztyén Igazság, de említendők a Hajnal és a Missziói Lapok is, amelyekről később külön is szó fog esni.) Az új Agenda – *istentiszteleti rend* – bevezetésével istentiszteleti életünk is gazdagodott, új formát nyert, és azt viták után tartalmilag is segítette.

A *külföldi kapcsolatok* is megelevenedtek. Egyházunk vezetői tudatosabban keresték a külföldi testvérekkel való találkozásokat, mint eddig. Természetesen ezek a kapcsolatok is új hatásokat jelentettek egyházunk életében. Ebben a munkában később maga Podmaniczky Pál aktívan részt vett.

Itthon egyházunk lelkészei igyekeztek a *falusi fiatalokkal* is foglalkozni (népfőiskolák!) és a *munkások* felé is utat keresni. Ez utóbbi kísérlet volt a legkevésbé eredményes. Természetesen sokan fordultak az *értelmiség* felé is, cikkek és könyvek sora bizonyítja ezt a tényt.

Egyházunk (protestáns egyházaink) életében *ébredés* támadt. Ez lassan átjárta egyházunk szinte minden nemzedékét: az ifjúságot, a felnőtteket, férfiakat és asszonyokat. Az első lelkészevangélizáció Ostffyasszonyfán volt *Gáncs Aladár* lelkész vezetésével. Ez volt az ébredés „nyitánya”. „A legkülönbözőbb evangéliumi körök egységes indításra s a másokkal való imaközösség tudatában elkezdtek imádkozni 1921 tavaszán külön ébredési imaórákon egy *nagy magyar lelki ébredésért*” – írta *Gáncs Aladár*, az evangélikusság korán elhunyt ígéretes munkása.⁶ Ez az ébredés lassan országossá lett, s nemcsak gyülekezetekben folytak egész hetes evangélizációk, hanem a konferenciai központokban is. Sok név közül, csak egyet emelünk ki: *Túróczy Zoltán* püspök nevét.

Ennek a korszaknak külön szomorú fejezete az *antiszemitizmus* élesztése és éledése. Püspökeink tiltakoztak az ún. „zsidótörvények” ellen, s pásztorlevelet is szerkesztettek, amit végül nem volt szabad felolvasniuk. Egyházunk lelkészei közül sokan igyekeztek menteni a deportálás elől zsidó testvéreinket, külön is meg kell említeni *Sztehló Gábor* és *Keken András* nevét. Aztán végigsöpört felettünk a háború, szörnyű pusztításával, majd kezdődhetett a romok eltakarítása és az újjáépítés. De ez már új fejezet egyházunk történetében. Erről az időszakról sokat olvashatunk – és idézünk is majd – *Dr. Anne-Marie Kool* háromkötetes

⁶ Scholz László: „Serkenj fel, aki aluszol”. Bp. 1939.

disszertációjában, amely nemcsak a missziói szolgálat fejlődéséről, hanem egyházunk életének belső fejlődéséről és küzdelmeiről is szól.⁷

Ebben a korban született, nőtt fel, élt, tanított és szolgált *dr. báró Podmaniczky Pál lelkész és professor*. S nemcsak ebben élt, hanem ennek a kornak egyik meghatározója volt egyházunk és a lelkészek nemzedékei életében.

Ez a háttértörténet többről is szól. Bizonyára észrevette az olvasó, hogy a történetnek két része volt. Az egyik látszólag fejlődő, gazdag, ha küzdelmes is, mégis eredményes, csak sajnos belülről sivár, sok tekintetben üres. Mintha a tartalom eltűnt volna. A másik rész pedig szegényes, háborúról, veszteségekről szól. De belülről mintha éppen ennek ellenkezőjét, a gazdagodást mutatná. Valami belső gazdagságot. Ha ezt látjuk, akkor már nemcsak Podmaniczky Pál háttértörténetét látjuk, hanem abból is megsejthetünk valamit, amit ő átélt, vallott és tanított is. A belső gazdagság, a hit ereje, az Istennel való kapcsolat, az ébredés mindennél több! Podmaniczky Pál ezt nemcsak átélte és megtapasztalta, de hirdette és vallotta is. Alapjában egész élete erről szól.

Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk hozzá, meg kell vizsgálnunk a gyökereit, a *családját*, amelyből származott és amelybe született. S ezek a gyökerek is jó mélyek!

2. A gyökerek, a családi háttér

A „Podmanini és Aszódi báró Podmanicky családról”, annak történetéről külön könyvet lehetne írni. Kutatásomban két nagyobb könyvre, több publikációra találtam a család eredetéről, történelmi szerepéről, a család máig vezető és szerteágazó történetéről.⁸

A *Lukinich* Imre által szerkesztett könyv a „podmanini” és „aszódi” ágat nem tartja összefüggőnek, két külön családot vél és vall azokban. *Doby* ezzel szemben egyetlen családnak vallja a kettőnek tűnő ágat. Valószínű, hogy mégis összefüggés van a két ág között. Az is elképzelhető, hogy egyetlen családról van szó még akkor is, ha egy időben mintha eltűnőben volna a nyom. A család megtartott teljes neve mindenesetre erre vall. De nézzük a történetet, ha röviden is.

A család *magyarországi* története valamikor a tatárjárás után kezdődött a 13. század második felében. Akkor indult el nagyobb bevándorlás jórészt kipusztult hazánkba. Ez a folyamat erősödött később a 14. században *Károly Róbert* uralkodása alatt, aki az akkori magyar „kiskirályok”, nagy és hatalmaskodó földesurak ellensúlyozására idegenből telepített ide családokat. „Károly Róbert hatalmi törekvéseinek alapja és támasza évtizedek óta a magyar tengermellék és a horvát–szlavón területek voltak, feltevésünk szerint a telepítés családonként, vagy nagyobb tömegekben leginkább *innen* történt a XIV. század első felében.”⁹ S később ezt olvassuk ugyanitt: „A Podmaniczky családot is azok közé a családok közé számítjuk, amelyek Magyarország déli vidékeiről kerültek a megye (Trencsén)

⁷ Dr. Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom. I-III.* Bp. 1995. Továbbiakban: AMK.

⁸ „A Podmanini és Aszódi báró Podmaniczky család története.” Szerk. Dr. Lukinich Imre. Több kötet. Magyar Tud. Akadémia. 1937. Továbbiakban: Lukinich. Jeöldy Doby Antal: *Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi báró) II.* Kiadás, Buschmann F. Könyvnyomdája 1901. Továbbiakban : Doby. Kovács Eszter Júlia: *A Podmaniczky család és leszármazottainak bemutatása, a családi identitás vizsgálatának tükrében – kulturális, antropológiai záródolgozat.* V. magyar-néprajz szakos hallgató. Kéziratban: Debrecen, 2005. Továbbiakban: Kovács.

⁹ Lukinich, XXIII. és XXIV.

területére.” A család délszláv eredete mellett szólnak az első nevek, amelyekről tudunk, s amely nevek később elmagyarosodtak. *Lukinich* szerint az első nevek: „*Adrián*” (az *Adria* melletti szlávoknál a *Hadrián* név változata) és „*Zwanys*”, (a *Joannes* név olaszos alakjának, *Giovanninak* délszláv formája).¹⁰ Ezek szerint a család eredeti lakóhelye a horvát vagy a dalmát tengermellék lehetett. *Károly Róbert* innen telepítette őket a mi északi területünkre, s adott nekik birtokot, hogy itt a királyi érdekeket védjék.

De honnan a magyarországi családi név? „*Trencsén vármegye egyik legrégibb törzscsaládja, mely nevét azon megyében a Vág–Beszterce szomszédságában fekvő Podmanin helységtől nyerte, s nevüket a régi századokban „Podmanini de Podmanin”-nak írták.*”¹¹ A „*pod*” szlovák szó praepozíció (a szó előtt álló viszonyzó), s azt jelenti, hogy valami alatt, valaminek a lábánál. A „*pod Manini*” tehát azt jelenthette, hogy a *Manin hegység alatt* vagy lábánál fekvő helység. S az itt lakókat is így nevezték meg azokat is, akik később innen elszármaztak. Ez akkoriban szokás volt, erre több példa van ebből és a későbbi korból is. Innen eredhet a „*Podmanini*” később „*Podmaniczky*” név tehát. Egyébként a -*czky* végződés a szláv -*szkij* melléknévképzővel azonos.

Tisztában vagyok azzal, hogy feladatom nem a család történetének feldolgozása. Azonban ennek a régi családnak olyan érdekes a története, s annyira beágyazódott történelmünkbe és később egyházunk történetébe, hogy történet és családfa helyett legalább néhány, bizonyára mindnyájunk számára érdekes és fontos részletet mindenképpen szeretnék kiemelni és megörökíteni.

Az első okmányokkal dokumentált ős *Antal* (előtte *Kelmen* vagy *Kelemen* is?¹²), aki az 1430-as években királyi adományt kapott. Vagyis a vonal így következik: *Adrián – Kelemen – Antal*. *Antalnak* két fia volt: *László és Balázs*, de mi *László* vonalát követjük. Az ő gyermekei voltak: *János, István, Mihály és Anna*. *János* 1505-ben „főkamarás mester” lett, *Mihály* a mohácsi csatában halt meg. *Anna* pedig férjhezmenetelével más családba került.

A fiúk közül most mi *Istvánra* figyeljünk különösen. 1505-ben ő lett a nyitrai püspök. Nevét így írta alá: „*Podmanyni István*”. Mivel 1526-ban a mohácsi csatában meghalt az esztergomi érsek, ő lett a rangidős magyarországi püspök, Magyarországon az egyház vezetője. Így került sor arra a furcsaságra, hogy 1526-ban ő koronázta meg *Szapolyai Jánost*, majd 1527-ben ugyanő tette a koronát *Ferdinánd* fejére is. Két királyt koronázott meg szinte egy éven belül. Azon érdemes elgondolkozni, milyen nyomás vagy ígéretek hatása alatt tehette ezt, vagy benne mi mehetett végbe ezek következtében. De ennek nyomozása, sőt megítélése sem feladatunk, csak a tényt rögzítettük.

Doby ehhez azonban még hozzáfűz egy érdekes tényt.¹³ „*A reformatio* nála is fogékony elmére találván, az új tannak ő is követője lett, s ez az oka, hogy nevét a nyitrai püspökök sorában csak 1528-ig találjuk,¹⁴ mely szerint csak a kisebb egyházi rendeket bírta, s nem akarván áldozópappá felszenteltetni, ez okból lett *Luther híve*, holott ő még élt és utódává csak 1534-ben lett *Thurzó Ferencz*. *István* pedig 1529-ben *Kemencsán* helységet kapta királyi adományul. Okmánypecsétje 1524-ből ránk maradt. Odahagyván a püspökséget, megnősült,

¹⁰ *Lukinich* XXVII.

¹¹ *Doby* 3.

¹² *Lukinich*, XXXIV. – *Podmaniczky Oklevéltár* II. 427-436. – *Egyháztörténeti Emlékek* II. (Bp. 1904. 42-43.)

¹³ *Doby* 10-11.

¹⁴ *Pray Specimen Hierarchiae*, H. 1. 371. in *Doby* 11.

első neje *szelliczi Kosztka Borbála*, másodsor *gróf Zrínyi Katalint*, a szigetvári hős lányát vette feleségül.” Ezután Árva megye főispánja, 1566-ban pedig főélelmezési biztos lett. 1569-ben hunyt el „igen megaggott vénségben.”¹⁵ Hozzáteszem: mások is ezen a véleményen vannak. Kis eltérés, hogy *Kosztka Borbálát*, *Koczka Borának* vélik.

Meggyőződésem szerint mégis *Lukinich* véleményét kell elfogadnunk, aki idézett könyvében ezt írja: „Podmaniczky István életének utolsó éveiről egyébként alig van adatunk, csak annyit tudunk róla, hogy 1529. december 20-án ő és unokaöccsei a nyitrai káptalan előtt a Trencsén megyei Prusz nevű birtokot ajándékba adták *Kolini Tamás* udvarbírónak és családjának, továbbá, hogy *I. Ferdinánd* király 1530. június 23-án a püspököt, mint a szalkai apátság kegyurát arra utasította, hogy az apátság jövedelméből fizesse ki *Buessó János* udvari káplánnak illetményeit és egyúttal legyen gondja arra is, hogy a káplán a jövőben rendesen megkapja illetményeit az apátság jövedelméből.” *Podmaniczky István* 1530. június 23. és október 10. között halt meg. „Ezüstneműjét, egyéb értékes ingóságait Bécsbe szállították Szent András és Benedek ereklyéinek az ő őrizetében volt ezüstkoporsójával együtt. Ez az ezüstkoporsó sokat szerepel azokon a tárgyalásokon, amelyek *Thurzó Elek* kielégítése végett folytak az országbíró és kamara között. Itt említjük meg, hogy mindaz, ami Podmaniczky István állítólagos házasságáról, s a reformációhoz való csatlakozásáról itt-ott olvasható (pl. Buday Ferenc: *Polgári Lexikona*, III.74. Nagy Iván: IX. 335. Földy /nem Jeöldy!/ Doby Antal i. m., Pokoly J.): A protestantizmus hatása nem felel meg a valóságnak.” „A tévedés onnan ered, hogy az említett és más írók is *Thurzó Ferenc* nyitrai püspök életrajzi adatait *Podmaniczky Istvánra* ruházták, így rögződött a köztudatba *Podmaniczky* házasságáról és vallásváltatásáról szóló történet, holott *Thurzó* sem tartozott a reformáció hívei közé” – olvassuk a Lukinich által szerkesztett írásban.¹⁶

Bármilyen „szép” is lenne, meg kell hajolnunk a tények és igazság előtt. Sokszor előfordul a történelemírásban, hogy adatok összemosódnak. S ehhez szomorúan kell hozzáfűznünk, hogy nem tudjuk, hogy a *Podmaniczky család mikor és hogyan lett evangélikussá* Ez életrajzunk szempontjából érdekes lenne, de nem döntő.

A már említett Mihály ága is tovább folytatódott, egyik fia, *Rafael* már a bárói címet is viselte. *Báró Podmaniczky Rafael* síremléke a vágbesztercei (ma Szlovákia) katolikus templomban található. Ez az ág tehát katolikus maradt, és a történészek szerint birtokszerző, s egyre nagyobb birtokkal rendelkező családként éltek. Az igazság kedvéért hozzá kell tenni, hogy történetük fő tartalma birtokszerzés volt a vele járó perekkel, s olykor mintha királyellenes „kiskirályi” szerepük is lett volna. Sőt, cseh csapatokkal is jártak hódítani. De amikor egy magyar várost kellett volna elfoglalni, akkor ezt már nem vállalta Rafael, sőt a város védőjévé lett az idegenekkel szemben, mert magyarnak vallotta magát!

Ezután: „egy századig nyomát sem leljük a hasonnevű utódoknak, mert a Luther tanát elfogadott Podmaniczky István házasságaiból származott gyermekei az akkori viszonyok között igényt nem formálhatva a királyi ügyész által elfoglalt ősi örökséghez, valószínűleg mostohább körülmények között széledtek szét, hogy később egy virágzó ág törzsévé válhassanak” – olvassuk.¹⁷ Ez azért kérdéses, mert az a személy írja, aki a nyitrai püspök „reformatio tanához” való hajlását állította, s láttuk, hogy több történész szerint nem is házasodott meg. – Nagy kár, hogy erről a korról és a család történetének folytatásáról ilyen hosszú ideig semmit nem tudunk.

¹⁵ Buday F. Polg. Lexicon III. 124. in Doby 11.

¹⁶ Lukinich XXXV.

¹⁷ Doby 21.

A 17. század közepétől a Zólyom megyei *Korponán* tűnik fel a család. Podmaniczky Gábor 1652-ben a királyi város „tanácsnoka”, majd 1654-től bírása is. Felesége *Roznauer Euphrozina* volt, s három gyermekük született: *András*, *Mihály*, *Gábor*. *Mihály* Thököly iskolatársa volt Eperjesen. Érdekes dokumentum van az említett Doby könyvben *Mihály*ről. Egy eperjesi diákszíni előadáson szerepelt, s neve mellett ezt olvassuk: „nem nemes” („non nobilis”). *Wester Zsuzsannát* vette feleségül. Egyetlen fiuk született, akit *I. Jánosként* tart a család története emlékezetben. Őt úgy tartják számon, mint aki a „család újbóli felemelője” volt (†1743), felesége *Osztroluczky Judit*. Érdemes megtekinteni *Mányoki Ádámnak* kettejükről 1724-ben készült festményeit. (Sajnos nem tudom, hogy a festmények hol láthatók, én az említett Doby könyvben láttam másolatukat.)

Asztalos István, az aszódi múzeum igazgatója 1987-ben az aszódi Múzeumi és Műemléki Hónap megnyitásán többek között ezt mondta: „1715. július 21-én jeles eseményre gyülekeztek a környékbeli nemes urak és a környék lakói, amely esemény Aszód életét közel kétszáz évre meghatározta: a földesúr, *Osztroluczky Jánosnak* már nem éppen fiatal, de mindenképpen egyetlen leánya, a 24 éves *Judit* ezen a napon fogadott örök hűséget a felső-magyarországi vármegyékben ismert, egykor országos tisztségeket is betöltő, őseikre büszke, ámde vagyontalan, a nála fél évvel fiatalabb ügyvédnek, *Podmaniczky Jánosnak*.” (Az előadás címe: Aszód műemlékei, s megtalálható az aszódi múzeumban.)

Podmaniczky Jánosról ugyancsak *Asztalos* így emlékezett: „János mindössze 52 évig élt. A kor nemes uraihoz képest iskolázott, több nyelvet (magyar, latin, szlovák) ismerő, még költői erényeket is felmutató, mélyen vallásos, evangélikus hitéért bátran kiálló és küzdő férfiú volt.” Birtokai szaporodtak, és ezért „nyugodtan áldozhatott jelentős építkezésekre is” – olvassuk az előadásban. Áldozott is. A Fő (Szabadság) téren látható U alakú kastély és a dombtetőn álló evangélikus templom építése egy időben folyt az ő támogatásával.

Ez a házasság tette a családot „*aszódivá*”, hiszen Aszód *Osztroluczky* birtok volt. „Aszódot hajdan a Garayak bírták, I. Lipót, mint pusztát 1683-ban neczpáli *Juszt* Juditnak, néhai *Osztroluczky* János özvegyének adományozta...” – olvassuk történetünkben.¹⁸

Ezzel valóban új fejezet kezdődik a Podmaniczky család életében és történetében. Igen érdekes lenne a történetet részletesen követni, de nekünk nem ez a feladatunk. A Podmaniczky-Osztroluczky házasságból nyolc gyermek született, köztük *II. Jánosról* (felesége *Kisfaludi Zsuzsanna*) ezt olvassuk: „korának nagy tudományú férfja és buzgó protestáns volt, akit aszódi kastélyában az akkor a besnyői kolostorban lakott *Fessler* történetíró gyakran felkeresett, és könyvtárát használta”.¹⁹ „A kastély a Podmaniczky család megszaporodásával szűknek bizonyult. Ezért *II. János* és *I. Sándor* meghívta gróf *Grassalkovich* hatvani építőmesterét, *Jung* Józsefet, aki saját tervei alapján felépítette a ma is látható két oldalszárnyat” – olvassuk a már említett emlékező előadásban. Podmaniczky Jánost és testvérét, Sándort *II. József* 1782-ben bárói rangra emelte.

E könyv szerzője 37 évig volt a pilisi gyülekezetnek lelkésze feleségével együtt. S számunkra a Podmaniczky – Osztroluczky házasságból a 7. leánygyermek is igen kedves és fontos: *Anna Mária*, aki 1726-ban született, s gróf *Beleznay Miklós* tábornok felesége volt. A törökidő után a falut férje alapította újra. Pilisen *Beleznay Miklós* elnöklete alatt tartották meg a református és evangélikus egyházak azt az egyetemes gyűlést, amely 1781. december 10–11-én a türelmi rendelet megjelenését követő időben elsőnek fejezte ki köszönetét a vallásszabadság létrejöttéért. A pilisi templomot felesége jelentős támogatásával és segítségével

¹⁸ Doby, 25.

¹⁹ Doby 25.

építették a falu lakói, mesterei 1784-ben a türelmi rendelet után, 27 méter magas toronnyal. Ennek emlékét igen szép tábla is őrzi a pilisi templomban. Beleznayné Podmaniczky Anna Mária azért is méltó emlékezésünkre, mert többek között ő is szorgalmazta a *pesti evangélikus gyülekezet* megalakulását. Pesten a Ferenciek terén állt nagy házuk meleg, meghitt otthonává lett mindenkinek, aki a pesti evangélikusság összegyűjtésén fáradozott. Mindezzel azt szeretném érzékeltetni, hogy ez a család egyre tudatosabban és egyre hathatósabban volt evangélikus egyházunk segítségére. De ez az adat jelzi azt is, hogy a Podmaniczkyak egyre inkább pesti lakosok lettek.

Innen már csak néhány számunkra is érdekes részletet szeretnék rögzíteni ennek a nagy családnak a történetéből azzal a megjegyzéssel, hogy a család az evangélikus hite mellett, egyre többet foglalkozik az irodalommal, művészetekkel, a tudománnyal is. Az említett *II. János* egyik fiáról, *Józsefről* jegyezték fel: „igénytelen, szikár, kissé púpos, de rendkívül szellemdús, művelt.”²⁰ Az ő házában zongorázott először Aszódon *Liszt Ferenc* 7 éves korában. József nemcsak főispán és helytartósági tanácsos, hanem színházi intendáns is volt. Egyik unokaöccséről, *Jánosról*, feljegyezték, hogy *egyházunkban szolgálatot is vállalt*: 61 éven keresztül Rákoskeresztúron, és mellette 50 évig Cinkotán is egyházközségi *felügyelő* volt.

Közben a családból egyre többen és többet tartózkodnak a fővárosban. Közeledve ahhoz, akiért a könyv megszületett, el kell mondanunk, hogy *I. János* egyik fia *Sándor* volt, akinek 12 gyermeke közül az egyik *Károly*, és ennek fia báró *Podmaniczky Frigyes*, Podmaniczky Pál nagybátyja, aki nemcsak apja és családja történetét foglalta írásba, hanem Budapest életében is fontos szerepet játszott, „Budapest vőlegénye”-ként emlegették. Ebben persze nemcsak a főváros, hanem a hölgyek iránti szeretete is benne volt. Frigyes báró a szabadságharcban is részt vett, Világosig harcolt Görgey oldalán. Büntetésből lefokozták, és Olaszországba küldték mint „közlegényt”. 1856-ban tért vissza városába. „Egy fiatal, előretörtető, emelkedőfélben levő fővárosnak mondtam istenhozzádot, s egy félig kihalt tartományvárosba értem vissza” – írja „Naplótöredékek” (Bp. 1887.) című írásában. Lakást bérelt, és újságcikkeinek honoráriumából élt. *Tisza Kálmán* miniszterelnök hivatalát ajánlotta neki. A Közmunka Tanácsban dolgozott, majd ennek vezetője is lett. Elkezdték a város útjainak építését, két év múlva az Operaház építését is. Befejezte a Duna szabályozását, 1884-re elkészült az Opera, majd a Nagykörút. Ezért is lett ő „Budapest vőlegénye”. A század végi Budapest fejlődése sokat köszönhet munkájának. Felesége halála után másodszor is megnősült.

Ezen a ponton van egy figyelemre méltó érdekesség is: a *karácsonyfa* hazánkba hozatala és annak elterjedése. Van olyan vélemény, hogy *Mária Dorottya* honosította meg nálunk. Ezt láthatta talán *Brunszvik Teréz*, aki átvette ezt a szokást, és gyakorolta Budapesten krisztinavárosi kisdédóvójában 1828-ban. Ezzel nem látom ellentétben azt a bennünket érdeklő adatot, amit *Podmaniczky Frigyes* ír le egyrészt a *Budapesti Hírlap* 1884-es karácsonyi számában, másrészt pedig *naplójában*. Nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a *karácsonyfát édesanyja, Podmaniczky Károly felesége, gróf Jänckendorfi Noszticz Elza*, szász királyi miniszter leánya hozta be és állította fel családi hajlékukban, először 1828-ban. Lehet, hogy ő is *Mária Dorottyanál* láthatta. Podmaniczky Frigyes leírja azt a hallatlan izgalmat, amit a gyermekeknek a várakozás már délután jelentett, majd a háromszori csengetést, amikor beléphettek a nappali terembe, ahol az asztalokon *mindenkinek* volt külön karácsonyfája szépen díszítve és a fa körül az ajándékok, amelyeket izgalommal bontogattak. Majd rövid áhítat után a szülők gyermekeiknek életre szóló szép tanácsokat is adtak. Van ettől eltérő vélemény is, amely későbbre teszi nálunk a karácsonyfa megjelenését. De miért ne hihetnénk Podmaniczky

²⁰ Doby 26.

Frigyesnek, aki olyan szépen és személyesen írja le karácsonyi ünnepét? S ha ez igaz, akkor a karácsonyfa magyar használatának elterjedésében is szerepe van a Podmaniczky családnak, ahogyan ezt – helyesen – Evangélikus Múzeumunk is bemutatta a Magyar evangélikus nők a 19. században című kiállításában.

Károly báró gyermekei közül kettő kiskorában elhunyt, öt gyermeke felnőtt, Ármin (1825–1886), a már említett Frigyes, Andor, Lajos és Mária Eliza. Ármin volt Podmaniczky Pál professzorunk *édesapja*. A családból három gyermek lakott az aszódi kastélyban: Andor, Lajos és Ármin. Ármin volt az aszódi gimnázium alapítója, egy óvoda indítója is, és sokat lendített a Kisfaludy Társaság indításában és életében is. Első felesége *gróf Keglevich Emma* volt, akinek halála után *Egyessy (eredeti nevén: „Einzig”?) Etelka* színésznőt vette feleségül. Az első házasságból négy, a másodikból egy gyermek született: *Pál*.

1861-ben Podmaniczky Ármin többekkel együtt megalapítja a *Magyar Északi Vasút Társaságot*. Terveik szerint a vasútvonal egészen Besztercebányáig ért volna. Ennek első szakasza 1867-ben meg is épült (ez volt a második vasútvonalunk!) Pest és Hatvan között. Tovább akartak építkezni, de közben a társaság tönkrement. A család is elvesztette vagyonát. 1868-ban a vonalat átvette a MÁV.

Így ismerkedtünk meg a családi háttérrel, azokkal a gyökerekkel, amelyek *Podmaniczky Pál* életében fontosak voltak. Így jobban megértjük, milyen nemzedékeken át tartó „örökséget” kapott és hordozott professzorunk „emberileg”, a családot tekintve is. Egy nagy, történelmi családba született bele, amely hazánk és egyházunk életében egyaránt igen fontos szerepet játszott, régebben gazdagabb volt, aztán inkább szellemiekben és lelkiekben gazdagodott. Mindezeket hordozta „génjeiben” Podmaniczky Pál tanítónk.

Külön érdekes a család legújabb kori története, amikor a „báró” család szenvedett a megküzdött és megkapott címért a második világháború utáni időben. Ma szétszóródva élnek a világban, s köztük több művész, tudós, alkotó ember él, s ki tudja, ők hány nyelvet beszélnek. A család valóban „sok talentumos”, elhivatottsággal élte életét, s nem a „bárói cím” miatt. Mintha egyre szegényebbek lettek volna a századok folyamán a vagyonban, de egyre gazdagabbak szellemiekben, lelkiekben és adakozó készségben is. Megállták helyüket a vészes időkben, és amikor itthon üldözték őket a „báróság” miatt, közülük sokan külföldre kényszerültek. De mindenki tudja, hogy összetartoznak, és „milyen családhoz tartoznak”.

A háttér és a gyökerek megrajzolása után fordítsuk figyelmünket arra, akiért könyvünk megszületett, a misszió professzorára.

3. Megpróbált, de megáldott élet

Az Evangélikus Országos Levéltárban a „Podmaniczky dobozokban” van egy önéletrajz is.²¹ Eddig legbehatóbban *Hulej Alfréd* dolgozta fel professzorunk életét és tanítását. Már teológus korában kezdte, majd lelkészi szolgálata alatt is folytatta a munkát nagy szorgalommal.²² Hulej Alfréd is említi az önéletrajzot, de egy másik gyűjteményében azt nem találtam a lis-

²¹ EOL. „16”, 1. d., Személyi Iratok jelzéssel.

²² Hulej Alfréd: Podmaniczky Pál missziótudományi munkássága, Sopron, 1950. Kéziratban. Továbbiakban: Hulej

tán.²³ Itt újra meg kell említeni *Anne-Marie Kool* könyvét is, mert az egyszerre szól a misszió hazai alakulásáról és az ébredésről, s benne Podmaniczky Pálról is nagyon sok adat „rejlik”²⁴.

a. A gyermekkor

„1885. március 16-án születtem Budapesten. Alig múltak el a gyermekkor évei, olyan fordulatot vett életem, amely látszólag messze elvezetett életemnek hamarosan kibontakozó céljától. Szomorú körülmények következtek, amelyekről nem lehet nyilatkoznom, 1897 tavaszán abba kellett hagynom középiskolai tanulmányaimat.” (21. és 22. jegyzetek!)

Mi lehetett „szomorú ifjúságának” oka? Mi tette szomorúvá, szinte reménytelenné Podmaniczky Pál ifjúságát? Ő azt írja: „amelyekről nem lehet nyilatkoznom”, tehát legszívesebben elhallgatná ezeket az éveket. Mi okozhatta a traumát, amely megtörni látszott az életpályát? Talán elmúlt már annyi idő, hogy ezeket a kérdéseket felvethessük, és keressük a szomorú ifjúság okát. Annál is inkább, mert halála alkalmából egyházi lapunk (Új Harangszó) felfedte már a titkot, erről nyíltan írt. Talán ezért ideírhatjuk mi is: „Annak a férfiúnak, aki annyi gyermek és ifjú életét aranyozta be szeretetének napsugarával, nagyon-nagyon sötét volt a gyermeksege és ifjúsága. Másfél esztendősen korában hagyta árván az édesapja. Édesanyját lelketlen emberek mindenéből kiforgatták. Nyolc-tíz éves korában egy morfinista keze közé került, aki évek során gyötörte. Egyik gyógyszerből a másikba kergette, hogy hamis receptekkel összeszedegesse számára a kellő morfiummennyiséget.”²⁵ Mindezeknél azonban még keservesebb volt, hogy abba kellett hagynia a tanulást, már a harmadik gimnáziumból kénytelen volt kimaradni.

Sajnos ennél többet nem lehetett erről találni, de talán elég is ennyi. Édesapja tehát 1886-ban halt meg, már szegényen, akkor már köztisztviselőként és éppen tisztsége teljesítése következtében, de azért maradt még valami anyagi bázis. Édesanyját valami módon ettől is megfosztották. Nem tudjuk, hogyan került „egy morfinista” kezébe, s ki lehetett az. Talán a család ennél többet tud, nekünk elég ennyit tudni és mondani, különösen arra gondolva, hogy ő szemérmesen hallgatott erről. Sőt: ettől a sötét háttértől indulva annál ragyogóbb lehet számunkra a próbákon keresztül is Istentől vezetett pályája!

De nézzük tovább az önéletrajzot:

„Mindössze két osztályt végezhettem el. Egyre mohóbbá váló tudásvágyamat csak önképzés útján elégíthettem ki. Olvasgattam, nyelveket tanultam, s elég korán megjött bátorságom irodalmi szárnypróbálgatásokra. Szomorú ifjúságom egyik legboldogabb napja volt, mikor 16 éves koromban Váradi Antal az Ország-Világban kiadta első műfordításomat, Goethe Sebus Johanna című balladáját. Foglalkoztam hollandus irodalommal is, és hollandus írókból való fordításaimat Londes Elek adta ki a Pesti Naplóban. Később a Magyar Géniuszbba is dolgoztam.”

Kisgyermekkoráról másutt így ír: „Édesapám akkor már teljesen vagyontalan állami tisztviselő (koronauradalmi igazgató) volt. A család vagyona már a 60-as és 70-es években teljesen megsemmisült, éspedig jórészt annak a következményeképpen, hogy nagyapám mindkét fia, édesapám és Frigyes nagybátyám semmi kockázattól sem riadva vissza, részt vettek a

²³ Hulej Alfréd: Podmaniczky Pál Gyűjteményi katalógusa. Megírása talán egybeesik előbbi dolgozata megírásának idejével. Kézirat. Továbbiakban Hulej: P. P. Gy.

²⁴ AMK.

²⁵ „Egy élet gazdagságából valami mutatóba.” Új Harangszó, V. évf. 42. sz. 1949. okt. 16. a cikk szerzőjét nem adják meg. Továbbiakban: UH 1949.

szabadságharcban. Egyéves voltam, amikor édesapám meghalt egy önként vállalt közjótékonysági akció során szerzett betegségben. Gyermek- és ifjúkorom hovatovább mind mélyebbre sodródó nyomorúságban telt el” – olvassuk Hulej Alfréd gyűjtésében.

Ifjúságának sötét és örömteli oldalát együtt kell látnunk. Sőt: a mindenéből kifosztott, gimnáziumi tanulmányait is abbahagyni kényszerült fiatal – bizonyára kevés szabad idejében, vagy éppen éjszaka, titokban – nyelveket tanul. Az előbbi idézet már két nyelvről beszél: németről és hollandról. Mindezt tanító, iskola nélkül úgy, hogy hamis receptekkel gyógyszerháztól gyógyszerháztáig kényszerül járni. De szalmazsákjában ott vannak a könyvek, tudásszomját nyomora sem tudja csillapítani. Így tanul meg két nyelvet annyira, hogy fordít is ilyen műveket! Fordításai minden bizonnyal nívósak, mert 16 éves korában megjelentek népszerű és tekintélyes lapokban! „Tizenöt esztendősen olyan ódát ír az elnyomottak érdekében minden zsarnoki önkény ellen, hogy az napjaink demokráciájának a mértékét is ugyancsak megütné” – olvassuk az Új Harangszó említett cikkében. Mindehhez bizony kitartás, koponya és adottság is kellett. S valami titkos elhivatottság, meggyőződés: aki életet adta, ennél többre hívott. „Nem kevesebb nehézséggel járt egy-egy darabka vászon meg valami kis olajfesték szerzése, meg egy kis szabadidő megkaparintása arra, hogy *festegetni* próbáljon” – olvassuk az Új Harangszó már idézett emlékezésében. De nézzük tovább saját írását:

„Ezekbe a sok tekintetben elvesztettnek tekinthető évekbe esik életemnek első nagyfontosságú fordulata. Néhai Horváth Sándor budapesti lelkész 1897 tavaszán megkonfirmált, s a konfirmációi oktatás folyamán – magánoktatásban részesültem – érlelődött meg bennem az elhatározás, hogy életemet Istennek szentelem, s a lelképásztori pályára lépek. Ezzel egyidejűleg vette kezdetét lelki életem is. Olvasni kezdtem a Szentírást, és kerestem sok szenvedés által győtrött lelkem számára az Istennel való békességet. Ezek azonban még csak a keresés évei voltak. Az üdvösség bizonyos tényei megvilágosodtak ugyan előttem, a kételkedést szívembe lopni akaró kísértővel szemben is győzedelmesen vívtam meg a harcot, de a boldogító hitre nem jutottam el. Talán csak azt mondhatom, hogy bizonyos keresztyén meggyőződés alakult ki bennem, de hitem még nem volt.”

Nagyon mély, komoly és ugyanakkor nagyon alázatos szavak ezek egy tizenéves fiatalember gondolataiból. Még akkor is, ha ezt utólag írta le így. Bizonyos szempontból ezek tehát a keresés, más szempontból a döntés évei is voltak. Talán ezt látta meg, vagy érezte meg édesanyja, aki római katolikus volt, „és egyszer az a gondolata támadt, hogy a katolikus egyházzal faragtasson embert a fiából. Le is vitte a tizennégy éves gyereket Gyulafehérvárra *Majláth Gusztáv* püspökhöz, hogy neveljen belőle katolikus papot, de ezt természetesen nem vállalta Majláth. Különben maga a gyermek sem lett volna hajlandó kötélnek állni” – írja az Új Harangszó említett emlékezése. De kövessük tovább az önéletrajz vonalát.

b. Az ifjúkor, a teológusévek

„1903 augusztusában (18 éves volt ekkor) Pozsonyba mentem, s az egyetemes egyház ottani theol. Akadémiáján rendkívüli hallgatóként való felvételemet kértem. Mélységes hálával kell megemlékezni néhai D. Baltik Frigyesről, a Dunáninnen Eglisekerület püspökeről és a pozsonyi theol. Akadémia akkori tanári karáról. Noha csak a gimnázium két első osztályáról mutathattam be bizonyítványt, mégsem utasítottak el, teljesítették kérésemet, s mint rendkívüli hallgató megkezdhettem theol. tanulmányaimat. Vállalnom kellett természetesen azt a kötelezettséget, hogy az előadások hallgatása mellett megszerzem hiányzó középiskolai kvalifikációm. Ez három évet vett igénybe. 1906 júniusában tettem le a pozsonyi ev. liceumban az érettségi vizsgálatot.”

Talán nem túlságosan nehéz elképzelni a püspök és a tanári kar elképedését: egy 18 éves fiú két gimnáziummal jelentkezik a Teológiai Akadémiára! Nem hiszem, hogy ilyen előfordult volna az Akadémia történetében. De látniuk kellett azt is, hogy ezt a fiút érdemes lenne felvenni, mert nemcsak elszánt, hanem hívó és jófejú ember is. Különben nem vették volna fel. Bizonyára sok beszélgetés történt vele és a tanárok között, valamint az egyház vezetői között is ez ügyben. A döntés megszületett, felvették rendkívüli hallgatónak. A másik elgondolkoztató tény: a teológiai tanulmányok önmagukban is egész embert követelnek. sok-sok tanulással jár: lelkésszé élni. De neki emellett még a gimnáziumot is folytatni kellett, s három év alatt letette az érettségit! Bizonyára ezek alatt az évek alatt bővítette nyelvtudását is! A feladat emberfelettinek tűnik.

Volt ennek a „külső harcnak” egy másik vonulata, egy „belső harc” is. Olvassuk tovább önéletrajzát erről:

„A pozsonyi theológián nem találtam meg azt, amit kerestem. Ott akkoriban az ún. liberális irányzat uralkodott (erről volt szó az egyházi háttér megfestésében is), amely mellett a más irányt követő Trszyćński Ferencz és Raffay Sándor (akkori tanárok) nem érvényesültek annyira, hogy legalább számomra enyhíthették volna annak az irányzatnak belőlem csak visszatetszést kiváltó hatását. Addigi lelki életem fundamentumait láttam azokban a tényekben, amelyeket a liberális theologia meg akart ingatni.

Amit kerestem, azt megtaláltam Schmidt Károly Jenő pozsonyi lelkésznél. Hatalmas erővel teli igehirdetése, lekipásztori hűsége és szeretete elvezetett az értem megfeszített és az én üdvösségemre feltámadt Krisztushoz, akinél megtaláltam az Istennel való békességet, s lettem boldog emberré, aki most már nem csak sejtette, világosan tudta, látta, hogy mi életének rendeltetése. Theológiám azóta formaliter sok változáson ment át, de fundamentuma a régi maradt, amelynek alapjait Schmidt Károly Jenő rakta le. Reá ma is nem múltó, nem fogyatkozó hálával mint lelki atyámra és mesteremre tekintek. Isten országának ama nagyjai, akiknek társaságába ő vezetett be: Löhe, Harms, Rocholl, Bezzel ma is azok közé tartoznak, akiknek szavára tisztelettel és bizalommal hallgatok. Elhatározó volt számomra Schmidt Károly irodalmi és művészeti kérdésekben is. Általában azt mondhatom, hogy ő nevelt engem konzervatív keresztyén emberré.”

Röviden így fogalmazhatjuk: *teológiai fordulat*, de bátran beszélhetünk *hitbeli fordulatról* is. Az Új Harangszó így ír erről a tényről a már idézett emlékezésben: „Schmidt Károly Jenő, az egyik pozsonyi német lelkész volt az áldott eszköz az Úr kezében. A fiatal Podmaniczky ekkor tette le az életét hű Megváltójának kezébe, ahonnan senki és semmi ki nem ragadhatta többé.” Szükségének érezte, hogy hitét megvallja akkor is, amikor a tanári pályára készült később, s a tanári kar megismerhette gondolkozását, hitét, mielőtt még odakerült volna. Itt szóval meg először a *hitvalló* Podmaniczky Pál, érdemes erre figyelni, és tanulni is belőle!

„1907 őszén a rostocki egyetemre mentem. Azért mentem Rostockba, mert az ottani theol. fakultás és a mecklenburgi egyházi élet iránt voltam a legtöbb bizalommal. Az ott töltött év azon az úton vezetett tovább, amelyen Schmidt indított el. Mély hatással volt rám a tisztes pátriárka Hashagen. Grützmacher modern pozitív teológiája élénken foglalkoztatott, de nem tudott tartósan magához kapcsolni. Rostockból nagyban és egészben úgy távoztam, mint a múlt századbeli német reprisztinációs theológia híve.” (A reprisztinációs teológia lényege a 19. századi teológusok közül jó néhánynak – pl. Hengstenberg, †1869 – a 17. századi ortodox lutheránus teológia tartalmi és formai elfogadása és kritikátlan használata volt. Vagyis visszatérés, de még nem a reformáció tanításához, hanem az utána következő ortodox tanításhoz.)

Volt a teológiai gondolkozásában egy másik, egész életét meghatározó fordulat, erről is szépen vall:

„Külön kell megemlítenem, hogy Schmidt hatása alatt már pozsonyi tanulmányaim második évében stúdiumaim körébe vontam a missziót, s vele együtt a vallástörténetet. A misszió és vallástörténelem attól fogva állandóan foglalkoztattak. Hasonlóképpen Schmidt irányította rá figyelmemet arra a bölcsesetre is, amelynek Böhme, Oetinger régebbi, Baader, Rocholl újabb képviselői, s akik által sok kérdésre kaptam feleletet.”

Itt tehát egy újabb „eljegyzésről” olvasunk, Podmaniczky Pál szíve kinyílt az egész világ felé, s az emberiség nagy kérdései, azok vallása foglalkoztatta, de leginkább az, hogyan lehet feléjük Krisztus missziói parancsát teljesíteni. Podmaniczky Pál életében ezek az évek fontos történelmi pillanatot jelentettek.

Elkövetkezett a tanulmányok befejezése: *„A theol. alapvizsgálatot 1908 március 2-án tettem le, a szakvizsgálatot ugyanazon év október 28-án. Theol. tanulmányaimat, sajnos csak közepes eredménnyel végeztem el. Oka ennek az, hogy theol. tanulmányaim első három esztendeje alatt pótolnom kellett az előző évek mulasztását s a gimnázium hat osztályát kellett elvégeznem.”*

„D. Baltik Frigyes, a Dunáninnyi Egyházkerület püspöke 1908. október 30-án felavatott...”
– írja, s ezzel befejeződtek az ifjúkor, szép és küzdelmes évei.

c. A gyülekezeti lelkész

Az előző mondat így fejeződik be: *„a Dunáninnyi Egyházkerület püspöke felavatott, s Modorba, Hollerung Károly pozsony megyei főesperes mellé mentem segédlelkésznek. Egy és egynegyed esztendőit töltöttem oldalán bölcs vezetése mellett, s ma is mélységes hálával gondolok reá és fennkölt lelkű élettársára. Hogy esetleg nemzetiségi vidékre jutva jobban szolgálhassam egyházam és nemzetem ügyét, itt Modorban tanultam meg tótul.”*

A segédlelkészi szolgálat mellett egy újabb nyelvet tanult meg: a szlovákot. Egy nemzetet, nemzetiséget úgy értünk meg igazán, ha megtanuljuk nyelvüket – ez alapelve volt. Főnöke mellett mást is megtanult: a komoly készülést az igehirdetésekre. Az esperesnek a vasárnapi igehirdetése minden csütörtökön este már készen volt, ezt a szokást ő is átvette, s ha nem is csütörtökre volt az mindig készen, de alaposan készült minden igehirdetésre. Akkoriban ez a készülés az igehirdetés szó szerinti leírását jelentette.

1910-ben a fiatal segédlelkészt a pozsonyi teológia hívta meg magántanárnak. Erről később szó esik majd, most folytassuk a gyülekezeti lelkészi szolgálatára való emlékezést.

1911-ben megválasztották magyar-szlovák lelkésznek Pozsonyba. De mivel – így olvassuk az Új Harangszóban – a gyülekezetet kétfelé osztotta ez a választás, s ő mindössze két szavazattal győzött, lemondott ellenfelének javára. Az Isten szolgálatában olykor a visszalépést is meg kell tanulni, ehhez alázatos szív kell. Ezután következett a (ma szlovákiai) felsőszeli gyülekezet.

„Felsőszeli lelkészi állásomat 1911. július 1-jén foglaltam el, s ott működtem 1918. február 10-ig. Ezek az esztendők a nagy munka évei voltak számomra, minden tekintetben nagy átalakuláson mentem át, s ezekért az évekért újra meg újra hálát kell adnom Istennek és az embereknek. Talán örvendezőbb szívvel tekinthetnék vissza ezekre az időkre, ha nem megosztott szívet vittem volna magammal a felsőszeli paplakba. Alázattal meg kell vallanom, hogy csak félszívvvel voltam a reám bízott 2400 lelket számláló nyáj pásztora. A szívem másik fele mind erősebb vággyal vágyódott vissza az ifjúság közé, a katedrára. Pedig Isten megadta azt a kegyelmet, hogy megszerettem az én áldott lelkű, kedves, okos szeli népemet. Mindig hálás

leszek Istennek azért, hogy ennek a népnek lelkipásztora lehettem. Felsőszeli népének köszönhetem, hogy magyarságom tudatossá vált. A szeli nép elméjében és szívében ismertem meg a magyar népben rejlő hatalmas intellektuális és morális értékeket. A történelemnek és a múltnak a magyarságát mint élő valóságot találtam meg és szerettem meg a szeli nép egyes típusaiban. Különösen az ifjabb nemzedékkel bensőséges szeretet kapcsolott össze, amely ma, elválásunk után 9 év múltával is mint élő kapocs köt össze bennünket. Mint az evangélium szolgája drága tapasztalatokat szerezhettem felsőszeli gyülekezetemben. Megtapasztalhattam, hogy az evangélium csakugyan Istennek megmentő ereje. Megtapasztalhattam az élők között, és felejthetetlen tapasztalatokat szereztem a haldoklók ágyai mellett. Sokat tanultam dolgozószobám négy fala között, de ma is, közel egy évtized múltával is állítom, hogy olyan tapasztalatokat szereztem hét évi lelkipásztorkodásom alatt, amelyek fölérnek sok, a stúdium folyamán megszerzett meglátással.

A Bethánia Egyesületet használta fel Isten arra, hogy megtaláltassa velem életem társát, Vargha Gyulának, a költőnek leányát, akivel 1913. szeptember 17-én léptem házasságra, s aki minden munkámban, lelkipásztori, tudományos, irodalmi munkásságomban egyaránt hűséges segítőtársam lett. Házasságunkat Isten négy gyermekkel áldotta meg.”

A már sokat idézett 1949-es Új Harangszónak a professzor halála alkalmából megemlékező számában van egy kisebb írás: „*A falu papja*” címmel.²⁶ Írta Szőcs Lajos, földműves, presbiter. Az alcíme: „Így emlékezik vissza Podmaniczky Pálra egyik felsőszeli híve” – „Fájdalommal vettük a hírt, hogy nagytiszteletű Podmaniczky tanár úr meghalt. Egyrészt fájdalom, másrészt pedig öröm és megnyugvás, mert tudjuk, hogy aki munkába állította, az hívta el is és fogadta örömébe. Mi is hálás szívvel adózunk az Istennek, aki őt mihozzánk elküldötte, hogy hirdesse az életnek igéjét, az evangéliumot. A felsőszeli gyülekezetben 1911. évben kezdte meg munkáját, és hét évig hirdette Isten igéjét alkalmas és alkalmatlan időben fáradhatatlanul. Igehirdetése határozott és világos volt a Lélek erejében. Először bizonyosságot tett a bűnről, és annak kárhozatos következményéről, azután pedig minden bűnbánó megtérő bűnösnek a bűnbocsánatról, Krisztusban nyert kegyelemről. Ezt a célt szolgálta *templomi igehirdetésében*, bibliaórákon, magánbeszélgetésekben. Ő kezdte meg a gyülekezetben a *bibliaórák* tartását férfiak és nők részére, úgyszintén a *vasárnapi iskolát* a gyermekeknek. Sok bibliát és iratot is *terjesztett* a gyülekezetben. – Legtöbbször éjjeli 12 órakor is dolgozott. Egyébként, bár nem volt jó hallása, mégis megtanult harmóniumon játszani, s amikor a kántort később behívták katonának, ő lett az istentiszteleten a kántor is. Azt lehet mondani, hogy Istennek áldott munkása volt. Onnan felülről származó, önzetlen szeretet volt benne. Legnagyobb örömét abban lelte, hogyha lelki testvéreivel találkozhatott. Találkozunk az atyai háznál.”

Podmaniczky Pál 1918-ban távozott a felsőszeli gyülekezetből. Halála 1949-ben történt, 31 évvel a gyülekezetből távozása után. De három évtized múltán hét évi szolgálatára még mindig így emlékeztek rá a gyülekezet tagjai. Külön érdemes arra figyelni, hogy egy földműves presbiter ír így. Nem túlzás azt leírni, hogy lelkeszi szolgálata alatt a gyülekezetben ébredés támadt, férfiak és nők indultak el a hit útján. A bibliaórák akkor még elég ritka alkalmak voltak egyházunkban. Az ifjúsággal, úgy tűnik, különösen közeli kapcsolata volt. S erről ilyen mélységes alázattal ír ő maga, hogy „félszívvvel” végezte munkáját. Bátran állíthatjuk, hogy igehirdetése nemcsak „határozott” volt, bátran hirdette a törvényt és az evangéliumot, de Istennek hála gyümölcsöző is. A felébredt igehirdető gyülekezetét is kitartóan ébresztette. Erről több tapasztalata volt azoknak, akik Szlovákiából való későbbi kitelepítés után Felsőszeliből származó időssekkel és fiatalokkal találkoztak itthoni gyülekezetekben.

²⁶ ÚH. 1949.

Emlékezzünk meg hitvestársáról: Vargha Gyula leányáról. *Ilonka néni*, ahogy sokan nevezték, nemcsak hűséges társa, de segítője is volt férjének mindenben. Ez a házasság „hármaskötéllel” fonódott össze: testiekben, szellemiekben és lelkiekben is.

Ilonka néni *édesapja Vargha Gyula* (1853–1929), foglalkozása statisztikus volt. Mint joghallgató lépett a Statisztikai Hivatal szolgálatába. 1901-től már az intézet igazgatója volt. A *Láng Lajos* szerkesztette *Magyarország statisztikája* című könyv második kötetében a gazdasági statisztikai részt ő állította össze. 1914–1917 között a Kereskedelemügyi Minisztérium politikai államtitkára volt. A Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja lett. Nem feledkezhetünk meg költői műveiről sem. Első verseskötete 1881-ben jelent meg, amelyet több kötet is követett. 1923-ban az MTA verseiért nagydíjjal jutalmazta. Ismert lett, műfordítóként is. Publikációinak egész sora jelent meg.

Ilonka néni *édesanyja Szász Póla* volt, *Szász Károly* református püspök leánya. Ő maga is költő volt, mint édesapja és férje is. „A magyar református közélet és vallásos irodalom egyik vezető egyénisége” – írja róla az Életrajzi Lexikon. Mint fiatal leány belépett a Lőrántffy Zsuzsanna Egyesületbe, itt érintette meg őt az ébredés, s innen kezdve a magyar ébredés hűséges szolgálólánya volt élete végéig. Ebben a családban születni komoly „örökséget” jelentett lelkiekben és szellemiekben.

A családról szóló dolgozatban²⁷ ezt olvassuk: „*Vargha Ilona* latin-magyar szakos tanár volt, az első leány egyetemisták között végezte el az egyetemet.” *Podmaniczky Pál és Vargha Ilona* a Bethánián keresztül találkoztak, tehát mindketten az ébredés szülöttei. „Két fiuk és két lányuk volt, *Tamás* és *Jancsi* 1961-ben illetve 1982-ben haltak meg. *Zsuzska* 1918-ban, anyu, *Podmaniczky Márta* 1915-ben született” – emlékezik az unoka. Gyermekeit mélyszégyen szeretettel és egyszerűséggel nevelte, „legkeményebb fegyelmezési eszköze a megbocsátás volt. Minden jót megadott nekik, pl. az erdei séták során” – olvassuk a róla írt dolgozatban. „Unokáinak is nagyon sokat nyújtott szellemileg és lelkileg egyaránt, s csodálatosan el tudott gyönyörködni nyiladozó értelmükben” – írja az emlékező újság.

Egyik unokája *Martinovitsné Kutas Ilona* megírta a *Báró Podmaniczky Pál és a norvég Biblia* című elbeszélését, a 18 nyelvű nagyapáról 77 nyelven és rovásírással. Gazdag tartalmú és igen szép könyvet írt a nagyapára emlékezve. Első kiadása 1994-ben Egerben, a második pedig 2000-ben jelent meg. Ebben a nagyapa és a család életét bemutató *képek* is vannak. Erre a könyvre szeretném a figyelmet felhívni, mert a Podmaniczky család történetéhez fontos adatokat tartalmaz azon túl, hogy szép emléket állít a nagyapának. Martinovitsné Kutas Ilona Podmaniczky Márta leánya, a professzor egyik unokája. Ő írja egy levelében, melyet említett könyvében közöl: „Podmaniczky Pál unokája vagyok, de én már nem nagyon ismertem őt, mert 5 éves voltam, amikor meghalt. Halála 50 éves évfordulóján (1999) megemlékezést tartottunk a soproni Luther körben, majd a budapesti Teológiai Akadémián, ahol előadásokból, mostanában előkerült emlékezősekből, néhány volt tanítványával való találkozás alkalmával egyre többet tudok meg róla és a hatásáról, amit mindenkire gyakorolt, akivel találkozott, akit tanított, akinek a lelkipásztora volt. Múlt év október óta az ő igézetében élek, és ez megváltoztatta életem folyását, terveimet, céljaimat.” Kéri azokat, akiknek emlékü van róla, írják meg neki. Talán ez az írás is felelet a kérésre.

A felsőszeli gyülekezetben végzett lelkipásztori munka mellett Podmaniczky Pál tudományos és irodalmi tevékenységet is folytatott.

„Irodalmi munkásságom a szeli évek folyamán mind nagyobb arányokat öltött. A Koszorú-füzetekben népies életrajzok egész sora jelent meg tőlem. Megírtam Zeisberger Dávid, Henry

²⁷ Kovács 7.

Martin, Oberlin Frigyes, Bodelschwingh Frigyes, Husz János, Melancthon Fülöp életét. Több tanulmányom jelent meg a gyülekezeti munkára vonatkozólag. Ezek közül külön kell megemlítenem a reformáció 400 éves jubileumának évében megjelent „Luther és a belmisszió” című értekezésemet (Belmisszió, 1917), amely annak bizonyossága, hogy különböző hatásokat miképp igyekeztem evangélikus öntudatommal összhangzásba hozni. Épp a reformáció jubiláris esztendejében kötötte le időm és erőm java részét theol. tanári vizsgám, és ezért kellett lemondanom arról, hogy én fordítsam le egykori tanáromnak, Walter Vilmosnak Luther jelleméről szóló klasszikus munkáját. A jubiláris esztendőnek ezt a talán legértékesebb irodalmi termékét barátom, Victor János fordította le, s én csupán egy rövid előszóban méltattam Walter Vilmos nagyságát és jelentőségét.”

Miközben tehát a gyülekezet szorgalmas és ébresztő pásztora, tudományos munkáját is folytatja, mert tanári pályára készül. Azt is megvallja, hogy teológiai gondolkozása is változott közben. Egyre inkább *Adolf Schlatter*, akkor modern, de ugyanakkor egyszerre biblikus és tudományos teológiája ragadja meg: „*Schlatter iskolájához tartozom*” – vallja, s ez akkoriban nagy előrelépés volt a Biblia fundamentumára épült tudományos teológiai gondolkozásban.

Felesége, *Vargha Ilona* betekintést nyújt „*belső szobájának titkaiba*” is.²⁸ „Egyszerű, puhafa állóíróasztalának vízszintes fedélrészén – legjobban a keze ügyében – maga eszkábálta kis könyvtartóban négy könyv. Balról jobbra: a Menge-féle német Biblia, a vaskos héber Ószövetség, a karcsúbb görög Újszövetséggel az oldalán, meg az öreg Károli.” – olvassuk. Majd így folytatódik: „Élt belőlük! Az egységes Szentírás volt a mindennapi kenyere! Ezekben szólt hozzá minden áldott reggel Ura és Királya, amikor napi munkájának megkezdése előtt alázatosan odajárult a színe elé. S persze napi munkájában is akárhányszor. Nem csipegetett az Írásból, hanem belemélyedt. Már az ágyban imádsággal kezdte a napot, s természetesen az igeolvasásba is imádsággal fogott bele, s feleletül az igére azzal is fejezte be. Rendszerint egy-egy bibliai könyvön ment végig folytatólagosan. Ilyenkor egy-egy kitűnő kommentárt is olvasott, Schlatter kommentárját, de mások magyarázatait is sokat olvasta. Az összefüggésekből kiragadott igékből összeállított bibliaolvasó kalauzoknak végképpen nem volt barátja.”

A feleség így zárja emlékeit: „Két legszembeötlőbb vonása: a gondtalan bizakodás és a megzavarhatatlan szelídség is jórészt az igéből táplálkozott. Haragudni az együtt átélt 36 esztendő alatt alig láttam három-négyszernél többet (tehát átlagban minden tíz esztendőben egyszer), de akkor azután félelmes volt a haragja. A szelídség tehát nem természetes adottsága volt, hanem kegyelemből kapott ajándéka. Krisztusba oltott életfáján a Lélek többi gyümölcse is megtermett (Gal 5,22). Egyre jobban kiábrázolódott benne a Krisztus. Amint életében „Krisztus levele” volt mindazok számára, akik közt élt, legyen holta után is írásaiban és a róla írottakban minden olvasója számára az” – fejeződik be a szép emlékezés.

Így látta magát a gyülekezeti lelkész, és így látta hűséges segítőtársa, így látta gyülekezete, és így kell látnunk nekünk is: a tudós, szorgalmas, hívő lelkipásztor „Krisztus levele” volt. Legyen számunkra is azzá, hogy életéből és tanításából Isten hozzánk lehajló irgalmát „olvashassuk ki”!

d. Az egyház ébresztője

A felsőszeli évek alatt egyre inkább bekapcsolódott az egyház vérkeringésébe nemcsak a tudomány és tanítás, hanem az ébredés vonalán is. Akit Isten felébresztett, annak magának is

²⁸ P. P.-né (Podmaniczky Pálné): Így tanulmányozta az igét. Lelkipásztor 1949. novemberi szám.

be kellett állnia az ébresztés szolgálatába a gyülekezeti határon kívül is. Akinek „belső szobájában” nemcsak a teológiai könyvek, hanem elsőként a Szentírás volt „keze ügyében”, az egyre inkább Isten áldott eszköze lett egész egyházunk és az egyházak életében is.

Még 1911-ben részt vett Eperjesen a MEKDSZ (Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség) konferenciáján, ahol az ország minden tájáról jöttek fiatalok. Itt született meg benne – önvallomása szerint – „*a Jézus Krisztusba vetett hit győzelmes tudata*”. „*Victor János és az eperjesi konferencia által lettem az egyház és a nemzet megújhodását talán kizárólag pozitív theológiától váró elméleti emberből evangélistává, akit később is a theol. tanári katedrára a magyar diákság lelkéért való féltő szeretet és aggodalom vont vissza*” – írja emlékezésében. Itt kapcsolódott be az egész egyházáért, sőt a protestáns egyházakért való nagy munkába is.

„*Különös hálával kell megemlékezni a Bethánia Egyesületről, amely ezekben az években nyitotta meg előttem testvéri szeretettel kapuit, és jött segítségemre nehéz munkámban biztatásával, imádságaival. A Bethánia Egyesületben dr. Szabó Aladár, a magyar belmisszió zászlóbontója személyében atyai baráttra találtam. A Bethánia Egyesületet használta fel Isten arra, hogy megtaláltassa velem életem társát, Vargha Gyulának, a költőnek leányát...*”

Vargha Gyula nemcsak neves író és költő volt tudományos munkáján kívül, hanem „a magyar ébredés egyik legelső és leghűségesebb munkása is.”²⁹ Ez illik felségére, Szász Pólára is – ahogy a család emlékezik erre. Ezt a munkát „vette át” később veje és leánya is az ébredésben.

„*Felsőszeliben eleven kapcsolatba kerültem az élettel, s a tudományos theologia mellett az életnek a keresztyénség mellett való bizonyágtételére is figyeltem. Így terelődött figyelmem a skandináv népek erőteljes keresztyénsége felé. A háború s általában lekipásztori hivatalom által való megkötöttségem nem engedte teljesülni azt a vágyamat, hogy tanulmányutat tegyek északon. Megkezdtem azonban a szükséges nyelvi stúdiumokat (tehát elkezdte tanulni a skandináv nyelveket is) , s ezeknek első gyümölcse volt a híres dán író, Skovgaard Petersen európai és ázsiai nyelvek egész sorára lefordított „Vil du frem?” című művének magyar fordítása, amely „Akarsz-e diadalmaskodni?” címen 1916-ban a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadásában jelent meg. Ugyancsak Felsőszeliben láttam meg, hogy meg kell ismerkednem az angol-amerikai keresztyén világgal is, és ezekben az években tanultam meg angolul. Mivel addig, sajnos, nem volt alkalmam a francia nyelvet elsajátítani, igyekeztem ezt a hiányt is pótolni.*”

„A Bethánia Szövetség a Christian Endeavour (C. E. – Keresztyén Törekvés – Keresztyének Előre) mozgalom magyar ága, amelyet Szabó Aladár alapított 1903-ban a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület budai szervezetéből. A szövetségnek a keresztyén élet gyakorlati tanításában alkalmazott módszere az volt, hogy először arra kérték a hívőket, legyenek érdeklődő tagok, s amikor komolyságuk nyilvánvaló lett – naponta a Biblia olvasása, imádság, bizonyágtétel – akkor az egyesület tagjai vagy később munkásai is lehettek.”³⁰ Az egyesület – különösen a református egyházban – a magyar ébredést szolgáltatta. A mozgalom egyszerre volt sokaknak áldott, de másoknak más szempontból vitatott is lehetett.

1912-ben a MEKDESZ debreceni sátoztáborában Podmaniczky Pál ösztönzésére is megalakult a Magyar Önkéntes Missziói mozgalom, amelynek vezetője is lett. A mozgalom célja: missziói hírek, folyóiratok folyamatos terjesztése és nyelvek tanulása is. Az alapító oklevelet heten írták alá, köztük ott van Podmaniczky Pál neve is. A környéken ebből is

²⁹ ÚH 1949.

³⁰ AMK. I. 205-206.

ébredés támadt, főként az ifjúság között, ennek egyik ága lett a sárospataki ébredés, amikor fiatalok összejöttek, ébredésért imádkoztak, de szolgáltak is. Ebből feszültség is támadt, mert az ifjak az evangélikus gyülekezetben „engedély nélkül” tartottak vasárnapi iskolát.

1913-ban megjelent a „Diákvilág” című lap 1100 példányban, s ennek egyik számában bejelentették a Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetség (MEKMSZ) megalakulását. Ennek a szövetségnek lett a lapja az 1907-től megjelenő, majd 1909-től önállóvá vált Hajnal, melynek szerkesztését 1913-tól Podmaniczky Pál vette át, és írta benne ébresztő hatású cikkeit, misszióról szóló híradásait.

Kezemben egy levél másolata:

„Mélyen Tisztelt Kartárs Úr! Mellékelten bátorkodom a protestáns keresztyén szellemben munkálkodó Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetség lapjának, a szerkesztésében havonként megjelenő „Hajnal”-nak mutatványszámát megküldeni. Teszem ezt abban a reményben, hogy lapunk becses tetszését megnyeri, s azt magának is megrendeli, s bizonyára hívei között is terjeszteni fogja. Az előfizetési díjat 1 koronában állapítottuk meg, hogy aki más lapokat is járát, arra nézve se legyen az előfizetés megterhelő, továbbá, hogy a leg-szegényebb emberek is megrendelhessék. – A gyűjtőíveket, amennyiben fel tetszik használni, február végéig kérném beküldeni. – Megküldjük egyszersmind a szövetségünk kiadásában megjelent „Az edinburghi világmissziói konferencia” c. füzetet is, mely a világmisszió jelenlegi helyzetéről s a közeljövő feladatairól hű képet nyújt. Kegyeskedjék áttanulmányozni. – Nagybecsű támogatását előre is hálásan köszöni, s életére és munkájára Isten áldó kegyelmét kívánja kartársi üdvözléssel: Br. Podmaniczky Pál evang. lelkész, a MEKMSZ elnöke” – Érdemes a szelíd hangra felfigyelni mai médiavilágunkban, s arra gondolni, hogy ilyen levelet írt géppel cikkei, értekezései mellett. Akkor így, szerény, alázatos, de kitartó módon történt a lap terjesztése.³¹

Podmaniczky Pál időközben Pozsonyban is szolgált, 1920 nyarán családjával Pusztalöbren, apósa birtokára (ma Szlovákia) költözött. Ezen a nyáron „gazdálkodni” is kezdett, elvégzett egy méhészeti tanfolyamot Gödöllőn, s el is kezdte a kaptárokat készíteni fizikai munkához nem szokott erejével és kezével.

Ez év őszén azonban új út nyílt meg előtte: a Bethániába hívták utazó lelkésznek. Legtöbbet a fogházmisszióban dolgozott sok köztörvényes és politikai fogoly közt. Volt olyan vasárnapja, hogy négy fogházban tartott istentiszteletet, majd a Bethánia délutáni alkalmán és a nagy esti evangélizációs istentiszteleten is szolgált. 1924 őszére szinte átvette a Bethánia vezetését és Budapestre költözött a család.

A Bethániában végzett szolgálatát így fogalmazta meg: „Láttam azt is, hogy a Bethánia csak akkor szolgálhat az egyháznak, ha a keresztyén igazság megismerésében és hirdetésében is szorosan az egyházhoz ragaszkodom”³²

Odaadón szolgált abban az egyesületben vezetőként, amely akkor az ébredésért volt, de „híd” szeretett volna lenni az egyesület és az egyház között. Ez nagyon fontos meggyőződése volt életében, bár néhányan életének ezt a részét vitathatónak tartották.

Podmaniczky Pál Bethániában végzett munkája révén hamarosan külfölddel is kapcsolatba került: Hamburgban és Londonban is részt vett egy-egy konferencián. Később a Budapesten tartott európai, majd világkonferenciának is fő szervezője lett. Sokrétű munkája mellett az evangélikus egyház megbízásából egy idős budapesti lelkészt is helyettesített huzamosabban.

³¹ EOK. Hajnal IV. évf. (1914) I. számához csatolva. A levél előző év (1913) decemberéből való.

³² AMK. I. 204. „P. 1926. b.” jelzéssel.

Számtalan evangélizációs alkalmat tartott, sok gyülekezetben fordult meg, mint utazó lelkes, újságot szerkesztett azért, hogy szeretett egyházában ébredés támadjon. Akkor is az egyházat szolgálta, amikor a mozgalmi munkában vállalt nagy feladatokat.

e. A misszió ügyének szószólója és tanítója

Az *események, pontosabban az a folyamat* érdekelt bennünket, ahogyan Podmaniczky Pál egyre inkább a misszió felé fordult. Szögezzük le: nála ébredés és misszió nem két ügy volt, hanem egy. Aki felébredt, természetes, hogy szolgálatot is vállal. Nála bel- és külmisszió sem két külön ügy volt, hanem egy és ugyanaz, ha a munka formája esetleg más és más is. Erről írásai vallanak leginkább. Ezekről később. Nézzük a tényeket.

„Külön kell megemlékezni arról, hogy a Magyar Missziói Szövetség 1913-ban rám bízta Hajnal című havi lapjának szerkesztését. A misszió állandóan studiumaim között szerepelt, gyarapodó nyelvismereteim révén összeköttetést tartottam fenn a németen kívül az angol, dán és holland missziói irodalommal, s azon igyekeztem, hogy a rám bízott lapot mind magasabb színvonalra emeljem. Arra törekedtem, hogy a lap stílusában népszerű legyen, de abban, amit mond, a tudományos mértéket is megüsse. Mivel misszió és vallástörténet egymástól elválaszthatatlanok, a lap állandóan közöl a vallástörténet keretébe tartozó cikkeket, szemléket, s így bizonyossága annak, hogy a vallástörténet ezekben az években is állandóan foglalkoztatott. A lap régi évfolyamai ma már teljesen elfogytak, és nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezeket az évfolyamokat mellékeljem. Csak éppen megemlíthetem, hogy két cikksorozat, nevezetesen: Elért-e már valamit a misszió? (1915. évf. I-XII. szám) és: A misszió jelenlegi helyzete (1915. évf. I -XII.) kimerítő áttekintést ad a nem keresztyén vallásokról és a közöttük való munkáról is.”

Ezekben a sorokban egy összefüggésre is fel kell figyelnünk a misszióval kapcsolatban: a *misszió és a vallástörténet összefüggésére*. Aki a misszióval foglalkozik, annak meg kell ismernie azt az embert, akit Krisztushoz akar vezetni, annak vallását is, mégpedig alaposan. E nélkül nincs misszió ma sem. A misszionáriusnak a vallástörténet nem önmagában való tudomány, hanem a szolgálatát segíti. Ezért kell – kikerülhetetlenül – a vallástörténettel is foglalkozni általában, de nekünk ebben a könyvben is.

Már volt arról szó az előző részben: hogyan lett a felébredtek közt „témává” a misszió, amelynek Podmaniczky Pál nemcsak ismerője, de hordozója is volt.

1909. február 2-án Pozsonyban megalakult a Magyar Ágostai Hitvallású Evangélikus Missziói Egyesület (MAHEM) Az istentiszteletet magyar, német és szlovák nyelven tartották. Egyedülálló volt ez az istentisztelet és az alakulás abban a „nemzetiségi kérdésektől feszülő” világban. Az említett missziói egyesületbe kapcsolódott be Podmaniczky Pál is, sőt később ennek egyik vezetője is lett, s ez a szövetség bízta meg az általa átvett Hajnal szerkesztésével. Mert: *„Krisztus harcosainak soraiból mi hiányzunk. S ugyan miért hiányzunk? Azért, mert engedetlenek, azért, mert gyávák vagyunk, mert a Kereszt fényes látomása elől behunyjuk a szemünket, s akadálynak ismerjük el, ami számunkra nem akadály. Magyar keresztyénség, ébredj! Nem rajtad kívül, benned van az akadály annak, hogy használható eszköz légy te is a mindeneket szerető és megújítani akaró Krisztus kezében”* – írja 1923-ban a második világháború és Trianon sokkja után!³³

Ekkor valóban feltűntek már külső akadályok: *Pauer Irmának* vissza kellett jönnie Egyiptomból, *Kunst Irén* pedig nem indulhatott egy darabig Kínába, *Somogyi Lídia* meg végleg itthon maradt!

³³ Hajnal, IX. évf. 4. sz. (1923) 34.

Már előbb is, de ekkor vetődött fel élesen a gondolat: talán a Balkán, vagy még inkább Oroszország felé lehetne indulni. Az akkori „ellenségek” között kellene az evangéliumot hirdetni! 1924-ben Podmaniczky Pál Finnországban járt. Ott is az a döntés született: Bibliát kell nyomtatni Oroszország részére! Podmaniczky Pál ekkor a Hajnalban a szláv népek iránti elkötelezettségünkről beszél helyzetünknél fogva. Aztán felmerül a másik cél: a mohamedán világ felé kellene indulni. Ezek az évek az eszmélődés és útkeresés évei voltak. S ebben Podmaniczky Pál „útmutatónak” bizonyult.

A formálódás és útkeresés közben megszületett a *missziói teológia*. Az első munka ebben a témában *Forgács Gyula írása A misszió elmélete* címmel. jelent meg 1917-ben. 1926-ban pedig napvilágot látott az eddig legátfogóbb és legmélyebb, ugyanakkor legnagyobb perspektívát mutató írás – *doktori értekezés* Podmaniczky Páltól: „*A misszió tudományának vázlatja*” címmel. S ehhez hozzá kell tenni még két fontos írását: „*Luther és a belmisszió*” és „*Az Ágostai Hitvallás Egyháza és a misszió*”. Ezek a dolgozatok „hídépítések” az egyesületek és az egyház között! Podmaniczky Pál világosan látta a missziói egyesületek és misszionáriusok „hősies” munkáját, de vallotta, hogy ha ezek mögött nincs ott az egyház, nem lehet áldásos. És fordítva: bármit tesz az egyház, bármivel rendelkezik, ha missziót nem végez, nem Krisztus egyháza.

1927-ben újraéledt a világháború vihara miatt megszűntnek látszó, még 1909-ben alakult Evangélikus Külmissziói Egyesület. E könyv szerzőjének nagyapja: *Bárdy Ernő* mezőberényi lelkész hirdette az igét a budapesti ünnepi istentiszteleten, *Scholz Ödön* pedig előadást tartott: „Új tavasz a missziói mezőkön” címmel.

1929-ben Podmaniczky Pál javaslatára kiadják újra a közben megszűnt *Missziói Lapok*-at. Mintha egyházunkban új lendület, friss szél támadt volna.

1931-ben az Evangélikus Teológián is felvetődött a misszió tanításának ügye, *Kiss Jenő* és *Deák János* professzorok is odaálltak ebben a kérdésben Podmaniczky Pál mellé. Mert közben egyházainkban új hang támadt: „a külmisszió ügye éppen ott van elhanyagolva, ahol legjobban kellene szóvá tenni...” olvassuk.³⁴ Ez a mondat azt a kívánságot takarja, hogy a teológiai akadémiák is vegyék fel tanmenetükbe a misszió tanítását, a *missziológiát*. „Mikor jön már el az az idő, amikor a magyar református teológiánkon a külmisszió kérdéseiről rendszeresen hallgathatnak a jövőbeli lelképásztörök?” – olvassuk a kérdést az idézett cikkben. 1940-ben született is a Református Teológián egy ilyen tantárgy: „poimenika (lelképásztörök tanítása), bel- és külmisszió.”

1935 augusztus első napjaiban tartották a Keresztyén Szövetségek Konferenciáját Budapesten. Podmaniczky Pál is az előadók közt volt, a magyar külmisszió helyzetéről szólt. 3000 résztvevő volt együtt ezen a nagy alkalmon.

1939-ben a MAHEM (tehát az evangélikus missziói egyesület) felveti egy Bel- és Külmissziói Intézet elindítását Nagytarcsán, azt javasolják, legyen a neve: *Tessedik Sámuel Ifjúsági Missziói Intézet*. Podmaniczky Pál az elnevezés ellen volt: nem lehet „a racionalista Tessedik” nevét használni olyan intézetben, amely az ébredést akarja szolgálni.” Ő *Wimmer Ágoston* nevét javasolta.

1941 őszén a két protestáns missziói társaság egyhetes külmissziói tanfolyamot rendez Budapesten. Igaz, nem sokan voltak érdeklődők, 10-12 főről szólnak a híradások. Az összejövetel egyik célja a tájékoztatás volt, másik pedig, segítséget adni azoknak, akik már kint dolgoznak, illetve „utánpótlást” nevelni.

³⁴ Hajnal, XXVI. évf. 2. sz. (1940) 7.

1942-ben indult Pesten egy kétéves tanfolyam a Református Missziói Intézetben, 3 fiú és 2 leány hallgatóval. Felmerült a gondolat, hogy Debrecenben is alakulna hasonló intézet.

Mintha valóban „új tavasz” kezdődött volna: az *egyházak ébredezni kezdtek felelősségükre* és feladatukra. Időszakaszunk elején még csak kisebb csoportok foglalkoztak a misszióval. A negyvenes évekre a helyzet megváltozott: úgy tűnt, hogy a protestáns egyházak már átértik missziói felelősségüket. S ebben része volt professzorunknak is.

Ennek egyik jele, hogy Podmaniczky Pál körül – amikor ő már teológiai tanár – misziói ébredés támadt a teológusok között. *Brebovszky Gyula* lelkész ír az Evangélikus Teológusok Missziói Munkaközösségéről. A teológusok nemcsak szívesen hallgatták professzoruk missziói előadásait, hanem kettesével ki is mentek a környék gyülekezeteibe, hogy továbbadják, amit ők tanultak és hallottak. *Ferenczy Zoltán* (későbbi utazó titkára a MAHEM-nek és vezetője a Külmissziói Intézetnek) is erről vall: „A komoly érdeklődést különösen Podmaniczky professzor missziói előadásai ébresztették bennem.” *Kunos Jenő* (későbbi kínai misszionáriusunk) pedig ezt írja: „Nagy hatással volt ránk nagy tudásával, szép beszédével és a külmisszió iránti szeretetével. Ha a háborús idők nem következtek volna el, akkor hatására sokkal több misszionárius indult volna el Magyarországról a pogányok felé.”³⁵

1948-ban elindult Nagytarcsán az Evangélikus Külmissziói Intézet. Az első évfolyamban kilenc hallgató volt. „Szimbolikus”, hogy 1949-ben az Új Harangszó, amely Podmaniczky Pál halála hírére bejelentette, ugyanezen az oldalon hoz egy cikket a nagytarcsai intézet második tanévnyitójáról is.³⁶ Ő már közénk nem jöhetett el (a szerző is hallgató volt Nagytarcsán), de boldogan jött volna biztosan. Sok munkájának gyümölcsét láthatta volna még akkor is, amikor az intézet 1950-ben Budapestre költözött, és itt a *Podmaniczky Pál Külmissziói Intézet* nevet vette fel. Politikai kényszerűségből 1952-ben megszűnt az intézet.

f. A katedrán

„Életemen vörös fonalként húzódik végig a teológiai tanári katedrára való törekvés. A serdülő fiú szívében szólalt meg a készség, hogy Istennek akar szolgálni, s már a gyermekifjú sejtette, hogy az Istennek való szolgálat a tudomány és irodalom terén vár rá. Körülbelül 23 éve annak, hogy teológiai tanári katedrára való elhivatottság teljes határozottsággal meggyökerezett lelkemben, s azóta irányt szab tanulmányaimnak, törekvésemnek, egész életemnek.

A felsőszeli évek folyamán mind határozottabban látom, hogy Isten nem az igehirdető és lekipásztori tálentomát adta nekem s a szívemben egyre növekvő vágy a katedra után csak megerősítette bennem azt a bizonyosságot, hogy Isten ujjá a katedra felé vezet. Tettem ugyan kísérletet arra nézve, hogy mint lelkész is szolgáljak egyházam ifjúságának, rövid időre elvállaltam a Diákszövetség evangélikus utazó titkárságát, ilyen minőségben meg is látogattam egyházunk több diákcentrumát, de meg kellett látnom, hogy ezt a munkásságot tartósan nem folytathatom a köteles lekipásztori hűség sérelme nélkül. Elhatároztam tehát, hogy megszerzem a theol. tanári képesítést, és így a magam részéről egyengetem utamat vissza a katedra felé, ahol teljes erővel és teljes szívvel szolgálhatok egyházam ifjúságának”

Nem volt ez az út sem sima, sem egyenes. A „belső elhíváshoz” a „külső meghívás” is kellett.

„Ezerkilencszáztíz januárjában meglepetésszerűen érte a meghívás a *pozsonyi teológia magántanári székébe*. „Itt jóformán minden tárgyat adott elő, ahogyan éppen a szükség kívánta. Képzeltető, micsoda szívós munka árán tehetett eleget ennek a feladatnak” – ol-

³⁵ AMK. III. 339.

³⁶ ÚH. V. évf.

vassuk a róla szóló emlékezésben.³⁷ Ő maga így ír erről: „Mivel annakidején a pozsonyi Theol. Akadémián – legalább névleg – a gyakorlati teológia magántanára voltam, a gyakorlati teológiai szakcsoportból jelentkeztem theol. tanári vizsgára, noha éppen a teológiai tudományoknak ez a szakcsoportja vonzott, foglalkoztatott legkevésbé.”

Talán nem túlzás, ha ebből a csalódás hangját vélhetjük kiérezni. Van olyan életrajz feldolgozója, aki egyenesen „félreállításról” beszél, sőt „megszégyenítésről”.³⁸ Eddig még nem került említésre Gabnai Sándornak dolgozata.³⁹ Ebben ő erről így ír: „A teológia minden szakán előadásokat vártak tőle, aminek ő eleget tett hallatlan munkával. Reményei azonban itt még nem teljesülhettek főleg azért, mert a sok feladat miatt nincs alkalma és ideje továbbképezni magát, idejét és energiáját szétforgácsolta a sok tanítás.” Inkább helyettesítésekre használták, és ott kérték, ahol éppen „hézag” volt. Gabnai Sándor dolgozatát azonban érdemes tovább olvasni: „Viszont ekkor találkozott Wilder Róberttel, aki a keresztyén diákok önkéntes missziójának megalapítója volt, valamint Victor Jánossal is ekkor köt barátságot. Mindkét személy meghatározó lett életében.”⁴⁰

„A theol. tanári vizsgát 1917. november 3-án tettem le. Vizsgálatomat a bizottság tanácskozás nélkül egyhangúlag jelesnek minősítette.” A vizsga és dolgozat témájával kapcsolatban ezt olvashatjuk tőle: „A soproni theol. tanári kar sajátosképpen olyan témát adott teológiai tanári értekezésem tárgyául, amely csak formaliter kapcsolódott a gyakorlati teológiához A keresztyén istentisztelet lényegét kellett kifejtennem dogmatikai és valláspszichológiai alapon. A téma számomra kedves kényszere alatt dogmatikai és valláspszichológiai tanulmányokba mélyedtem. Ennek gyümölcse lett fenti címen 1917-ben megjelent theol. tanári dolgozatom. Mivel a theol. tanári vizsga a pedagógiában és a pedagógia történetében való tájékozottságot is megkívánta, dogmatikai és pszichológiai stúdiumaimmal párhuzamosan pedagógiával és pedagógiatörténettel is foglalkoztam. Különösen a felsőbb oktatás problémái vonzottak. Az ugyancsak a soproni theol. tanári kar által kitűzött pedagógiai tétel a reformáció neveléstörténeti jelentőségének kifejtését kívánta. Ez a dolgozatom szintén 1917-ben jelent meg.”

Ezekkel a dolgozatokkal természetesen foglalkozunk majd a könyv második részében. Itt most csak a téma mélységét és szélességét szerettem volna érzékeltetni, amivel a tanári vizsgára készült, s ezeket a sorokat olyan időben írom, amikor az istentisztelet újra egyházi életünk egyik központi kérdése lett az új liturgiával. Nem célom és feladatom e téma tárgyalása, csak szeretném a figyelmet felhívni Podmaniczky Pál dolgozatára, mert üzenetét ma is aktuálisnak és megfontolandónak tartom.

A másik téma a nevelés. Amikor a reformáció neveléstörténetéről írt, akkor végigjárta az előző korok nevelésének történetét is, és megérkezett napjaiig. Amit írt, azt gyakorolta a katedrán, s nevelői munkájának hatása még ma is érződik. Sajnos egyre kevesebben vannak, akik még őt hallgathatták, de mindenki maradandónak érzi nemcsak tanítását, hanem a lelkészek nemzedékeinek nevelését is.

„Néhány hétre rá a theol. akadémiai nagybizottság az eperjesi theol. akadémiára hívott meg az újszövetségi írásmagyarázat rendkívüli tanárául.

Boldogan mentem Eperjesre. Tele volt a szívem örvendezéssel, hogy most már nem vétek a lelkipásztori kötelesség ellen, ha stúdiumaimba mélyedek el, és az ifjúság között készítem Isten

³⁷ ÚH. 1949.

³⁸ Hulej

³⁹ Gabnai Sándor: 50 éve hunyt el „Podi bácsi”. Emlékezés dr. báró Podmaniczky Pál teológiai professzorra. 1999. Kézirat. Továbbiakban: Gabnai

⁴⁰ Gabnai 3.

országát. Sajnos, a boldogság, az öröm nagyon rövid ideig tartott. Az első hónapokban az is megnehezítette munkásságomat, hogy nem kaptam lakást, családomat Pesten kellett hagynom, s csak hónapok múltával tettem szert lakásra, s remélhettem, hogy elkövetkezik számomra a zavartalan munkásság ideje. Nyáron érkezett hozzánk a spanyoljárvány, és én nem kevesebbszer, mint háromszor estem át ezen a betegségen. Ősszel bekövetkezett az összeomlás. Kezdetől fogva a pesszimisták közé tartoztam, akik látták, hogy nem hirtelen elvonuló vihar tombol fölöttünk. Majd a megszállás következett. Mindjárt az első napokban meg kellett értenünk, hogy az eperjesi ősi kollégium fölött megkondult a halálharang. Ilyen körülmények között csak minden erő megfeszítésével tudtam teljesíteni tanári kötelességemet.

Szembe kellett néznem azzal a kérdéssel, hogy mit fogok tenni, ha a kollégium fölött kimondott halálos ítéletet a megszálló hatalom végrehajtja. Az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a hazafiasság parancsa nem a menekülés, hanem a nehéz viszonyok között való helytállás. Úgy gondoltam, hogy megszállt területen még az a magyar is jó szolgálatot tesz nemzetiünk ügyének, aki némán és szótlanul áll a maga helyén. Elhatároztam tehát, hogy a csehek által megszállt területen maradok. Amikor Pozsonyban az egyetemes egyház theol. akadémiája helyén egy egyelőre magánjellegű theol. tanintézet alakult meg, s ennek **újszövetségi tan-székére** meghívást kaptam, ezt nem utasítottam vissza. Gondoltam, megkísérlem, szolgálhatok-e ott mint magyar ember. Magyar lelkiismeretem fontos feladatokat látott maga előtt. Gondoltam a magyar teológusokra, akiket az államhatalom tanulmányaiknak Pozsonyban való végzésére fog kényszeríteni. Gondoltam felsőszeli híveimre, akikről végképp nem tudtam teljesen elszakadni. S azt reméltem, hogy egyházi téren is jó szolgálatot tehetek a nemzeti ügynek, ha maradok. Pozsonyban a tanítást természetesen minden hivatalos megbízás nélkül mint magánember végeztem, nem acceptált az új egyházi alakulat, még kevésbé a csehszlovák állam. Fizetést csak privát kölcsön útján kaptam én is, társaim is. Néhány hónap azonban elegendő volt arra, hogy meglássam a helyzet lehetetlen voltát. Hazafias meggyőződésem ugyan azt mondta, hogy maradnom kell, de hallgatnom kellett szívem parancsára, amely a hazafias logika parancsával szemben egyre azt hangoztatta: menj. S amint nem törődtem emberek véleményével, amikor a maradás mellett döntöttem, nem törődtem emberi szempontokkal, amikor azt határoztam, hogy hazajövök. Otthagytam Pozsonyt, ahol a tervezett teológiai munka csakugyan létesül, s a mai napig is betöltetlen katedrát kínálva kínálták nekem, s hazajöttem a teljes bizonytalanságba. Örülök, hogy eperjesi alkalmaztatásomnál fogva felettes hatóságom, a tiszai egyházkerület hazafias magatartásomra nézve a szabályszerű vizsgálatot erre a célra delegált közeg által lefolytatta, s ez számomra teljesen kielégítő elégtételadással végződött: az ügyész fegyelmi eljárásra alapot nem találván, az eljárás beszüntetését javasolta.”

Az eperjesi Teológiai Akadémiát bezárták, mert Eperjest Trianonnal elszakították tőlünk. Érdemes figyelni ezekre a sorokra. Itt nemcsak a hívő, hanem a hazafias Podmaniczky Pál szólal meg. Első döntése: maradni, idegenbe szakadva a magyarság ügyét szolgálni. Nem volt ez könnyű döntés. Hiszen állampolgársági esküt is kellett tennie ehhez. De az sem volt egyszerű, amikor meglátta, hogy egyszerűen nincs tovább számára ott út. Akkor megint a bizonytalanságot vállalva indult haza. A mi nemzedékünk már alig, az utánunk következők talán már egyáltalán nem értik: milyen volt azoknak a magyaroknak a helyzete, akik a határ túloldalára kerültek. Be kellett látnia a hívő professzornak, hogy ott nem adnak számára helyet. Summázva: ott bizonytalanságban maradna, és itthon is bizonytalanságba jön haza.

Így következett el az az időszak, amikor fizikai munkával kereste kenyerét: „Rögtön hazatérésem után a gödöllői magyar kir. Méhésztelepre való felvételemet kértem. Megpróbálkoztam a fizikai munkával is. Dolgoztam a gyalupad mellett reggeltől estig. Méhészkedtem apósom birtokán s egy ideig a Magyar Országos Központi Takarékpénztár bérletén is.”

Az Isten szolgáinak útján vannak ilyen mélypontok. Ezeket is el kell fogadni. Aki eddigi életén át csak szellemi munkával foglalkozott, most beállt a fizikai munkások közé. Nem könnyű ez egy „lelki-szellemi” embernek, de néha ezt is vállalni kell. Sokan járták ezt az utat azóta is, a misszió professzora sem kerülhette el.

Időben ezután következett a Bethánia Szövetségbe lépése, az ébredés szolgálata, amiről már volt szó. Járt a fogházakat, a budapesti ügyészség fogházában, majd a pestvidéki ügyészség fogházában, a Conti utcai, Szerb utcai, a Jászberényi úti fogházakban tartott istentiszteleteket és látogatta a foglyokat. Sokszor megfordult a Markó utcai börtönben is.

„A Bethániába is magammal hoztam a vágyat, hogy tanító munkával építsem Isten országát. Mindjárt munkásságom kezdetén felcsillant a reménység, hogy skót és svájci körök segítségével vezetésem alatt bibliai iskola létesülhetne, amely diakónusokat és evangélistákat képezhetne ki a két protestáns egyház számára. A terv sajnos nem volt keresztülvihető. A tervet nem ejtettem el, s az a reménységem, hogy a Bethánia a közeljövőben szert tesz a szükséges anyagi erőre, s a bibliai iskola külföldi segítség nélkül létesülhet. A bibliaiskola pótlásaképpen az első években többször tartottam kurzusokat. Nagy sajnálatomra elfoglaltságom az utóbbi években olyan természetű lett, hogy ezt a munkát abba kellett hagyni. Vezetésem alatt öröndetes fejlődésnek indult az egyesület kiadványai és könyvnyomdája. Kiadványaink közül különösen a bibliai lezakitós tömbnaptár nagy fontosságú, melyet ez évben is 10 000 példányban viszünk a könyvpiacra. Az egyesület vezetése azonban szívem nagy fájdalomra egyre nagyobb mértékben követelte meg tőlem azt a nagy áldozatot, hogy mind több reprezentatív és adminisztratív munkát vállaljak a szívemhez nőtt igehirdetői és irodalmi munkásság rovására.”

„A bethániai munkásságom kezdetétől fogva állandó probléma volt számomra, hogy hogyan szolgáljak közvetlenül evangélikus egyháznak. Hiszen látnom kellett, hogy helyzetem bizonyos tekintetben visszás, amikor egy olyan egyesületben munkálkodom, amely túlnyomó részében református. Bethániai munkásságom csakugyan összeköttetésbe is hozott a református egyház széles rétegeivel. El kellett tűrnöm, hogy rám vetődjék a gyanú, mintha hűtlenné lettem volna evangélikus egyházunkhoz. Én azonban mindig kész voltam a szolgálatra”

Nem az én dolgom „megvédeni” Podmaniczky Pált. Nem tehetett arról, hogy a történelem vihara elsodorta őt az eperjesi katedráról, fizikai munkát vállalt apósa birtokán. Aztán jött a hívás, de nem egyházunkból, hanem a Bethániából. S ez mégiscsak lelkészi, igehirdetői szolgálat volt, „Isten országa építése”, ahogyan ő nevezte. Mint később látni fogjuk Podmaniczky Pál nem lett „kriptokálvinistává” (rejtetten kálvinistává), lutheri, evangéliumi meggyőződése szilárd volt. De egyben alakult, formálódott: ekkor lett szemlélete és szolgálata is ökümenikus. Hitvallását fel nem adva volt nyitott a testvéregyház felé, s így vállalta el szolgálatát, ami sok, nála merevebben gondolkozó evangélikus lelkész és vezető szemében akkor nem volt rokonszenves.

„1923 őszén Raffay Sándor püspök úr öméltósága a leghatározottabban felszólított, hogy lépjek egyházi szolgálatba, és nagyon megtisztelő ajánlatot kaptam vezető egyházi emberek részéről. Megtörténtek a kísérletek arra nézve, hogy megfelelő munkatárs biztosítsák számomra az egyházban. A kísérletek egyelőre nem vezettek eredményre.

A Bányai Egyházkerület missziói lelkészi állása egyenest számomra kreáltatott ugyan, de én ennek a hivatalnak egy esztendőn át való viselése után kénytelen voltam arról lemondani. Olyan természetű elfoglaltsággal járt volna, amelyre nem éreztem magamban képességet, elhivatottságot. A Bethánia Egyesületben való nagy elfoglaltságom mellett egyelőre csak a pesti német egyház segédlelkészi állását vállaltam el. Ez az állás tőlem mindössze havi két-három istentisztelet tartását kívánja meg, s így kötelezettségek ütközése nélkül vállalhattam.”

1923 őszétől Podmaniczky Pál már a *Luther Szövetség főtitkára* is. Itt már „hazai pályán” mozgott. Lendülettel kezdte meg a szervező, tervező, könyveket kiadó munkáját, s a Luther Szövetségnek is jót tett lendülete.

„1924 őszén a szarvasi egyház presbitériuma egyhangúlag lelkészül hívott meg. Nehéz tusakodás után a meghívást vissza kellett utasítanom. Akkorra újra olyan erős volt szívemben a régi vágy, amely már Felsőszeliben elhatalmasodott rajtam, s amely ott annyi lelkiismereti konfliktusra adott alkalmat. Más okok is közrejátszottak abban, hogy a szarvasi meghívást visszautasítottam, de ez volt a döntő ok: nem tudtam lekipásztorságot vállalni tudós munka, irodalmi munka, tanári katedra után vágyódó szívvel.”

Ez az év azért is jelentős volt, mert a külföldi kapcsolatok is megerősödtek életében. Konferenciákon vett részt Nyugat-Európában, majd Raffay püspök kíséretjeként és tolmácsaként Finnországban járt hivatalosan. Ekkor már ismerte a finn, norvég, svéd és dán nyelveket is. Aztán magánúton járt Finnországban, irodalmi alkotásaiért kapott pénzéből vállalkozott erre a szép és felejthetetlen útra. „Apró élményeit” is leírja: harmónium a parasztházakban, villany a tyúkólakban, stb. Ennél azonban mérhetetlenül nagyobb volt a lelki hatás, amit átélt. Egy nyári konferencián 8000 emberrel együtt hallgatta az igét, és térdelt le imádkozni. Az alkalmat Vainö Malmivaara lelkész vezette.

Ebben az évben lett tagja a Magyar Missziói Egyesületnek, majd itt is aktív szerepet vállalt: ennek tartalmára még vissza fogunk térni.

„1926 májusában egyetemes egyházunk képviselőjében részt vettem Amszterdamban az első kontinentális belmissziói kongresszuson. Ennek keretében egy ünnepélyes alkalommal ismertethettem evangélikus egyházunkat és annak belmissziói munkásságát. Ugyanez év júliusában részt vettem a Christian Endeavour londoni világkonferenciáján. Itt is hivatásomnak tekintettem, hogy nemzetem ügyének szószólója legyek és több alkalommal meg is tehettem ezt.

Ekkor alkalma nyílt több európai városban járni és külföldi keresztyénekkel személyesen is találkozni, velük testvéri kapcsolatot létesíteni. Ezeket a kapcsolatokat aztán egyházunkban is gyümölcsöztette.

„Az első zsidómissziói konferencia Budapesten zajlott le ugyan, de mivel ez is külföldi körökkel hozott érintkezésbe, itt kell megemlítenem, hogy ezen is képviselhettem evangélikus egyetemes egyházunkat. Hasonlóképpen ebben az összefüggésben kell megemlítenem a Christian Endeavour most Budapesten a közelmúlt hetekben megtartott európai konferenciáját, amely, hiszem, szintén jelentős szolgálatot tett a magyar ügynek. Tekintettel arra, hogy külföldi összeköttetéseim és nyelvismereteim révén egyre több alkalom nyílik egyházunk és nemzetünk ügyének külföldön való képviselőjére, az egyetemes egyház múlt évben abban a megtisztelésben részesített, hogy a külügyi bizottság tagjává választott.”

Podmaniczky Pál egyre ismertebb lett egyházunk és a külföldi egyházak életében is. Ez egyre több elkötelezettséggel, utazással, előadás tartásával járt. Mindezek mellett nem hagyta abba tudományos és irodalmi munkáját sem.

„Az utóbbi évek irodalmi munkái közül külön kell megemlítenem A misszió tudományának vázlatos kísérlete című munkámat. A Theológiai Szemlében rendelkezésemre bocsátott három ívnyi roppant szűk kereten belül igyekeztem megoldani ezt a nagy feladatot, amely köteteket tölthetne meg. A munka minden fogyatékossága, minden csiszolatlansága mellett is annak bizonyossága, hogy húsz év óta szeretettel foglalkozom ezzel a tárggyal. Éspedig nemcsak a misszióval, hanem a háttérét képező vallástörténeti fejlődéssel is. Ezen értekezésemet a debreceni hittudományi kar elfogadta theol. doktori értekezésül, s alapján, valamint a szóbeli vizsga alapján summa cum laude theol. doktorrá promováltam (léptem elő). Felavattatásom 1925. június 30-án történt meg.”

„Most az Erzsébet Tudományegyetem hittudományi karának vallástörténeti és vallásbölcseleti és keresztyén neveléstudományi tanszékére pályázom. Nem tudhatom, hogy mi lesz az illetékes fórumok döntése. Csak azt tudom, hogy szívemben megtöretlenül él a tanári katedrára való elhivatottság tudata. Tíz évvel ezelőtt szintén pályáztam theol. tanári tanszékre, (a tanszék akkor nem töltetett be), s ma tíz év elmúltával is vallom azt, amit akkor írtam: ha tagadó lesz is a válasz, nem csüggedek. Alázattal veszem el, amit Isten végzett felőlem. Tudom, hogy életem útja fel a katedrára vezet, s tudom, hogy az Isten meghatározta időben fel is léphetek reá, s hirdethetem a Krisztus jövőendő szolgálóinak azt, ami szívem, elmém betölti.”

A pályázatra beadott önéletrajz eddig vezet minket az úton. Pályázatát végül is elfogadták.

„1928. augusztus 11-től a Soproni Evangélikus Hittudományi Karon nyilvános és rendes tanár lett egészen 1949. október 3-án bekövetkezett haláláig”.⁴¹ Vagyis néhány hónappal több mint 21 évig állhatott az áhított katedrán, taníthatta a fiatal lelkésznevezéseket. Ebben az időben volt alkalma még nyelveket is tanulni (végül is angol, cseh, dán, finn, francia, héber, holland, latin, lengyel, német, norvég, svéd, ógörög, olasz, orosz, szlovák nyelven beszélt természetesen a magyaron kívül).

Saját tárgyán kívül a teológia minden területén járatos volt. Háromszor a dékáni szolgálatot is betöltötte (1931/32, 1935/36, 1940/41).

Tanításának tartalmát és tanítói munkáját könyvünk második része mutatja be. Szolgálatával kapcsolatban még ezt olvassuk: „Hallgatóival bensőséges lelkipásztori kapcsolatot tartott fenn. Teljes emberként kezelte őket, önmagával egyenértékűnek tartotta őket. ‘Podi bácsi’ – így hívta mindenki – jóságáról regéket beszéltek a teológusok: kijárta, hogy a szegény teológusok mindennap kapjanak ingyenes ebédet valamelyik soproni kaszányában. Úgy ismerte hallgatóit, hogy mindig tudta, kinek mire van szüksége. Ő küldte szét a felvételi értesítéseket, ezekben „Kedves Fiam”-mal szólította meg a leendő teológusokat. Tágszívű imádkozó is volt. Imatárgyai el voltak osztva a hét napjaira. Pl. hétfőn a fakultásért imádkozott. Imanaptárában minden teológusért egyenként naponta imádkozott. Azon fáradozott, hogy jól képzett lelkészek induljanak küldetésbe. Bibliaórára gyűjtötte össze őket a saját dolgozószozájába. Nagy összefoglaló műve nem születhetett, hiszen minden tudását tanítványainak szórta szét.”⁴² Fontosabbnak látta – sok írása mellett – *elmondani* tanítványainak megszerzett tudását, mint *leírni* nagyobb körök számára is. Ugyanakkor publikációja, mint látni fogjuk, igen széleskörű és gazdag. Ahhoz, hogy ennyit elmondjon és leírjon, mennyit kellett *olvasnia* sok-sok nyelven?

Egyik jelentős személye volt annak a „nagy” tanári karnak, amelyet még mindig igen nagy tisztelettel emlegetünk, amely nemcsak hazai egyházunkban, hanem Európában és világszerte nagy megbecsülést szerzett, és a teológiai kutatás szinte minden ágában elől jártak a maguk idejében. Az 1923–1943-as évekről szóló tudósítás a következő professzorokról tesz említést: Payr Sándor, Stráner Vilmos, Kovács Sándor. Pröhle Károly, Deák János, Kiss Jenő, Podmaniczky Pál, Jánossy Lajos, Wiczián Dezső, Sólyom Jenő, Budaker Oszkár,

Dr. Kiss Jenő egyetemi tanár a mi professzorunkról így emlékezik: „Dr. Br. Podmaniczky Pál. A vallástörténet, vallásbölcselet, keresztyén neveléstudomány nyilvános. rendes tanárja. Született 1885. március 16-án Budapesten. Tanulmányait a pozsonyi theol. akadémián és a rostocki egyetemen végezte. 1910-ben a pozsonyi theol. akadémia magántanára lett. 1918-ban az eperjesi theol. akadémia tanára. A cseh megszállás után Budapestre költözött, ahol a Bethánia Egyesület elnöke és lelkésze. A hittudományi karnak három ízben dékáni tisztséget viselt tagja, a Bethánia Egyesület tiszteletbeli elnöke, a Christian Endeavour World Union

⁴¹ Gabnai 4.

⁴² Gabnai 5.

választmányának, a Magyarhoni Evangélikus Missziói Egyesület missziói tanácsának, az egyetemes közgyűlés több bizottságának tagja. Nyilvános rendes tanárrá kinevezték 1928. aug. 11-én.”⁴³

Megbízásaihoz *Hulej Alfréd* hozzáteszi a következőket: a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának és hittudományi szakosztályának tagja, az Evangélikus Teológusok Missziói Munkaközösségének alapítója, a Magyar Evangéliumi Missziói Szövetség elnöke, a Magyar CE Mozgalom elnöke (1931), a Luther Szövetség főtitkára (1923), a Bethánia Kék Kereszt elnöke (1924), a Magyar Plakát Mozgalom titkára (1925).⁴⁴

Mindez mutatja, hogy evangélikus egyházunk és az egyházak, sőt nemzetünk életében Podmaniczky Pál nemcsak egyre ismertebb, tiszteltebb lett, hanem egyre több és nagyobb szolgálatot kapott.

g. Elmenetele, de nem az út vége

„Podi bácsi” szívós, óráit és perceit is kihasználó ember volt. A villamosmegállóknál is olvasott vagy evangélizált. Még az ötperceket is kihasználta. Ebéd után 10 perc olvasás, 10 perc alvás, újabb 10 perc olvasás. Párhuzamosan 5-6 könyvet olvasott. Mélyen pietista alkat volt. De soha nem tévesztette össze a missziót az agresszióval.”⁴⁵

A gyermekkor súlyos nehézségei után a küzdelmes munkásélet 64 évig tartott. Betegsége egyre inkább elhatalmasodott. A Parkinson-kór miatti kézremegése igehirdetése alatt megszűnt, legalábbis nem érezte. A szószéken és a katedrán volt boldog és felszabadult. De egyre gyengült.

„Az utolsó találkozás” címen az Új Harangszó megemlékező számában *Tarjáni Gyula* és *Veöreös Imre* mint tanítványai ezt írták:

„Fekete ruhában léptük át a küszöböt halála előtt három nappal, pedig akkor még nem tudtuk, hogy ez lesz az utolsó találkozásunk szeretett professzorunkkal, Podmaniczky Pállal. Látni akart bennünket! Mi pedig a tobzódó, soproni őszben kissé remegő szívvel mentünk, mert sejtettük, hogy a viszontlátás örömét megzavarja majd az emberi gyengeség látásának fájdalma.

Láthatóan megörült, amikor beléptünk, pedig akkor már a betegség egyre jobban elhatalmasodott benne. Fájdalmai is voltak, de a lélek öröme mégis legyőzte benne a testi gyötrelmet. Megható volt, amint visszaemlékezett egyikünkkel való utolsó találkozására. Évekkel ezelőtt voltam nála utoljára. Kezdődő papi életem sok vergődését teregettem ki akkor előtte. Most még arra is jól emlékezett, hogy hol ültem, és pontosan tudta, miről beszélgettünk akkor.

Beszélgetés közben másikunk megemlítette, milyen jó lehet az embernek élete alkonyán letűnő életére visszatekintve megállapítani, hogy sokat dolgozhatott az Isten munkaterületén. Ezekre a szavakra mintha fájdalmas árnyék suhant volna át az arcán. Szeme végigsiklott hatalmas könyvtárán, végigsimogatta könyveit, és sok-sok el nem végzett munka vádja dobolt szívére, amikor arról beszélt, hogy milyen keveset dolgozott.

Az alázatos szavak mögött azonban élénk magasodott a kegyelem is. Az, hogy nekünk olyan Urunk van, aki nem érdemünk szerint ad nekünk üdvösséget, hanem ingyen kegyelemből...

⁴³ Visszapillantás a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának húsz éves történetére. Egybe állította a kar megbízásából: Dr. Kiss Jenő egyetemi tanár. MCMXLIII. Pécs, 50. Továbbiakban: Visszapillantás.

⁴⁴ Hulej „Bevezetés”.

⁴⁵ Gabnai 7.

Mintha megéreztük volna, hogy ez az utolsó találkozás volt – idelent. De a szívünk mélyén már akkor ott dobolt a bizonyosság: odafönt biztosan találkozunk az Úrnál! Hiszem, hogy ezt a bizonyosságot senki és semmi nem tudja elvenni tőlünk.”⁴⁶

„Utolsó napjaiban, legyűrve betegségétől, így kiáltott fel egyszer: Hogy éljek tovább, ha az ígét már nem hirdethetem? Aztán azt kérte, hogy ne azért imádkozzanak övéi, hogy meggyógyuljon, hanem azért, hogy bírja a küzdelmet. Utolsó délutánján barátait kérte, *Budaker Oszkár* és *Maller Kálmánt*, hogy szolgáljanak neki az úrvacsora erősítésével. Elbúcsúzott feleségétől is, bocsánatot kérve tőle. Nehéz tusában, de felkészülten és hittel indult a nagy útra. Temetésén az ígehirdetésben Budaker Oszkár többek között ezt mondta: A megajándékozottak mélységes hálájával van teli szívünk. Sok mondanivalónk van, de ő akarta, hogy ravatalánál csak az evangélium hangozzék. Őrajta meglátszott Isten életformáló hatalma.”⁴⁷

A sírnál *Túróczy Zoltán* püspök és *Hanzmann Károly* soproni lelkész szolgált. Majd felhangzott az általa fordított kedves finn éneke: „Uram, ó, add, ha vándorutam majd véget ér itt a borúban, Elérjek Hozzád, S Te fényes orcád hadd lássam én.” (E. É. 525,1) Tanítványai vitték koporsóját a sírhoz. Útközben a másik finnből fordított énekét énekelték: „Szelíd szemed, Úr Jézus, Tekintsen rám, ha roskadok, Adjon békét, bocsánatot Szelíd szemed, Úr Jézus.” (E. É. 385,2)

A szerző nem tudja és nem is akarja ezt a gazdag életet értékelni. A *Lelkipásztor* (1949 november) megemlékező számában találtam *Szabó Józseftől* egy olyan írást, amely méltó módon emlékezik, és az értékelés szolgálatát is elvégzi:

„Nagyra tágult, tiszta szempár, szüntelen mosoly, nagy szív, meleg szó, semmi összetettség, csupa egyszerűség: ez volt Podmaniczky Pál.

Úgy járt közöttünk, mint az evangélium derűs fárosza (világítótornya), minden vonásán, mozdulatán átragyogott az örök nagy örömhír.

Beskatulyázott, szűkszívűre nyomorodott világunkban nekem most az tűnik fel felőle, hogy milyen széles skálájú ember volt.

Származásánál és egyéniségénél fogva tipikusan urbánus ember, sőt soknyelvű kozmopolita volt. De a felsőszeli parasztgyülekezet magyar népének ő tudott legkedvesebb papja lenni.

Mozgalmi keresztyénség titkárságából egyetlen hittudományi karunk professzori székébe érkezett.

Határozott vonalú pietista, de a lelkészi kar barthiánus ágától az ó-lutheránus orthodoxokig mindenkinek kedves volt.

Egyetemi tanár volt, de prédikálni szeretett legjobban.

Filozófiát tanított, de tisztább evangéliumot senki sem hirdetett nálánál.

A tudomány márványlépcsős csarnokában forgolódott, de szíve a mesze szigetek pogány világát járta.

Jó tollú író, mégis inkább alázatos fordító.

Tucatnyi nyelven beszélt, de a kisgyermek is megértették.

Nagy szintéziseket (összefoglalásokat, egységeket) látott, s kis cikkekben aprózta szét magát.

Sokat vesződött gyenge egészségével, de alig tudom megszámolni, hogy hány könyve, írása maradt, s lelke utolsóig tervektől zsongott.

⁴⁶ UH. 1949.

⁴⁷ Gabnai 7.

Roskatagon járta élete próbás útjait, de egyik legutolsó írásában ezt írja: Isten siet, szolgálai is siessenek!”

Ilyen gazdag életet lehetetlen teljes mélységében feltárni. Bizonyára sok minden elmaradt az emlékezésből. Jó lett volna a még élő családtagjaitól is többet kérdezni, vagy tanítványaitól emlékeket gyűjteni. Talán lesz még valaki még élő volt tanítványai közül, aki folytatja ezt a munkát.

Köszönjük Istennek sok tanítását, áldott szolgálatát.

h. Kronológia

- 1885. március 16-án született Budapesten.
- 1897. Konfirmáció.
- 1901. Első irodalmi fordításainak megjelenése.
- 1903. Jelentkezik a pozsonyi teológiai akadémiára.
- 1907. A rostocki egyetemen tanul.
- 1908. március 2. Teológiai szakvizsga.
- 1908. október 30. D. Baltik Frigyes püspök lelkésszé avatja.
- 1908 – 1910. Modori segédlelkész.
- 1910. január 10. A pozsonyi Teológiai Akadémia magántanára
- 1911. július 1-jétől 1918. február 10-ig Felsőszeliben lelkész.
- 1913. szeptember 17. Házasságot köt Vargha Ilonával.
- 1913. A Hajnal szerkesztője lesz.
- 1917. november 3. Teológiai tanári vizsga.
- 1917. Eperjesen újszövetségi rendkívüli tanár.
- 1920. Apósa birtokán fizikai munka, méhészkedés.
- 1920. Budapesten a Bethánia Egyesület lelkésze.
- 1923. Bányakerületi missziói lelkészi állás felkínálása, terve.
- 1924. Finnországi út Raffay püspökkel.
- 1924. A Luther Szövetség főtitkára.
- 1924. A Magyarhoni Missziói Egyesület tagja, majd munkása.
- 1925. Summa cum laude teológiai doktorrá avatják.
- 1926. Európai városokban tesz utazásokat.
- 1928. augusztus 11-től a soproni Teológiai Akadémia nyilvános rendes tanára.
- 1949. október 3-án hunyt el.

i. Publikációi

1. Önállóan megjelent nagyobb teológiai művei: A keresztyén istentisztelet lényege dogmatikai és valláspsychologiai alapon kifejtve. Pozsony, 1916. – A reformáció neveléstörténeti jelentősége. Pozsony, 1916. – Husz, Melanchthon, Zeisberger Dávid, Henry Martin, Oberlin Frigyes, Wichern, Bodelschwing életrajzai a Koszorú füzetekben 1911 – 18. – Luther és a belmisszió. Belmisszió, 1917. – Egyházi beszédek az Igehirdető háborús évfolyamaiban – Mi tette Luthert reformátorrá? (A Bethánia emlékkönyvében, amelyet a reformáció négyszázados évfordulójára adott ki) 1917. – A misszió tudományának vázlata. Debrecen, 1926.
2. Szépirodalmi művek: Megnyílt szemek. Novellák a magyar történelem tíz századából. Budapest, 1923. – További novellái: Vihar. Novellák a XVI. és XVII. századból. Budapest, 1924. – Gazsi elindul. Budapest, 1927. – Az iga. Budapest, 1930. – A két fenyő. Budapest, 1930. – Költeményei: Amikor a bibliák megszólalnak. Budapest, 1928. Nagy Sámuel próbája. Győr 1935. – Regénye: Megszabadított élet. Bibliai elbeszélés, Bp. 1988.

3. Székfoglalók, beszámolók: Kanzo Ucsimura. Az 1931-32. tanév dékáni székfoglalója. – Dékáni beszámoló az 1931-32-es tanévről. – Wichern mint pedagógus. Az 1935–36-os tanév dékáni székfoglalója. Dékáni beszámoló az 1935–36-os tanévről. – Az evangélium és a nemzeti nevelés. Az 1940–41. tanév dékán székfoglalója. – Dékáni beszámoló az 1940–41-es tanévről. – Az Ágostai hitvallás egyháza és a misszió. A hittudományi kar által az ÁH. négyszázados jubileuma alkalmából kiadott kötetben. Sopron, 1930. – Krisztus feltámadott! 1 Pét 1,3 A hittudományi kar 1939. október 1-jén tartott tanévnyitó istentiszteletén elmondott beszéd. Theológiai Szemle. Debrecen, 1939.
4. Írások a Belmissziói Munkaprogramban: Bodelschwing Frigyes. 1930–31. – A tájak már fehérek az aratásra. 1931–32. – A Brit és Külföldi Bibliatársulat. 1931–32. – Herrnhut úttörő misszionáriusai. 1932–33. – Nommensen Lajos. 1933–34. – Imad ed din Toyo-hiko Kagova. 1934–35. – Hszi Sengmo, a sátántipró. 1935–36. – Harris, az útegyengető próféta. 1935–36. – Gurland Rudolf Hermán. 1936–37. – Finn testvéreink missziói munkája. 1937–38. – Gossner János és munkája. 1937–38. – Egy kis indiai gyülekezet életéből. 1938–39. – Zigenbalg Bartolomeusz. 1939–40. – A Biblia útja a népekhez. 1940–41. – Mi az Istennek velem való szándéka. Evangélizáló beszéd sorozat. 1941–42. – A háború és a misszió. 1943–44.
5. Írások a Keresztvén Igazságban: Az evangélium és a nevelés. 1938. A misszió mai helyzete 1938. – Kína döntő órája. 1940. – A „felébredtek”. 1943. Különböző könyvismertetések.
6. Írások a Lelkipásztorban: Lars Levi Laestadius. 1929. – Harms Lajos. – Johann Fr. Flattisch: az imádság pedagógusa. 1941. – Drummond a lelkipásztor pedagógus. – *Konferenciái előadások:* Krisztus feltámadása. 1912. – Jézus győz! Három beszéd Fil 3, 7–14 alapján. 1939.
7. Írások folyóiratokban: Az „Élő Víz”-ben megjelentek: Lenchen testvér, Hofacker, Uffmann Rohonczyné életrajzai. – Az 1913–28. években szerkesztette a Hajnal című külmissziói folyóiratot, amelyben különböző tárgyú vallástörténeti, missziótörténeti cikkei jelentek meg. (Pl. Elért-e valamit a misszió? – A misszió mai helyzete, mindegyik 10-15 tagú sorozat) – Az 1924–28. években szerkesztette a Mustármag című hitmélyítő folyóiratot és átmenetileg a Missziói Lapok-at. Mindkét folyóiratban számos cikke jelent meg, amit nem tudunk felsorolni.
8. Fordításai: Skovgaard-Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni? Dánból. 1915. – Kanamori Pál életrajza. Angolból. 1926. – Christananda bizonyágtételei. Angolból. 1926. Oravala Ágoston: A parasztpróféta. Finnből. 1932. – Edquist Márta: Északi fény. Svédből 1933. – Söderblom Náthánnak az uppsalai egyetem hittudományi karának hallgatóihoz intézett beszéde. 1901. szeptember 24-én tartott székfoglalója alkalmából. Svédből. 1932. – A Lelkipásztor 1936–37. évfolyamában általa fordított svéd, dán, norvég, finn igehirdetők prédikációi. – H. Fuglsang Damgaard: A mi Urunk Jézus Krisztus szenvedésének története. Dánból. 1938. – A Harangszó 1939–40. évi évfolyamának minden számában O. Hallesbynek egy-egy norvégból fordított emlékezése jelent meg. – S. Kierkegaard: A hívó szó. Dánból. Ker. Ig. 1941.
9. Német nyelven megjelent írásai: Die Alkoholfrage in Ungarn. Seyferth: Die christlichen Kirchen wider den Alkohol című műben. Göttingen. 1929. – Der Ruf Christi an die Jugend unserer Zeit című kötetben. Woltersdorf bei Berlin. 1930. – Die biblischen und ausserbiblischen Offenbarungsquellen. A Führer-Hilfe 1936. évi évfolyamában. Woltersdorf bei Berlin. – Befreites Leben. (Történeti regény a Filemonhoz írt levél lapján) Woltersdorf bei Berlin. 1940.

10. Más nyelveken megjelent írásai: Finn nyelven írta meg „Veren ja uskon siteet” címen a finn-magyar lelki kapcsolatok történetét. Megjelent a Kotimaa 1937. évi év folyamában. – Az amerikai Christian Endeavour Herald és a finn Kotimaa hasábjain elbeszélései jelentek meg. 1943 karácsonyán jelent meg „Kaksi kuusta” címen finn nyelven egy karácsonyi elbeszélése. „A megszabadított élet” c. történelmi regénye finn fordításban „Vapautettu elämä” címen jelent meg.

11. Kéziratban prédikációi: (részben német és szlovák nyelven) előadásai. Francis James „Le Romen du lièvre” című, franciából fordított műve.⁴⁸ Hulej Alfréd P. P. munkássága c. összeállítása. Sopron, 1950. Függeléke az említett sorozatokat is részletesen felsorolja cikkről cikkekre 253 tételben.⁴⁹ Fellelhető kéziratai az EOL-ban: P. P.: Podmaniczky János végrendelete. Bp. – P. P.: Schneller István, Sopron, 1947.

Hulej Alfréd felsorolja idézett dolgozatában a róla írt cikkeket, emlékezéseket is. Munkájának értékelését Kiss Jenő és Jánossy Lajos professzorok így zárják le: „Nem csak az „In magnis voluisse sat” (nagy dolgokban elég az akarat) ténye állapítható meg, hanem az is, hogy a pályázó a tárgynak való odaadással a vele való lelki egységben végezte munkáját. Bárcsak – a még szükséges és esedékes teológiai tájékozódásának megszerzése után behatóan foglalkozhatnék azokkal a részletkérdésekkel, amelyeket a pályamunkájában itt-ott csak éppen érintett vagy felvetett. A dolgozat jutalmazására javasoljuk a pályadíj kiadását.”⁵⁰ Hulej Alfréd gyülekezeti és szórványmunkája mellett egész életét Podmaniczky Pál munkásságának szentelte. Az Evangélikus Országos Levéltárban lévő összegyűjtött anyag dobozolása is tőle származik. Igen alaposan és megbízhatóan dobozolta az – azóta is feldolgozásra váró – anyagot.⁵¹ Ő volt eddig a legszorgalmasabb és legeredményesebb Podmaniczky-kutató.

Podmaniczky Pál teljes életéhez még idézzünk néhány sort: „Úgy tűnhet, hogy Podmaniczky Pál csak a saját szakterületével foglalatzkodott, de ez téves következtetés. Hogy mennyire polihisztor (és a teljes életet figyelő és szerető ember) volt, azt rendkívül széles (és nemcsak a teológia területén mutatkozó) érdeklődése bizonyítja. Az állatokat *Assisi Ferenchez* hasonlóan szerette, és viselkedésüket etológusként kutatta, többek szerint sokszor szinte beszélgetett velük. Amikor bernáthegyi kutyáját könnyes szemmel temette, azzal vigasztalta magát, hogy mókusai (lásd a Mik, Mak és Muk és a kotlóstyúk című cikket az Új Harangszó számában⁵²) megmaradtak a kertben. Fiatal korában festéssel is foglalkozott. Bár ezt abbahagyta (egy darabka vásznat és olajat szerezni még a könyvbeszerzésnél is nehezebb volt sokszor), de a művészetet egész életében értette. Volt egy képkerete, amelybe egymás után tett be híres reprodukciókat, és így a képet lakásában havonta váltogatta.”⁵³

„De egy ezeknél is nagyobb szerelme, amely már-már a misszió iránti örök szerelmet is elérte: a szépirodalom.”⁵⁴ A könyv második részében őt mint szépíró is megszólaltatjuk.

⁴⁸ Visszapillantás. 79-86.

⁴⁹ Hulej Függelék. Kézirat. EOL-nál található,

⁵⁰ Hulej.

⁵¹ Hulej Alfréd: Podmaniczky Pál Gyűjtemény Katalogusa. Gyűjtötte és összeállította H. A. Kézirat az EOL-ban található.

⁵² UH 1949.

⁵³ Gabnai 6.

⁵⁴ Gabnai 7.

II. Podmaniczky Pál tanítása

Ha össze akarjuk foglalni röviden tanítását, akkor ezekben a szavakban tehetjük meg: a *vallástörténet*, a *vallásbölcselet* (vallásfilozófia, a vallások tartalmának kifejtése) és a keresztyén *neveléstudomány* tanára volt. Nagyobb tudományos műveit, doktori disszertációját a *gyakorlati teológia* témaköréből írta.

Nagyon szívéhez nőttek az úgynevezett „csillagos” – tehát a nem kötelező – előadások és tárgyak, elsősorban a *misszió*. Szinte megszámlálhatatlan a kiemelkedő keresztyén emberek, teológusok és misszionáriusok életrajzát leíró cikke és előadása is. Ezekben a „kis” írásokban és előadásokban is „nagy” volt.

De mielőtt tanítása tartalmába belemerülnénk, legyen szabad egy általam fontosnak tartott megjegyzést tenni. A könyv címe: „A misszió professzora”. Megírását, az Evangélikus Külmisziói Egyesület kérte. Elsősorban azok fogják olvasni, akiket a misszióról szóló tanítása érdekel. Ebben a könyvben ennél többet is fognak találni. Meg lehet tenni, hogy átlapozzuk a más tárgyakról írott fejezeteket, s a végén megtaláljuk a nekünk fontos misszió témáját. Podmaniczky Pál misszióról szóló tanítását azonban csak akkor értjük meg, ha megismerjük teológiáját, gondolkodását. Az egészből következik a minket érdeklő rész, téma. Ezért – véleményem szerint – az a becsületes, ha „átrágjuk magunkat” nagyjából egész tanításán. Mert ebből következik a misszió. Mint egy fa gyökeréből és törzséből fakadnak az ágak és azon a gyümölcsök, így vagyunk Podmaniczky Pál tanításával és a misszió ügyével is. A misszió a gyümölcs, de ha nincs fa és törzs és ágak, nincs gyümölcs se. Ezért menjünk végig Podmaniczky Pál tanárunk egész gondolkodásán, teológiáján, hogy megértsük őt igazán, és megérkezzünk a nekünk és egyházunknak fontos misszióhoz.

Egy másik megjegyzés: vallom, hogy az egyháztörténetben nem az a fontos, amit *róla*, a személyről, eseményről, korról mondunk. Persze véleményt is kell alkotnunk róla. De nem az a döntő amit *mi* – *róla* mondunk. A döntő az, amit *ő maga* mond egy-egy tárgyról, eseményről, korról, esetleg önmagáról. Az egyháztörténeti tanításban nem az a döntő, hogy mi szólalunk meg személyről, eseményről vagy korról, hanem hogy maga szólaljon meg. *Vele magával kell találkozunk*, ha az egyháztörténet bármely személyéről esik szó. Az igazi egyháztörténelem művelése és tanulása: *ha az szólal meg, ha azzal találkozunk, akivel éppen foglalkozunk*. Így vagyunk Podmaniczky Pállal is. Úgy ismerték meg tanítványai, hogy őt magát hallgatták. Úgy ismerjük meg mi is, ha az egyháztörténész elhallgat, és megszólal ő maga.

Szólaljon meg tehát most maga Podmaniczky Pál, s meglátjuk, érdemes rá hallgatni, tőle tanulni. Tanítása a mában is érvényes és időszerű.

1. A pedagógus

„Életemen vörös fonalként húzódik végig a tanári katedrára való törekvés. A serdülő fiú szívében szólalt meg a készség, hogy Istennek akar szolgálni ... tudom, hogy életem útja a katedrára vezet, s tudom, hogy az Isten meghatározta időben fel is léphetek reá, s hirdethetem a Krisztus jövőendő szolgálóinak azt, ami szívem, elmém betölti” – olvastuk már önéletrajzában pedagógusi elhivatottságáról.

Ebben a vallomásban nemcsak a *tanítás vágya* szólal meg, hanem a *nevelés készsége* is. Podmaniczky Pál egyszerre volt tanító és nevelő, *pedagógus* a szó legteljesebb értelmében (a

görög „paideüo” ezt jelenti: nevel, tanít, oktat, fegyelmez, utat mutat) „Kedves fiait” – családjáról nem is beszélve – Isten erejével akarta formálni, nevelni. S ezt a nevelő munkát Isten meg is áldotta. Egyre kevesebben, de még mindig sokan vannak, akik ennek a nevelő hatásnak erejéből élnek, s maguk is tanítanak, szolgálnak.

Nézzük meg: mit vall a nevelésről? Hogyan igyekezett a pedagógus szolgálatát betölteni? Erről ír egy dolgozatában, amit a gyakorlati teológiából teendő teológiai. tanári vizsgálata számára kitűzött *pedagógiai* tétel gyanánt kidolgozott. Kísérjük meg – egyszerűen fogalmazva és röviden – végigjárni pedagógiai hitvallását. Szóaljjon meg Podmaniczky Pál, a pedagógus, a nevelés történetéről és magáról a nevelésről.

*„A reformáció neveléstörténeti jelentőségét csak úgy határozhatjuk meg, ha neveléstörténetét beállítjuk egyrészt a reformációt megelőző neveléstörténeti helyzetnek, másrészt a reformációt követő neveléstörténetnek rajza közé. Feladatunk tehát három részre oszlik: a nevelés a reformáció előtt, a nevelés a reformáció korában, s a nevelés a reformációt követő korszakban napjainkig.”*⁵⁵

A középkor végén az iskola és a nevelés terén nagy küzdelem folyt. Ketten álltak egymással szemben: *a pápaság* (a katolicizmus vezető szervezete) és *a humanizmus* (eszmei áramlat). Furcsának tűnhet a kettő egymással szembeállítása, de kitűnik majd, Podmaniczky Pál gondolatसरából, hogy állítása megfelel a valóságnak.

A *pápaság* az emberiség nevelőjének vallotta magát a szó legátfogóbb értelmében. „*Már a bölcsőnél megragadja a pápa az ember kezét, s a sír el sem bocsátja, sőt kezében vannak a mennynek és a pokolnak kulcsai is! Az embernek egyetlen feladata, hogy feltétlen engedelmességgel viselje magát a pápának*” – olvassuk professzorunk dolgozatában. Itt a gyökere a *búcsú* kérdésének. Podmaniczky Pál tényekkel mutatja meg, hogy a pápák a keresztes háborúban való részvételt „vezeklésnek” fogadták el. S itt a magyarázata annak is, hogy Nagy Károly óriási iskolai és nevelési erőfeszítései miért nem jártak sikerrel. A „nevelői” munka pusztán formalizmus lett. Elég volt a Miatyánk, Hitvallás és Üdvözlégy megtanulása. Gerson János teológus szerint a legjobb „nevelőeszköz” a *gyóntatószék* lett.

Éppen az egyház részéről érte az első támadás a *családot* is, mert a nevelést nem bízta a családra. A család szentség a dogma szerint, mégis „alsóbbrendű” erkölcsiség, mert az egyház szolgálja *nőtlen!*

Az egyház az *államnak* sem adta át a nevelőmunkát. „Egyetlen igazi állam” van, amelynek uralkodója a pápa. Az iskola falai között csak az „egyház nyelvének”, a latinak van joga. A nemzet nyelve az iskolából és a templomból száműzve van. Kialakult egy „világon kívüli” eszmény: *a szerzetesség*, amely tökéletesen és egyedül a pápának engedelmeskedik. A pápaságnak a legkövetkezetesebb nevelési eszményét a szerzetesben kell látnunk. Más a keleti meditáló, vagy ahogy ő írja: „elmélázó” szerzetes, és más a nyugati, amely dolgozik és harcol. Mindkettő azért menekül a világból, hogy a pápa engedelmes eszköze lehessen.

A tökéletes embert, a szerzetest a *kolostori iskola* nevelte. A világi pap a *káptalani iskolában* nevelődött. Mind az előzőben, mind az utóbbiban világiakat is tanítottak kivételesen. Minden iskolában Donatus *latin nyelvtana* és mellette a *virgács* volt a két legfőbb eszköz. Az általános helyzetet mutatja a 1382. zsinat, amely csak azt kérdi a paptól, tud-e jól olvasni és énekelni.

„A pápaság azonban jól tudja, hogy szellemi fegyverzetre is szükség van, szolgálatába fogja hát az egyetemeket is. Résen áll, ott van bölcsőjüknél, mintha sejtene, hogy az első egyetem,

⁵⁵ Báró Podmaniczky Pál: A reformáció neveléstörténeti jelentősége. Piri és Székely Könyvnyomdája, Sopron, 1916. Különlenyomat az Evangélikus Egyházi Élet"-ből. Továbbiakban: A ref. nev. tört.-i jelentősége.

amely a ő bábasága nélkül születik meg (Wittenberg, 1502!), milyen veszedelmet zúdít reá. Eddigre *Arisztotelész* segítségével kialakult az úgynevezett *skolasztika* (az egyházi filozófia, vagy teológia rendszerbe foglalása), amely ezen a szinten megálljt parancsol az elme alkotó munkájának” – írja professzorunk ebben a dolgozatban. Az egyetemi tanárnak is csak a régiek felolvasása, a lekcio a feladata. Valamennyi szabad tere van azonban a disputációnak (vitatkozásnak) is.

Mindez azért alakult így, mert a teológia elzárta magát éltető forrásától az Írástól! „*Akit rabszolga módra nevelnek, nemcsak maga lesz jó rabszolga, hanem jó rabszolgákat is nevel*” – vonja le a professzor a következtetést ugyanitt.

Ezért írja a dolgozatban idézett *Schneller István* pedagógiatörténész és pedagógus: „Állami és egyházi kezdeményezés nélkül a studium generáléban (általános tudományban) rejlő erő alapján létesültek az első egyetemek”⁵⁶ Lassan feltűnnek a világi tanárok, megszületnek a városi iskolák. De az egyház ezeket is szűk keretek közé szorítja: lényeg az írás, olvasás, éneklés és a latin nyelv. Mellettük azonban megjelent a számolás és lassan az anyanyelvi tanítás is.

Summázva: a pápaság nevelési eszménye az engedelmes alattvaló. De a nevelési eszmény soha nem lehet destruktív (romboló), csak építő: *az emberben az ember kialakítása*. A 20. századi író és tudós, *Németh László* mondta: „Azért vagyok pedagógus, hogy nyers gyémántból kristályt csiszoljak”.⁵⁷

A másik nagy irányzat szemben a pápasággal a *humanizmus* „A középkori feudális világnézettel szemben az *embert*, az emberi egyéniség szabad fejlődését középpontba állító polgári jellegű, Olaszországból kiinduló eszmei áramlat a 14–16. században”⁵⁸

„*A pápasággal szemben a humanizmus a renaissance jelszavát, az egyén szabadságát hirdeti*” – írja professzorunk. A közösség és egyéniség elve kerül itt egymással szembe. Sokan, köztük az egyik legnagyobb humanista tudós, *Erasmus* is, megalkudtak az egyházzal, mégis a reformáció előkészítőinek tekinthetők. Megszülettek az első *pedagógiai* művek. Van író, aki már a gyermek születése előtti korra is tanácsot ad a szülőnek. A testi fenyítést, az előbb említett virgácsot elítéli és félreteszi. Hangsúlyozza a *szülők felelősségét*, az édesanya óriási szerepét, és ezért a *leánynevelést* is komolyan veszi.

Mindezt úgy teszi, hogy *visszanyúl a klasszikusokhoz*, a pedagógiában pl. *Quintilianushoz*, akinek két nevelési alapelve a *virtus* (vitészség, hősiesség) és a *sapientia* (bölcsség) erényei. Ez az irányzat nem a tömegekhez szólt, hanem a kiemeltekhez, az elithez. „*A szellem arisztokratái szellemi arisztokratákat neveltek*” – írja Podmaniczky Pál. Hozzáteszi, hogy ez bizonyos fokig a régi pogányság újraélesztése is volt, a pápaság csúfos kudarcát felismerve és hirdetve. A német humanizmus nem akart nyíltan a pápasággal szakítani. Egyszerűen: *szabad életet akart!* Talán itt vannak a történelemben megjelenő és máig egyre erősödő *liberalizmusnak* a gyökerei.

Azt mégis el kell ismerni, írja Podmaniczky Pál, hogy a humanizmusnak „elévülhetetlen érdemei is” vannak. Így a reformáció előfutárának is tekinthető. Megszületnek az olasz és francia egyetemek után a német egyetemek is, ahol a régi nyelvek tanulása és az „ad fontes” – vissza a forrásokhoz – jelszó új időket jelzett a teológia számára is. „*Terjed a nyelvek ismerete, amelyekkel be lehet hatolni az Írás eddig eltakart mélységeibe*” – olvassuk. Csak

⁵⁶ Schneller István: Paedagógiai dolgozat. I. 131. In: A ref. nev. tört.-i . jelentősége.

⁵⁷ Magam helyett – tanulmányok az életéről. Németh Ágnes szerk. Bp. 2002. Püski kiadó

⁵⁸ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978. 347.

néhány példa: *Reuchlinnak* 1506-ban megjelent a héber nyelvtana, *Ersamusnak* pedig 1516-ban a görög Újszövetsége.

Összefoglalva: a pápaság a közösség érdekében az egyén megsemmisítésére tör, a humanizmus ezzel ellenkezőleg pedig csak az egyénre tekint a közösséggel szemben. „*Mind a két nevelő munkát el kell ítélnünk, azt is, amelyik a közösség kedvéért elnyomja az egyént, de azt is, amelyik az egyén kedvéért földarabolja a közösséget. Isten az egyént mint a közösség élő tagját teremtette*” – fejezi be a pedagógus professzor az ókor és a középkor értékelését dolgozatában.

Mind a pápasággal, mind a humanizmussal szembe fordult a *reformáció* evangéliumi alapelven. „*Az evangélium pedagógiai eszményét klasszikus tökéletességgel rajzolta meg Luther nagy művében,*⁵⁹ *amelyben két tételt állít fel. 1.) A keresztyén ember mindenkinek szabad ura és nincsen senkinek alávetve. 2.) A keresztyén ember mindenkinek készséges szolgálója, és mindenkinek alá van vetve.*” Az első tétel a *belső emberre* vonatkozik, akit a törvény összetör, porba sújt, az evangélium viszont felemeli, s így *hite révén*, megigazulva, szabad. A második tétel a *külső emberre* vonatkozik, aki így szól: „Íme, az én Istenem engem mindennel megajándékozott, én is önként, szabadon megteszek mindent ingyen, ami neki tetszik, és felebarátom javára van.” S ezzel a két tétellel a nevelés nagy problémája, amelyet a pápaság és a humanizmus egyoldalúan oldott meg, ezért nem is oldott meg, most előttünk van, teljesen kifejtve. „*Ebben kell látnunk a reformáció neveléstörténeti jelentőségét.*”⁶⁰

„*A nevelést a bölcsőtől a sírig minden vonalon ennek a nevelési eszménynek szolgálatába akarta Luther állítani*” – olvassuk a dolgozatban. Ezért fordult a *szülők* felé. A *házasságot* is felemeli középkori megalázottságából. A szülőket kell nevelni, hogy azok gyermekeiket nevelhessék. Ezért született meg a *Kis és Nagy Káté*, hogy a családapának segítségére legyenek a nevelés munkájában. Talán nem mindenki tudja, hogy az előbbi eredetileg táblákon jelent meg, hogy a *házi nevelést* segíthesse. Ezzel voltaképpen a *Szentírást* vagy legalábbis annak summáját akarta a családok kezébe adni.

Ezzel meglendült és más irányt vett az *iskolai nevelés* is. „A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében” és a „Németország összes városainak polgármestereihez és tanácsosaihoz keresztyén iskolák felállítása és fenntartása végett” címen megfogalmazott írásai⁶¹ ezt az ügyet szolgálták: „*A népnek a maga egészében való iskolai nevelését követelte és indította el*” – fogalmazza meg professzorunk. A Biblia német nyelvre fordítása alapvetően azt a célt szolgálta, hogy anyanyelven olvasható legyen a Szentírás. Nála a nyelv tanulása az Írás megértésének szolgálatában áll. „A Szentírásnak kellene a legkiválóbb és legközségesebb olvasmányoknak lennie” – írja Luther az iskolák felállítása ügyében írt könyvében. Hiszen Isten az Ige által végzi a bűnből szabadítást és a szolgálatba állítást, vagyis a nevelést.

Luther fontosnak tartotta a felsőbb iskolák indítását is. Megindult az *egyetemek* reformja is. „Először is ott legyen a Szentírás mindkét része héberül, görögül, latinul és persze németül is. Azután a legjobb magyarázók is ott legyenek” – írja Luther.

Természetesen – folytatja Podmaniczky Pál – a pedagógiai reformok csupán „csíra” formájában találhatók Luthernél. A nemzeti nevelés is csak így jelentkezik nála. „*Zwingli a szabadság embere, kétségtelenül az első tételre vetett volna nagyobb hangsúlyt, Kálvin, a*

⁵⁹ Luthers Werke II. 323. „A keresztyén ember szabadságáról”. 1520. Továbbiakban: LW.

⁶⁰ A ref. nev. tört.-i jelentősége.

⁶¹ LW. IV. 157. – II. 23.

fegyelem embere ellenben a másodikra. Luthernál mindkettő rezdülés nélkül egyensúlyban van” – írja professzorunk dolgozatában.

A reformáció nevelési elve nem érvényesülhetett, csak a humanizmus kultúrájával szövetségben. Volt a reformációnak egy tudományellenes ága is, ennek kiemelkedő képviselője *Karlstadt* volt. El is néptelenedtek az egyetemek, sajnos a wittenbergi is egy időben. Aki a boltban, műhelyben, gazdaságban megállja helyét az is elég, s lehet jó keresztyén – vallotta *Karlstadt*.

Ezért volt szükség a humanizmus segítségére, élesen kifejezve: Luther és *Melanchthon* szövetségére. *Melanchthon* pedagógiai munkája óriási lépés volt. Közvetve mintegy ezer iskola köszönhetette neki létét. Az egyetemek is újra felvirágoztak. A wittenbergi hallgatók közül sokan itthon, hazánkban vették fel és folytatták a munkát.⁶² *Melanchthon* 42 évi munkája alatt 442 magyar tanuló fordult meg Wittenbergben, és mintegy 125 magyar iskola létesült. Mindez nagy dolog – írja professzorunk –, de lassan a keresztyén nevelés érdekeit feláldozták a humanista eszménynek. S az így képzett tudós, már nem biztos, hogy hitben szabad, és a szeretetben mindenki szolgálja.

A reformáció után a nevelés három irányban haladt tovább:

- a. a pápaság mindenkor változatlan nevelő munkája,
- b. a humanizmus köntösébe öltöztetett újpogányság, amely tudósokat, de nem keresztyéneket nevelt,
- c. a Luther által tisztán meghirdetett irány.

Az első irányhoz kapcsolódva: hamarosan jelentkezett a *jezsuita* rend és annak nevelése. Nagy eredményeket ért el, a főiskolai oktatást is hatalmába kerítette, de alapjában a pápaságnak meghódoló embereket nevelt. Az oktatásnál lényegesebb lett a szoktatás. A fényes szertartásokban és a tudomány csarnokában forgolódó katolikus hívő fölött az egyház gyámkodott.

A második irányzatnál a pápas merevséggel szemben az elutasítás volt a lényeg, de az evangélium elutasítása is. Új fogalmak születtek: „filantrópizmus” (emberszeretet) és „neohumanizmus” (a régi kezdeti humanizmuson való túllépés). A nevelés célja a „gáláns” ember lett. Ezen a vonalon tekintélyes és tiszteletre méltó neveket lehet említeni: Rousseau, Thomasius, Goethe, Kant, Fichte, Hegel, hogy csak a legnagyobbakat emeljük ki. Gyümölcse a *felvilágosodás*, az ész uralma, de később jelentkezett a *szocializmus* is, amely a proletár tömegekre koncentrált.

Podmaniczky Pál dolgozatában így vonja le e szakasz konzekvenciáját: „az individualizmus az evangélium ereje nélkül szolgásgót vagy zsarnokságot szül.”

A harmadik említett irány a reformáció után „olykor elvész, azután újra előtűnik”. Az előbbire példa az ortodoxia, a protestáns skolasztika, amelyben a dogmatika és a polemika (vitatkozás) lesz úrrá. Az egyház valóban a „hitviták tüzeiben” élt, ahogy egy könyv címe is jelzi.⁶³ De „ott látjuk ebben a pedagógiában az ortodoxia jégkérge alatt Luther pedagógiáját” professzorunk szerint. Egyetlen nagy nevet említünk, a nálunk is járt híres cseh pedagógust: *Johannes Amos Comenius-t*. S a „legmagyarabb pedagógus”, aki Luther követője: *Apáczai Csere János*.⁶⁴

⁶² Fraknoi Vilmos: *Melanchthon magyarországi barátai*. Századok, 1874. 149. kk.

⁶³ Bitskey István: *Hitviták tüzeiben*. Gondolat Kiadó, Bp. 1978.

⁶⁴ Schneller.

„A legerősebben azonban a **pietizmusban** tör elő Luther pedagógiája” – írja hívő professzorunk. A pietizmus „újból való megkezdése és folytatása volt a keresztyén gyakorlati élet és különösen a nevelés terén annak a nagy és szent munkának, amelyet a reformátorok a megállapított evangéliumi elvek szerint nagy áldással megkezdtek” – írja Payr Sándor egyháztörténeti professzor is.⁶⁵

A pietizmus így fogalmazta tételét: a kegyelem által felszabadított ember a szeretet által mindenki elkötelezettje. Spener és Francke is vallja, hogy a nevelésben az értelem és akarat nevelésének együtt kell haladnia. Nem véletlen, írja a misszió doktora, hogy ebben az időben lendül előre a misszió ügye egyházunkban. A pietizmus adta meg a döntő indításokat a nép egészét átfogó népoktatás megvalósítására. 1736-ban I. Frigyes porosz király rendelte el az általános tankötelezettséget. Az első tanítóképző intézet is Francke, a pietizmus egyik vezéralakja nevéhez fűződik. A pietizmus a legalsó fokú iskolától az egyetemig a Szentírást tekintette az Isten által adott nevelési eszköznek. Hazánkban jelentős ebben a vonatkozásban a 18. században élt Bél Mátyás személye és munkája.

„Amikor azonban a pietizmus a szubjektivizmustól és a spiritualizmustól vezettetve eltávolodott a Szentírástól, a **racionalizmus** útegyengetőjévé lett.” Még hosszú és kanyargós út vezetett nemzedékeken át a kiábrándulástól a 19. századi új ébredésig Németországban: Löhe, Bodelschwing, Wichern, nálunk Wimmer nevét említi a dolgozat. Ekkor indult a külmisszióval karöltve a belmisszió is.

„Kétségtelen a reformáció neveléstörténeti jelentősége: mind az individuális pedagógia nagy kérdésére, a **szabadság** kérdésére, mind a szociális pedagógia nagy kérdésére, a **szolgálat** kérdésére abszolút érvényű megoldással felel. Pedagógiája egyszer s mindenkorra érvényes, mert az örök Krisztus pedagógiája.” – zárja le dolgozatát professzorunk.

Nem volt könnyű ezt az utat végigjárni az egyháznak a történelemben, a professzornak sem a kutatásában, s nekünk sem az olvasásban. De Podmaniczky Pál megismeréséhez ez is hozzátartozik. Ez és még néhány „nehéz” lépés kell ahhoz, hogy megértsük, hogyan és miért érkezett el „nagy tételéhez” a misszióhoz. Nem szabad belőle „részt” kiemelni, és csak arról szólni, az „egészet” át kell gondolni és megismerni a „rész” ismeretéhez. Meg vagyok arról győződve, hogy tanításából ma is sokat meríthetünk, ha talán néhány dolgot ma másképpen látunk.

Podmaniczky Pál így taníthatott a katedráról, és így nevelhette hallgatóit, a lelkes-nemzedékeket. Nevelése gyümölcseként komoly, jól képzett és evangéliumi szolgák kerülhettek egyházunkba, hogy ők is Isten nevelésének eszközei legyenek a gyülekezetekben és iskolákban. A szerző meggyőződése: erre az evangéliumi (lutheri) nevelésre volna szüksége ma is fiataljainknak. Ezért utalhatott professzorunk többször a neves evangélikus pedagógusra, Schneller Istvánra, akinek alaptétele ez volt: „a szeretet nyitja meg a szíveket.” Ezt az Istentől kapott és szívet melegítő szeretetet érezték meg tanítványai Podmaniczky Pál közelében. Isten megtapasztalt szeretete tette őt igazán nevelővé.

⁶⁵ Theológiai Szaklap, 1907. 45.

2. Az istentisztelet teológusa

Vizsgáljuk most meg az istentisztelet lényegéről vallott nézeteit. A dolgozat, amiről szólnunk kell „*a soproni Ág. Hitv. Ev. Theol. Akadémia nagytiszteletű tanári kara által a gyakorlati theológiából teendő theol. tanári vizsgálata számára kitűzött tétel gyanánt*” készült.⁶⁶

Ahogy a tétel születésére utaló mondat írja: ezt a tételt a tanári kar határozta meg a tanári vizsga alapjául. A tételek kitűzése mindig a dolgozat írójával való egyeztetés alapján történik. Ezt a témát Podmaniczky Pál választotta és egyeztette a tanári karral. Ezzel a tanári vizsgára készülő fiatalember a *keresztyén élet szívét* választotta, mert a keresztyén élet az istentiszteleten és az istentiszteletből táplálkozik. Podmaniczky Pál otthon is szorgalmas bibliaolvasó ember volt, vagyis a „belső szoba” áldásával is élt, az egyéni keresztyén élet gyökeréből is erősödött naponta. De ez hívő életünk „egyik lába”, a másik az, hogy Isten a hitünk ajándékozásával együtt „közösségbe” is állít. Közösségbe vele és egymással. Ennek a közösségnek a helye, alkalma és ajándéka az *istentisztelet*. Aki ezt nem éli, annak keresztyén hitélete nem teljes! Nemcsak gyakorolta, vallotta, hanem tanította is. Az istentisztelet a keresztyén élet forrása, és annak élete lendülhet a szolgálat és a misszió irányába is, aki él vele. Kísérjük hát meg így látni és röviden átgondolni azt, amit professzorunk az istentiszteletről vallott „valláspszichológiai és dogmatikai” alapról megközelítve.

„A keresztyén kultusz lényegét kell kifejtenuünk. A kultusz az istenség és az ember között való viszonynak közösségi tényekben való megnyilvánulása” – idézi egy teológustól.⁶⁷ De azonnal hozzátesszi: „*A keresztyén istentisztelet (kultusz) az olyan istentudaton alapuló viszonyulás Istenhez, amely tartalmát Jézustól, a Krisztustól nyerte.*”

Mi ennek az istentiszteletnek a *lényege* egyrészt valláspszichológiai, másrészt dogmatikai alapon? Mi az istentisztelet lényege emberi oldalról, a *tapasztalat* oldaláról nézve, másrészt pedig a *tanítás, kijelentés* tartalmát tekintve? Még egyszerűbben: mi az istentisztelet lényege *szubjektív* (egyéni, személyes) részről, másrészt pedig *objektív* (tényleges, valóságos, tőlünk független) oldalról? Mi az istentisztelet lényege a *mi* (emberi) szemünkből nézve, másrészt pedig *Isten* (és kinyilatkoztatása) oldaláról nézve?

A dolgozat előljáróban leírja a valláspszichológia és a dogmatika tartalmát és jelentőségét. Igen alapos és részletes elemzését adja mindkettőnek.

A dolgozat első része a keresztyén kultusz *történeti* nyomozása, a második a kultusz *lényegének* keresése, a harmadik részben pedig *gyakorlati* következtetéseket von le.

„*Izráel kultuszával szemben Jézus teljesen negatív álláspontot foglalt el*” – indít a szerző. Jézus igehirdetése ebből a szempontból megegyezett Keresztelő Jánoséval: „Térjete meg, mert elközelített Isten országa.” (Lk 3,11–14) A samáriai asszonynak kifejti, hogy „a jeruzsálemi kultusz helyébe éppen úgy, mint a Garizim-hegyén végbemenő helyébe új kultusznak kell lépnie. (Jn 4, 21–24)

Számunkra nem lehet irányadó Jézus „kultusza”, istentisztelete. Hiszen Jézus viszonya az Atyával páratlan, egyedülálló. Közte és az Atya között nincs meg a bűn feszültsége. (Jn 8, 44, Mt 21,23–31) A tékozló fiú példázatában egyik fiúval sem azonosítja magát. Ő és az Atya egy. (Jn 10,30).

⁶⁶ Br. Podmaniczky Pál: A keresztyén istentisztelet lényege valláspszichológiai és dogmatikai alapon kifejtve. Grafikai Műintézet Wigand K. F. Pozsony. É. n. Továbbiakban: A ker. istentisztelet.

⁶⁷ Kirchner: Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe. Stuttgart, 1901. IV. Kiadás. 573.

Bizonyos, hogy „az új kultusz” vagy istentisztelet Krisztus által megy végbe. Alanya tehát az a gyülekezet, amely Jézus köré csoportosul. Az új istentiszteletet az szabja meg, hogy Jézus miképpen létesít és tart fenn kapcsolatot gyülekezetével. Tény, hogy „számára az **ige** az, amivel gyülekezetét megteremti és fenntartja” – írja a dolgozatban Podmaniczky Pál. (Jn 10, 30). Ezért kell megfontolni az *ige tartalmát*. Az ige egyik oldalról bűnmegismerésre, bűnbánatra és megtérésre hívó szó, másrészt „kegyelmet felajánló szózat”, mely a kereszttel lett teljessé.

„Másik tény, hogy Jézus két cselekményt is beleállított gyülekezete kultikus életébe: a keresztséget és az úrvacsorát. De mindkettő szorosan egybe van kötve vele és igéjével is.”

*„A Jézus szerint való, teljes következetességgel az ígét uraló kultusznak legszembeötlőbb jellemvonása minden más kultusszal szemben (akár a Jézus korabeli izráeli, akár a pogány kultuszokat nézzük!) **Isten feltétlen prioritása. Minden Istentől indul ki.** Az embernek csak meg kell hallania, és engednie a hívó szónak. Isten a cselekvő, sürgősségűen a kultikus szabályok. Jézus nem adott liturgikus szabályokat” – olvassuk.*

A Jézushoz kapcsolódó „kultusz” alapszabályai:

1. Az ígét és az igével kapcsolt keresztséget és úrvacsorát tekinti „kultikus szervnek” – eszköznek –, mely által Isten az emberrel érintkezik.
2. Teljes mértékben érvényesülni engedi az ige hirdetésében az evangéliumot.
3. Csorbítatlanul elismerő Isten prioritását, uralmát, kezdeményező voltát.

Az apostoli kor kultusza a Cselekedetek könyvében, Pál leveleiben és a Jelenések könyvében tükröződik. „A jeruzsálemi ősgyülekezet az ige és a vele szoros egységben lévő keresztség és úrvacsora köré csoportosuló **ima- és szeretetközösség** volt (ApCsel 2,41–42).” A görög szót ma is használjuk: „koinónia” (közösség, testvériség, részvétel). Az ige hirdetés értékesebb minden lelki adománynál. (1. Kor 14,5) „Az ige él, és életet táplál. Az ige hirdetés pedig, akár az Ószövetségből indul ki, akár Jézus cselekedeteiből, mindig Krisztusról szóló bizonyosságtétel, tehát **krisztocentrikus** (Krisztus-központú). A Krisztusról való bizonyosságtétel az ütközőpont az apostoli ige hirdetés és a zsidóság között” (ApCsel 3 és 4,31, de ide vehetjük – professzorunk szerint – az egész Zsidókhoz írt levelet is).

Az apostoli kort követő első században még ez az irány marad, bár már mutatkoznak jelek, melyek a III. századtól határozott elhajló kultikus fejlődésre engednek következtetni.⁶⁸

E kor három jellegzetességét így foglalja össze a professzor:

1. „Az újtestamentumi kánonba kijegecesedett ige mellé, majd elé odanyomul a spekuláció (filozófia).
2. Krisztus és az ember közé odafurakodik a pap, az egyház a maga szertartásaival és parancsaival.
3. Az ember fölbátorodva, a maga erejében akarja megigazulását és üdvözülését eszközölni.”⁶⁹

⁶⁸ A papság Krisztus helyébe lépését sejteti Ignatius, amikor a kultusz középpontját a *püspökben* látja. Smyrnába írt levele. 8,2. „Ahol megjelenik a püspök, ott a teljesség, amint ahol Jézus Krisztus, ott a katolikus egyház”

⁶⁹ Pelagiusnak nevezték azt a tanítót, aki tagadta az ember teljes bűnösségét, s ezzel „megadta” az erőt az embernek a maga erejéből való tökéletesedésre. A későbbi tanítás szerint pedig „a megelőző kegyelem és a jóakarat” együtt hathatnak ebben. Ez utóbbi fogalmazás Nagy Gergely pápától származik.

Ahogy elhallgat a Krisztusról szóló bizonyágtétel, helyét az ígétől elszakított úrvacsora mint a *Krisztus áldozatának megisméltlése* foglalja el. Ugyanekkor „*kezdődik a folyamat, mely a liturgia egyes részeinek, majd a teljes liturgiának följegyzésével folytatódik*”, és minden mozdulatot megszabó pontos liturgikus utasításokban csúcsosodik ki.

A liturgiának ez az erősödése két irányban halad. Az egyik a *keleti egyháznak* az üdvtörténetet megjelenítő szimbolikus kultuszdrámája, a másik a *nyugati egyház* miseáldozata. Ebben az időben az ige már csak mint „liturgikus elem” jut szóhoz. Még hozzá mindenütt érthetetlen nyelven.

„Az egyháznak és a teológiának a **reformáció** által való megújulása magával hozta a kultusz megújulását is” – olvassuk tovább. Más szóval: a reformáció véghezvitte az istentisztelet reformját is. Luther az ígét tartja élő hatalomnak. „Hatalmas erő, s olyan hatalmas dolog, amely mindenre képes, és mindent meg tud tenni. Hozza a bűnök bocsánatát és magát Krisztust is, ezért aki hallja és megtartja, az magát Krisztust ragadta meg, tehát az ige által a haláltól is örökre megszabadul. Mi arról a külső ígéről beszélünk, amelyet emberek hirdetnek, te is, én is”.⁷⁰ Luthernél az ige és a szentségek újra szoros egységben vannak. Az istentisztelet nem egyéb, mint az ige hirdetése a Szentlélek által.

Ezen a ponton egy megjegyzést kell tennünk. Podmaniczky Pál ezt írja: így értjük meg, „*hogy Luther miért volt oly közönyös a liturgikus kérdésekkel szemben.*” Azt hiszem, mai szemmel talán nem mondhatjuk Luthert közönyösnek, hiszen akkor nem írta volna meg a „Deutsche Messe”-t, a „Német misét”, s nem tett volna annyit az istentisztelet formai megújulása érdekében sem. Azt azonban el kell ismernünk, hogy Luthernál elsődleges az ige volt, nála a „Gottesdienst” nem a mi „Isten-szolgálatunkat” jelentette (idegen szóval theurgiát), mint Izráelnél, a pogányoknál és a keresztyénségen belül is az elhajlásoknál, hanem azt, hogy Isten szolgál nekünk. Ezért írta azt, hogy a keresztyén istentisztelet lényege, hogy Isten szól hozzánk ígéjében, és mi válaszolunk neki énekben is imádságban. Szép, mély és egyszerű kifejezése az istentiszteletnek! Úgy lehetne professzorunk kijelentését módosítani, hogy az ige hirdetéséhez képest a liturgia másodlagos kérdés volt nála, de nem volt közömbös a liturgia ügyében sem.

A racionalizmus és a felvilágosodás korszakában is az ige maradt a központban, de most olyan ige hirdetések hangzanak, amelyek azt az embert hirdetik, kinek ereje és képessége van arra, hogy magában az erényes embert kialakítsa. Jellemző erre az úrvacsorai bor felkínálásánál a felhívás: „Igyanak egy kevés bort! Az erény ereje nem ebben a borban rejlik, hanem önökben, az Istenről szóló tanításban és Istenben!”⁷¹ Az embert csak oktatásban kell részesíteni, hogy Jézus etikáját elsajátítsa.

A racionalista kor után a 19. század megújulást hozott az istentisztelet kérdésében is. Az egyház megtalálta újra a kapcsolatot Urával, megújult az istentisztelet, amelynek újra Jézus a központja, és mindennel szemben Istennek adja az elsőbbséget.

A történeti áttekintés után az istentisztelet *valláspszichológiai elemzése* következik. A valláspszichológiai motívum *sajátos vágy*, amely három eredőből táplálkozik: vágy Isten után, vágy a megváltás után és vágy a Krisztushoz tartozás iránt. Ez a vágy közösségbe hajt minket Istennel és azokkal, akikben ugyanez a vágy él. Bármennyire bennünk él ez a vágy, látnunk kell, hogy a vágy teljesülését, kielégülését és a bizonyosságot nem magunkban, hanem csak Istenben találjuk meg. De van bennünk egy másik bizonyosság is: az istenellenességünk felől való bizonyosságunk. Akaratunk sokszor ellene szegül az isten-

⁷⁰ Luthard: Kompendium d. Dogmatik. XI. kiad. 360. lp. In Podmaniczky : A ker. ist. lényege i. m. 12.

⁷¹ Köstlin: Geschichte des christlichen Gottesdienstes Freiburg, O. B. Mohr 1882. 232.

keresésnek, sokszor kételkedünk vagy éppen hazudunk. De nemcsak Istennel fordulunk szembe, hanem az emberekkel is, így lehet és lesz az ember élete az ember háborúja a másik ember ellen. A kultusból *antikultusz* lesz. Ez az élet tele van kudarccal, s a kudarcok kudarca a halál.

Furcsa és paradox módon „*az istenellenesség kínja vágyat szül az istenesség elve – mondjuk ki egyszerűen: Isten – után*”. Sőt megszülethet a Krisztushoz tartozásnak nemcsak vágya, hanem annak bizonyossága is.

Ennek alapja egyrészt a *megkereszteltség* tudata. „*Ezekben belül megtaláljuk egyeseknél a megkereszteltség tudatába beleolvadva a Lélek által való újjászületettség tudatát is.*” Van, ahol ez hosszabb-rövidebb megszakítottság után jelentkezik, de ezzel ekkor már megszületett az ígére figyelés is. A másik alap az *úrvacsorai* közösség, az Istenhez és egymáshoz tartozás tudata.

Bizonyára furcsák – első pillanatra talán nehezek is – ezek a kifejezések, de ne feledjük, hogy itt most pszichológiai, azon belül pedig valláspszichológiai elemzésről van szó. Amennyiben ezt megértjük, akkor világossá lesz a befejező mondat is: „*Ha a mi tudatközpontunkat egy új váltja fel, akkor megvalósulhat a keresztyén kultusz lényege: az Istennel való egyesülés lényege*”. Ez az „egyesülés” nem tőlünk indul, nem is valamilyen misztika, hanem a Lélek munkája tudatunkban, aki érintkezésbe tud hozni, „találkoztat” minket Krisztussal.

Az istentisztelet vizsgálatának másik alapja a *dogmatika*. Azoknak a tanoknak az összessége, amelyek Isten kinyilatkoztatására épülnek. Ennek kiindulása az igehirdetés, „*amely az üdvtörténet egyes tényeit állítja a gyülekezet elé. Karácsonykor Jézus születését, a praeexistens (örökkévaló, világ teremtése előtt élő) Fiú emberként születését, nagypénteken ennek a Fiúnak kereszthalálát, mint bűneink büntetésének elszenvedését, húsvétkor feltámadását, amint Úrnak bizonyult, mennybemenetel ünnepén pedig visszatérését, s ezzel számunkra az út nyitását, pünkösdkor pedig a Lélek eljövetelét, vagyis Urunk közöttünk jelenvalóságát hirdeti az ige. Megigazíttatásunk tehát Isten műve! S röviden: ez a kegyelem. Ez a kegyelem igazit meg, szül újjá és szentel meg bennünket.*”

Az igehirdetésen keresztül Isten ígéje kétféleképpen szól hozzánk: *a törvény által és az evangélium által*. A törvény megmutatja, hogy kárhozatra vagyunk ítélve, az evangélium pedig Isten kegyelmét hirdeti.

„*A kegyelmet elfogadó embert döntően meghatározza a hit. Az ígét hallgató és a szentségekkel élő emberben kialakul egy bizonyosság. Ez a bizonyosság azonban arra támaszkodik, aki egyedül tud rajtunk segíteni. A hit, a bizonyosság tehát nem ingadozó, hanem szilárd alapra épül. Ekkor születik meg, hogy mostantól szeretnénk, akarjuk Isten akaratát tenni.*”

De – és erre éppen Podmaniczky Pálnál kell felfigyelni, akit néhányan egyoldalú „*pietizmussal*” vádoltak – „*a kegyelem a hittel együtt bűnbánatot ébreszt!*” A kegyelem elfogadása egyben bűnösségünk elismerése is. Csak most már elítéljük a bűnt önmagunkban is nemcsak másokban. „*Innen van az, hogy igazi, bűnt elítélő és a bűnös akarattal szembehelyezkedő bűnbánatot csak ott találunk, ahol a Krisztus kegyelmének megragadása már tényré vált. A bűnbánat éppen azért bánat, mert aki átéli, már megtapasztalta a kegyelemben Isten szeretetét.*” Ennél szebben nem találhatjuk megfogalmazva a lutheri tételt: a „*simul iustus et peccator*” tanítását, vagyis azt, hogy a keresztyén ember egyszerre igaz és bűnös. Ez az, amit sokan – akár a katolicizmus oldaláról, akár a kegyesség más áramlatainak oldaláról – nem értenek meg. Pedig itt van a hívő élet, a keresztyénség titka!. Mert így

folytatja professzorunk: „Ezért jellemzi a keresztyén ember tudatát bizonyos **kettősség. Tudatában van egyrészt bűnösségének, másrészt újjászületettségének is.**”⁷²

A hittel és a bűnbánattal együtt megszületik a kegyelem hatásaként az *istenszeretet* is.⁷³ Amint Isten szeretete, a Krisztusban lett kegyelem *mindenkire* (a misszió csírája!) irányul, úgy az istenszerető ember is *mindenkit* szeret. Az új élet három megnyilvánulása: a vallástétel (!), az imádság és az áldozat. Az áldozat itt nem más, mint az istenszerető akaratnak tette váltása.⁷⁴ Így válik a keresztyén ember *egész élete* „*kultusszá*”, *istentiszteletté*.

A kegyelem hatásához azonban a *reménység* is hozzátartozik. E reménység célja: eljön az idő, amikor minden válaszfal ledől, amely ma még létezik.

A keresztyén dogma (tanítás) így lesz alappá, bázissá: a kereszthalál egyszerre jelent halálos ítéletet és felmentő bocsánatot számunkra. A kereszt tényében maga Isten cselekszik értünk.

Így lesz Jézus halála *helyettesítő elégtétel* számunkra. A Feltámadott a halált is „eltávolítja”. A Lélek kitöltése mindenfelől bizonyossá tesz bennünket. Így lesz a megváltás: *a Szentháromság teljesen bizonyos ténye!*

Ezen az alapon születik meg és marad fenn Krisztus gyülekezete. „*A Krisztus gyülekezete pedig egyetemes és szent. Innen zendül ki az ige*” (megint a misszió kezdeteinél vagyunk). Krisztus nemcsak az ige, hanem a szentségek által is munkálkodik gyülekezetében. Bizonyosságot támaszt, hogy a keresztség egyszer s mindenkorra meghatározó eseménye életünknek, és az úrvacsorában megtapasztaljuk Urunk jelenlétét, a földön a legtokéletesebb közösséget vele és egymással.

Ezek az „eszközök” igazítanak meg, szülnek újjá, szentelnek meg, teszik akaratunkat élővé, Isten akaratát keresővé és cselekvővé. „*A keresztyén kultusz lényege az Isten és ember egységének lehetősége, amely a Krisztusnak a kegyelmi eszközök közvetítette kegyelmében gyökerezik*” – fejeződik be a nagy dolgozat.

Két következtetést vonhatunk le a fejtegetésből:

1. A keresztyén kultusz és az élő szóval hirdetett ige egymástól elválaszthatatlanok. Ezt igazolta mind a történeti, mind a valláspszichológiai, mind a dogmatikai vizsgálódás. Vagyis: *minden kultikus ténykedésünk alkalmával hirdessük az igét*. Csonka, ha csupán a szubjektív elemek szerepelnek, pl. az imádság, ének. Ahonnan ki vannak rekesztve az ige és a szentségek, s az ige is csak mint liturgikus elem jelenik meg (pl. csak egy felolvasott szakasz), nem nevezhető istentiszteletnek.

2. Az igének Krisztust kell hirdetnie. „*A krisztocentrikus ighirdetés nem marad meddő.*” Igazi istentisztelet és a keresztyén élet istentisztelete is csak a Krisztus kegyelme által keltett istenszeretetből fakad.

Érvényesüljön hát istentiszteletünkben az *alaki elv*, amely a Szentírás vezetését fogadja el. De érvényesüljön az *anyagi elv* is, amely egyedül a Krisztusba vetett hitben látja az Istennel való békesség felé vezető utat. Engedjük át Istennek a *prioritást* (elsőbbiséget), mert ez az út vezet az Istennel való egységre.

⁷² Nem Lutherre hivatkozik, hanem a „pietizmus atyjára”, Arndt Jánosra: „a hit és bűnbánat párhuzamosságát megfigyelhetjük pl. Arndt vallásosságában és költészetében.”

⁷³ Itt meg Schlatterre hivatkozik: Das christliche Dogma. Stuttgart, Calwer Vereinbuchhandlung 1921. 200, 211. 297. 557. 560. 564.

⁷⁴ Wilhelm Löhe: Vorschlag zur Vereinigung lutherischer Christen für apostolisches Leben. 116.

„Ha akaratunk Isten akaratában rejlik, akkor éljük át az Isten nagy misztériumát”⁷⁵ – fejezi be Podmaniczky Pál az istentiszteletről szóló tanítását. Az istentisztelet tehát szerinte nem más, mint a Krisztus által közösség Istennel és egymással, illetve a közösség erősítése minden alkalommal.

3. A szépírásban is tanúskodó

„Podmaniczky Pál a misszió embere volt. Életének értelmét és célját egyedül abban látta, hogy embereknek az evangéliumot hirdesse, rendelt helyét ebben az országban látta, és ez a tény nem akadályozta meg abban, hogy a világ másik részén élő emberek iránti keresztyén felelősséget ne ébressze... *Szépirodalmi munkássága is ennek az egyetlen célnak a szolgálatában állott.* Az írásnak ezt a lehetőségét is csupán *szószéknek* tekintette, ahonnan olyan emberhez is eljut Isten üzenete, akik egyébként ritkán vagy egyáltalán nem ülnek templomi szószék alá, és ahonnan neki is hirdetni kell az evangéliumot.”⁷⁶

Podmaniczky Pálnál a *szépirodalom is misszió volt. Más szóval, szépirodalmat írt, de azzal is Uráról akart tanúskodni.* Hívjuk segítségül Reuss András régi, de ma is érvényes dolgozatát.

a. A kezdet

Podmaniczky Pál önéletrajzában a kezdetekkel kapcsolatban fordításokról beszél, melyek meg is jelentek nyomtatásban. Mint idézett önéletrajzában írta, első fordítása németből Goethe Sebus Johanna balladája volt, amely az „Ország-Világ”-ban látott napvilágot, de holland nyelvből fordított írásai is megjelentek a „Pesti Napló”-ban és a „Magyar Geniusz”-ban.

A dolgozat írója professzorunk „nyilvános munkáját” a Bethánia Egyesülettel való kapcsolatával kezdi. Ekkor *verseket* ír.

Egyik ilyen a *Sötétség – fényesség*. Aki „*régen nem látta a napot, most fényözönben jár*”. S a hit fényében látja:

„*Ugyan mit ér: az utat én ha látom,
A te szemed, Uram, nekem elég,
S a ködben is zengem dicséretét.*”

Ideigvalóság – örökkévalóság című versében bizonyossággal ír a végső célbaérkezésről:

„*Ott nincsen elmúlás, ott nincsen óság,
S könnyed se hull, örömed végtelen,
Mi ott tiéd, örökre megmarad.*”

Hogy ebben megbizonyosodjék, a Lélek erejéért imádkozik: „*Jövel, Szentlélek Isten.*” Megénekli a karácsonyt is, s minden sora öröm afelett, hogy „*emberré lett Isten Fia*”.

A keresztyén élet nem jelent „*sima*” utat, de akkor is Isten a keresztyén ember erejének forrása és tanácsa: *Bizodalmad vesd az Úrba.*

⁷⁵ Werner. Elert: Jakob Böhmes deutsches Christentum Berlin-Lichtenfelde, Runge, 1914. 21.

⁷⁶ Dr. Podmaniczky Pál vallásos szépirodalmi munkássága. Pályázat az Evangélikus Teológiai Akadémián, 1958. Készítette Reuss András III. teol. hallgató. Kézirat a Hittudományi Egyetemen. (Reuss András szíves engedélyével röviden ismertetjük dolgozatának fő gondolatait.) Továbbiakban: Reuss.

*„Meg is dorgál, meg is próbál ugyan az Úr téged,
De mégis csak üdvösség lesz egykor a véged.”*

„Általában véve a gyermeki, szinte naivitásig menő *egyszerűség* jellemzi ezeknek a költeményeknek a hangját és formáját. Egyszerűbben beszélni és írni már nem is lehet. Mégis benne van az evangélium minden lényeges mondanivalója” – írja az akkori teológus.

b. A termés java

Szépírói munkája nagyobb részt professzori időszaka elé esik Írásaiban nem önmagáról beszél, „személye egészen háttérben marad. Ezekben az írásokban már nem szól életéről, mások tesznek bizonyosságot, vagy olyanokról olvasunk, akik bizonyágtételt hallanak. Ha nem is szól egyes szám első személyben, ha nem is szerepel név szerint Podmaniczky Pál, azokban a vonásokban, amelyekkel egy-egy szereplőt megrajzol, cselekedeteivel jellemez, nem egyszer ismerünk fel olyan vonásokat, amelyek neki is tulajdonságai lehetnek” – olvassuk a dolgozatban.

A *Beszélgetések*-ben fiatalok „csatáznak, szinte kényszerítik társaikat, hogy kövessék őket útjukon. Az *Őszi tervezgetés*-ben a két világháború közötti cserkészmunkát elemzi, sőt kritizálja is”.

Történelmi alakokat is megrajzol írásaiban. *Egy bokréta és három gránátalma* című írásában

Szegedi Kis István üldözőjéért elmondott imádsága lehet példánk. *A máglya tüzénél* című írásában pedig Pilárik István hívő élete elevenedik meg. *A Megújulás* és az *Öreg Lí* című elbeszélések arról szólnak, hogy Isten cselekedni tud és akar értünk emberek által is.

Isten elsősorban az ige által akar minket megszólítani. Még akkor, is ha nem mindig hallgatjuk ezt a szót. Erről olvasunk a *Mikor a Bibliák megszólalnak* című versében, melynek végén a személyesen feltett kérdés:

*„Ha megszólalna a te Bibliád,
Mi volna az, amit elmondana?”*

Aki meghallja és elfogadja ezt a szót, annak ez erővé és békességgé, sőt reménységgé válik. Erről beszél a *Feltámadás és élet*. „Nem sok kell, hogy ez az elbeszélés egyszerűen illusztráció legyen egy prédikációban.” Nagy életváltásról szól *A kecske* című írása is. Ugyanerről az újulásról, megbékélésről és keresztyén segítségről szólnak *Jön, Karácsonyi ajándék*, *A kitagadottak*, *Békesség* című írásai is.

Az evangélium elfogadásával sokszor még *társadalmi kérdések* is oldódnak (*A megfizetett váltság*, *Vasárnap este*, *A két fenyőfa*). „Batakországról” szól a vers, de végeredményben arról, hogy az evangélium felelősségre indít, és szebbé teszi a közösségi életet is:

*„... ahol dőre szívek szellemeket láttak,
Ahol laktak rémes emberlakomákat,
Batakország földjén zeng ma hálaének
Szabadító Jézus drága nevének.”*

A batakok Szumátra szigetén élő bennszülött nép. „Ez a nép mintegy félmillió, általában erős testalkatú, eredetileg emberevőkből álló népcsoport. Elsőként az American Board misszionáriusai... dolgoztak itt 1834-ben. A két első misszionáriust a bennszülött kannibálok meggyilkolták. De az igehirdetők nem adták fel... S igehirdetésük eredménye: 1911-ben 103 – 525

keresztelést végeztek.”⁷⁷ Így érthető a vers, ahol valaha „emberlakomák” voltak az ünnepek, „zeng ma hálaének Szabadító Jézus drága nevének.” Ez a néhány verssor tehát a misszió nagy ajándékáról, életet és társadalmat változtató erejéről, áldásáról szól. Professzorunk egészen biztosan olvasta a híreket erről, s gyorsan meg is énekelte.

Az idézett versnek a címe is *Krisztus győzelme*, de *A kenyérnek való*, *Az új zsoltár* című versei is erről beszélnek: „az evangélium kényszeríti az embert, aki maga is segítségre szorul, hogy a nála még inkább rászoruló segítségére legyen” – olvassuk a dolgozatban.

Az evangélium megismerése nem jelenti, hogy nincs többé *bűn*! A Gonosz továbbra is kísért és próbálkozik. S aki nem figyel a segítséget nyújtó ígére, könnyen elbukik (erről tanúskodnak a *Szabadság*, *Győzelem*, *Nagy Sámuel próbája*, *Gazsi elindul* című írásai).

A következő versek arról beszélnek, hogy nemcsak a sátán támad, maga *Isten is megpróbál*, ha úgy látja jónak. Ő az Úr, ahogy azt Jób könyvében is olvassuk. A keresztyén élet tehát nem „problémamentes”, Isten nem tesz búra alá minket, de erőt ad a megállásra (*Az iga*, *A vérpadon*, *Fehér galambok*, *Fekete hollók*, *Szabadság*, *Gyógyító sebek*, *A kereszt*, *Az oroszlán*).

Belső bajok is támadhatnak, a keresztyén embert újra meg újra próbálja és támadja a *hitetlenség*, és ebben a kísértésben is csak Istenre támaszkodva lehet megállni (*Napfény az éjszakában*, *Kegyelem*, *Teljes öröm*).

Elbeszéléseiben olvasunk a reformáció előtti korról is, hősökről, akik elindulnak a hit útján, legyen az a derekáról vaspáncélját lecsatoló ferences vagy a kolostorba bekopogtató humanista pap. Figyelemreméltó a *Megfizetett váltság*-ban a prédikációra készülő kanonok is. Ez az írás már a szükséges újlás kérdését veti fel. Erről szól a *Három karácsony este* és *A halál veresége* is.

Az előbbiekre jellemző, „hogyan áll a történet középpontjában, mégpedig úgy, mint bármely egyszerű ember. Nem alulról kell felnéznie az olvasónak rájuk, nem a szószék tiszteletet parancsoló és ellentmondást nem tűrő magaslatán jelennek meg, hanem otthonukban, magányosan, Isten színe előtt vergődve. Itt nyilvánvalók a nagyra tartott emberek ‘finomabb’ bűnei, ezen a helyen nem lehet szép szavakkal és jogosnak látszó érvekkel helytállni. Isten színe előtt problémává válik a papok hite és egész élete is. Az igehirdetés a lelkész feladata ugyan, de szinte észrevétlenül, nyomon követhetetlenül egyszerű, tanulatlan emberek által hozzájuk is szól Isten, s így kényszeríti őket alázatosságra és engedelmességre. Az igehirdetés a lelkész feladata, azonban ha az élete nem áll beszéde mögött, szavai üressé és értelmetlenné lesznek – olvassuk. Érdemes azt a következtetést más szavakkal is hallani, amiről Podmaniczky Pál életének egyházi hátterével kapcsolatban már szóltunk:

„Amikor ezek az elbeszélések keletkeztek, mindez élő és sokat vitatott probléma volt. Az első világháború körüli (és előtti) időkben gyakoriak voltak az olyan papok, akik nagy tudományukkal nemcsak a Bibliát, de Isten ígését is teljesen szétszedték, szinte megsemmisítették, Krisztust pedig lefokozták az emberiség legnagyobb tanítójává, s azt gondolták, hogy papnak lenni csak egy állás betöltését jelenti. Ezek a kérdések elméletben megkapták már válaszukat. De a papok és teológusok életében még sokszor felvetődnek s a papoknak és a teológusoknak életükkel is meg kell adniuk rájuk a választ. Ezért izgalmasak ezek az írások ma is” – írja Reuss András dolgozatában

⁷⁷ Keveházi László: *Tegyetek tanítvánnyá minden népeket*. Ev. Sajtóosztály, Bp. 2001. 113. Továbbiakban: Keveházi: *Tegyetek*..

Ilyen háttéren születtek ezek az írások. Így érthetőbbek az olykor – mai szemmel talán – naivnak és egyszerűnek látszó, de mély és hívő írások. Így megértjük, hogy az akkori Bethánia munkása hogyan igyekezett Isten segítségével életet vinni, megújulást szolgálni egyházában, „híddá lenni az ébredési egyesületek és az egyház között.”

c. A nagy mű

„Az *Onézimosz* Podmaniczky Pálnak terjedelmében, de értékében is kétségtelenül a legnagyobb szabású szépirodalmi alkotása. Itt éri el szépírói munkásságának *csúcspontját*” – olvassuk *Reuss András* dolgozatában. A dolgozat írója nem áll egyedül ezzel a véleményével.

A történet a *Filemonhoz írt levél* alapján született, a szökött és a bebörtönzött Pállal találkozó rabszolgáról, aki hitre jut, és „aki egykor neked haszontalan volt, most pedig neked is, nekem is hasznos” (Filem 11). „Onézimosz köznévi jelentése: hasznos, megmentő.”⁷⁸ A könyv a fiatal teológus dolgozatának írásakor még csak 330 oldalas kéziratban volt meg magyarul. A regény német és finn nyelven előbb megjelent.⁷⁹

Professzorunk a könyv lezárásául ezt írta:

„Kedves Olvasóm! Elolvastad a könyvemet. Hogyan keletkezett, gondolhatod. Olvastam Pálnak Filemonhoz írt levelét, az apostolnak ezt a legrövidebb levelét, amelynek azonban minden szavában szívet hódító szeretet izzik és lobog. S valahányszor elolvastam, elém léptek azok a kérdések, amelyekkel bizonytal Te is küszködtél már. Miképp történt, hogy Onézimosz megszökött urától, Filemontól? S amikor a maga útjára tért, merre, hova tévelyedett el, míg végre Pál erős keze megragadta, és elvezette a bűnösök Megváltójához? Mit tett Filemon, amikor megszökött rabszolgája elébe lépett lelki atyjának levelével? Én megpróbáltam, kedves Olvasóm, hogy megfeleljek ezekre a kérdésekre. Ami azután költői látásra megnyílt szemem előtt elvonult, azt elmondtam ennek a könyvnek lapjain. Lehet, hogy nem mindenben találtam el azt, ami a valóságban megtörtént. Egy azonban bizonyos – efelől teljes bizonyosságot ad nekünk az apostol írása – hogy Jézus a jó pásztor, Onézimoszt kereste, és Onézimosz engedelmesen megtaláltatta magát. S mivel ez könyvemnek a magva, nem is lehet, nem is akar ez a könyv egyéb lenni, mint Jézus drága nevének magasztalása, amely minden üdvösség foglalatja. Könyvem tehát bizonyágtétel arról, hogy Jézus az Úr, benne Isten egyszülött Fia lett emberré, halála és feltámadása által legyőzte a bűn, halál és a sátán hatalmát, s így mindnyájunk előtt megnyitotta az utat, hogy az Ő ereje által mi is hazatérjünk tévelygő útjainkról az atyai házba. Az Úr kegyelme legyen és maradjon velünk! Szeretettel köszönt a szerző.”

Ez a könyv „mesteri bizonyágtétel”. Mert aki írja, mestere a szónak, de nem akar mást, mint Uráról tanúskodni. A könyvben az evangélium nemcsak a szökött rabszolgát fogja meg, hanem a filozófiával is ütközik. Onézimosz kezdetben inkább hallgat az akkori híres bölcselő *Seneca* szavára: „nincs szükségünk megváltóra, boldogulunk a magunk erejéből.” Sőt, találkozunk az akkor nagyon elterjedt pogány egyiptomi Ízisz kultuszával is. Azt lehet mondani, hogy a szabadságot kereső Onézimosz végigjárja az akkori tudomány és vallás útjait. S a betegágyán utoléri a szó: „Mi a bűn? Végso gyökerében, ha visszautasítjuk Isten szeretetét, amely Jézusban, a Krisztusban lép elénk. Ha Isten hívó szavát eleresztjük fülünk mellett, csökönyösen, a hitetlenség szívós kitartásával.” S most már Onézimosz nem is tud ellenállni a hívó, szerető szónak. Így tölti be igazán nevét: hasznossá válik Istennek és

⁷⁸ Dr. Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár, Bp. 1992. 682.

⁷⁹ Befreites Leben. Woltersdorf bei Berlin, 1940. –Vapautettu elámá. Ford. Elna Voipio. 1947. Magyarul: Megszabadított élet. Evang. Sajtóosztály, Bp. 1988. (Érdekes, elgondolkasztató dátumok!)

embereknek is. Ha így nézzük a könyvet, akkor az útmutató lehet a mai nagy kulturális és vallási „kavalkádban” is! Érdemes lenne újra kézbe venni és gondolkozva végigolvasni.

De mit ír még *Reuss András*? „Talán nem túlzás megállapítani, hogy Onézimosz alakjában bizonyos fokig benne van Podmaniczky Pál. Onézimosz olyan ember volt, akit mindenki szeretett, senki sem tudott rosszat mondani róla, kötelességeit hűségesen teljesítette, erkölcsi szempontból is komolynak mondható. Neki kellett mégis bevallania, hogy bűnös és Isten kegyelmére szoruló ember. A külső szemlélő nem láthatta, hogy milyen nagy indulatok és gyötrő kérdések dúltak benne olykor-olykor. Csak azt láthatták, hogy Onézimosz mindig nyugodt, mindig szorgalmas és megbízható. Könnyű neki, gondolhatták, ez a természete, eközben pedig olyan harc dúlt benne, amit nem is lehet sem gondolattal, sem szóval követni. *Onézimosznak ebbe a vonásába bizonyára önmagát is belerajzolta Podmaniczky.* Csodálhatták hitét, de tusakodását nem láthatták, imádságait nem hallhatták.”⁸⁰

„Az egyszerűség Podmaniczky Pál szépirodalmi munkásságának egyik legjellemzőbb vonása (...) nagy mélységekbe és magasságokba vezet olvasóit, egészen egyszerű eszközökkel és közvetlen hangon. *Negatív személyek* alig szerepelnek írásában, ez az irodalmi értelemben vett egyoldalúság jellemzője az evangéliumi szépirodalomnak. A *Szentlélek munkájának leírása* az evangéliumi szépirodalomnak egészen különleges problémája, leírása nem is lehetséges, hiszen nyomon követhetetlen hatalom. Ha sok esetben az ábrázolt alakok életében bekövetkező változások nem tűnnek elég meggyőzőeknek, az oka ennél a pontnál keresendő. Az író a *fordulatot* akarja érzékeltetni, amire az ember képtelen, s ami csak a Lélek munkája gyümölcse” – olvassuk az értékelést a dolgozatban.

„Írásai kizárólag keresztyén egyesületi és egyházi lapokban jelentek meg. Ez volt olvasótábora. S ez kényszerítette az író, hogy az evangéliumot irodalmi formában szólaltassa meg. Ez magyarázza azt, hogy az irodalom nem is igen tartja őt számon, de hát ezt ő nem is igényelte, hanem „Jézus nevét akarta magasztalni, róla bizonyosságot téve”.

Fordításairól is szóljunk. A sort a *Szelid szemed, Úr Jézus* és az *Uram, ó add, ha vándorutam* kezdetű ismert énekekkel kell kezdenünk. Azt azonban kevesen tudják, hogy ezt a két éneket Podmaniczky Pál fordította magyarra finnből.⁸¹ „A finnek és svédek ezt a magyar fordítást szebbnek tartják az eredetinél” – olvassuk a dolgozatban.⁸² – Az *Északi fény*, de különösen a *parasztpróféta* című nagy finn regények általa fordítva igen nagy hatásúak voltak hazánkban is. Az utóbbi regény két kiadásban jelent meg

„Alázatosan és egyszerű eszközökkel, de mégis diadalmasan egyedül Isten dicsőségét keresve járt (és írt) Podmaniczky Pál” – fejeződik be a dolgozat, a ma is időszerű feldolgozása és értékelése a *szépiró tanúnak*.

Szépirodalmi írásai a *Mustármagban*, a *Harangszóban*, a *Missziói Lapokban*, a *Fénysugárban* és az *Új Harangszóban* jelentek meg valamint *könyvekben* és az *Evangélikus Énekeskönyvben* is. Ahogyan teológiai műveit felsoroltuk, érdemes volna ezt is rendszerbe foglalni Az említett dolgozatban a teljes felsorolás megtalálható.⁸³ Hogy mégis képünk legyen szépirodalmi munkájáról, csak néhány szám: 11 verse jelent meg, 30 elbeszélése, 3 jelenete, 1 nagy regénye. Fordításainak száma 12. Róla is több írás jelent már meg.

⁸⁰ Reuss. 10.

⁸¹ Evangélikus énekeskönyv, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Bp. 1982. 385. és 525. énekek 781.

⁸² Reuss 11.

⁸³ Interneten: andras.reuss@lutheran.hu

Koren Emil lelkész, aki maga is szépíró volt, így emlékezik róla. „Hívő szépirodalom nincs – kockáztattam meg, amikor egyszer kettesben ültünk. Élénk figyelemmel kísérte érvelésemet, és szelíden csak ennyit mondott: De lehet hittel írni!”⁸⁴ Az emlékezés Podmaniczky Pál írásait három vonással jellemzi:

„*Élő alakokról írt.* Megrajzolt figuráit nem álmodta. A professzor pontosságával kutatott utánuk történelmi írásokban. Ezt a vonását még jelentősebbé teszi, hogy nem neves történelmi nagyságokról írt, hanem kisemberekről. Hajdúkról, parasztokról, kispolgárokról, közemberekről. A velük történt esemény sem költött. Magva van a valóságban.

Nyelve az egyszerű nép lírai nyelve. Olyan egyszerűen és közvetlenül beszél, mintha élethelye nem is a katedra volna, hanem ott ülne a „fosztókában” falusi fiatalok között egy földes szoba lócáján, vagy együtt morzsolná a kukoricát kérges kezű falusiakkal, s közben regélné régmúlt idők eseményeiről.

Minden írása hitvallás. Ő nem az, aki belevisz vallásos szempontokat az eseményekbe, vagy vallás erkölcsi tanulságot pöttyent írásai végére. Az ilyen irodalmiatlanság hozzá közel sem fér. Ír, mert vallani valója van. Zakáll Pétere nem üres szólamként mondja magát Jézusénak, s Tóth Mihály a ajkán nem ijedt dadogás az, hogy szeretteit a vérét ontott Krisztus oltalmába ajánlja. Az ő írásaiban hitvallás az, ami közöttünk immár pusztá szavá vedlett.”

„Lehet hittel írni, Podmaniczky Pál nem álmodott hiába!” – fejeződik be az emlékezés. Ha vitatható is, hogy van-e egyházi vagy hívő szépirodalom, vitathatatlan, hogy „lehet hittel írni”, sőt Krisztus egyházában csak hittel lehet írni! Erről tanúskodik az egyháztörténet, a reformáció tengernyi irodalma, és az azóta megjelent sok „megírt hitvallás” is. Ebbe a sorba Podmaniczky Pál is „beállt.” Kevés olyan teológusról tudunk, aki tudományos munkái mellett szépirodalmi műveket is megjelentett. Ilyen szempontból nemcsak ott van a sorban, hanem abból ki is emelkedik, s ma is követőkre vár!

4. A misszió elméletének megalapozója és kifejtője egyházunkban

Olyan érzésem van, mint amikor istentiszteleten ülünk, és az ének előtti orgona-előjátékot hallgatva, az orgonajáték rávezet a *dallamra!* Mert most jön a „dallam”, a „főének”, nemcsak Podmaniczky Pál életében és tanításában, hanem könyvünkben is. Megérkeztünk a „*misszió professzorához.*” Ami eddig elhangzott, fontos volt a teljes megismeréshez, de az „előjáték” csak elengedhetetlen „rávezetés” volt a misszió dallamához.

Danhauser László, a Missziói Egyesület egykori titkára 1949-ben így emlékezik róla: „Nem voltam már tanítványa, és mégis tanítványa lettem, amikor először a misszióról előadni hallottam. Úgy senki sem tudott a misszióról beszélni, mint a mi kedves Pali bácsink. Megvallom, hogy sokszor ámulva csodáltuk nagy missziói tudását, és nem egyszer derültünk azokon az egzotikus neveken, amelyeket ő olyan könnyedén emlegetett, mintha itt a szomszéd faluban lennének. Volt olyan merész is köztünk, aki azt állította, hogy bizonyára azért olyan magasan ívelt a homloka, mert ott helyezkedik el a misszió tudománya.

Ő volt az első Magyarországon, aki a külmisszió tudományos alapját megvetette. *A misszió tudományának vázlata* még ma is az egyetlen tudományos értekezés evangélikus egyházunkban. Szóban és írásban mindenkor misszionárius volt. Évtizedeken keresztül szerkesztette a Hajnalt, később a Missziói Lapokat, a Belmissziói Munkaprogramok állandó missziói anyagközlője és sok-sok missziói életrajz írója. Alakjai, akikről oly szeretettel beszélt, mind éltek. Úgy beszélt az ő Nommensenjéről, Caryről vagy Morrisonjáról, mintha

⁸⁴ Koren Emil: A szépíró Podmaniczky Pál. ÚH 1949.

személyes ismerősei lettek volna. Aki Pali bácsit bármikor is hallotta vagy látta, amint kis vetítógépével a missziói hősről beszélt, nyomban megszerette a missziót. Valóban szívügye volt a misszió.

De nemcsak tollal és előadással gondoskodott a missziói felelősség továbbplántálásáról, hanem tervszerű neveléssel is. Sopronban missziói szemináriumot, munkaközösséget szervezett érdeklődő növendékeiből, akik mint lelki gyermekei a missziónak is eljegyzett hívei lettek a gyülekezeti életben.

Missziói konferenciákra még betegen is eljött. A legkisebb faluba szívesen elment előadást tartani a misszióról. Ez év április havában tartott missziói tanácsülésünkre is eljött, pedig már erősen beteg volt, és sok jó tanáccsal adott irányt missziói munkánknak. Egyik legutolsó vidéki szolgálata Győrött missziói előadás volt, amelyet lapunk pünkösdi száma közölt.

Első előadása, amelyet egy kis dunántúli gyülekezetben hallottam tőle, arról szólt: milyen drága az *egy* Isten országában. A misszionáriusok hosszú sorával és missziói képekkel illusztrálta a világ szemében oly *kevés*, de Isten előtt nagy értéket és ügyet. Ez jutott eszembe. Vajon miért? Mert a mi kedves Pali bácsink is csak *egy* emberi élet volt a sok között, de azoknak, akik őt nagyon szerették, akik általa sokat kaptak Istentől, a misszió munkásainak Podmaniczky Pál felmérhetetlenül több, sok, nagyon sok volt. Áldott legyen érte az ÚR.”⁸⁵

Az a kettő, amit mi kettőnek, sőt néha egymással ellentétesnek látunk: számára *egyetlen*egy ügy volt: a *misszió*. Nála együtt szólalt meg a bel- és külmisszió „dallama fortissimóban.” Aki az ébredés szolgálja volt, vallotta, hogy együtt kell a kettőt látni, gyakorolni, *egyetlen küldetést kaptunk Urunktól*, azokhoz, akik közelünkben vannak, és azokhoz, akik tőlünk távol élnek. S ez is taníthat minket ma, akik vagy ennek, vagy annak elkötelezettjei vagyunk, olykor egymással vitázva is. Ez persze még nem volna hiba, csak szembe ne állítanánk a kettőt, pl. mondván, ma inkább a belmisszióra van szükség, mint a külmisszióra. De persze ez fordítva sem igaz. A felébredt egyháznak a bel- és külmisszió *egyetlen* nagy ügye, ahogy Urunktól tanultuk.

Ez nem jelenti azt, hogy ne kellene külön-külön is beszélni ezekről, egyforma hangsúllyal, mert együtt nem tudunk mindenről szólni. Kezdjük hát el Podmaniczky Pál tanítását a misszióról!

a. A belmisszió szolgálja

Amikor arról gondolkozunk, milyen volt *Podmaniczky Pál és a belmisszió* kapcsolata, hogyan gondolkozott erről, akkor rábukkanunk egy általa írt dolgozatra *Lutherről és a belmisszióról*.⁸⁶ Tisztában vagyok azzal, hogy vitatható Luther és a „belmisszió” fogalmának együttlátása. Hiszen a szó maga sokkal később született meg. Történetietlennek tűnik a név és a fogalom összekötése. Mégis érdekes, hogy ennek az ügynek csíráját Podmaniczky Pál Luthernál kereste és találta meg. S talán tanulságos lesz számunkra ma, a 21. században is, amit 20. századi nagy teológusunk – a reformációból kiindulva – írt.

A dolgozat 1917-ben, tehát a reformáció négyszáz éves évfordulójára készült a belmisszióról. „*Bizonyos, hogy a reformációra való visszaemlékezésünk akkor lesz áldásosan gyümölcsöző, ha mentől életteljesebb közösséget teremt közöttünk és Luther hatalmas egyénisége között. Mert a Lutherral való érintkezés ébreszt és elevenít*” – kezdi sorait. Mintegy évtizeddel a dolgozat születése előtt indult el egyházunkban egy mozgalom, amit így neveztek: *vissza*

⁸⁵ Danhauser László: Podmaniczky Pál, a misszionárius. ÚH 1949.

⁸⁶ Podmaniczky Pál: Luther és a belmisszió. Belmisszió, IV. évf. (1917). 5 – 9

Lutherhoz! A Luther-kutatás megújulásának évei voltak ezek, úgy is mondhatnánk, a reformáció gyümölcseinek újrafelfedezése. S nem sokkal ezután *Sólyom Jenő* professzor ugyanezt így fogalmazta meg: *előre Lutherhoz!* Ebben a gondolatkörben született meg *Sólyom Jenő*ről mostanában egy könyv, amelynek nem véletlen ez a címe: *Tanuljunk újra Luthertól!* Mert ha Luthert kutatjuk, Isten emberének életét és tanítását próbáljuk újra felfedezni és ma megszólaltatni, akkor ez nem „vissza”, hanem „előre” vezet bennünket. Ebben a gondolat- és légkörben jelent meg Podmaniczky Pálnak ez a dolgozat is a Belmisszió című folyóiratban.

Kiindulása egy német teológus megállapítása és annak idézése: „Itt egy úgynevezett történelem feletti folyamat van előttünk, amely Luther lelkében lejátszódott, és ennek minden ember szívében valami módon le kell játszódnia, legyen ez az ember újkori, vagy jöjjön a középkorból. Luthernak az az igénye, hogy ez bennünk is megismétlődjék, mivel ez valóságos, általános emberi *élmény*”.⁸⁷ Tudjuk biztosan, hogy Luther Márton „toronyélményéről” van szó. Arról, amikor a toronyszobában a Római levélről szóló előadására készülve, megérkezett Róm 1,16-hoz. Napokig küszködött az igével, az értelmével, amíg meg nem világosodott előtte, hogy Isten igazsága nem büntető, hanem megmentő, megigazító, bűnbocsátó és üdvözítő igazság. S ekkor „mintha a mennyország kapuja” nyílt volna meg előtte. Lehet, hogy ez az élmény még 1512 körül játszódott le benne, s vannak, akik erre az időre teszik a reformáció indulását. Igen, azt is mondhatjuk, hogy a reformáció nem a 95 tétel kitételével, hanem Luther „belsőszoba-élményével”, az igével, magával Istennel való találkozásából indult el.

Podmaniczky Pál is így folytatja: „Az egyháznak az a rendeltetése, hogy mindeneket erre az élményre vezessen el.” S nagyon komoly figyelmeztetés a „pietista” professzor írásából: „A pápa egyháza mindenkin és mindeneken uralkodni akar, Luther egyháza mindenkinek szolgálni akar. Éppen ezért – amint azt látni fogjuk – **nyílt egyház, mert mindenkinek akar szolgálni, s így hálóját egyre messzebb veti ki.**”

„Ezzel elértünk ahhoz a ponthoz, amikor Luther segítségével **meghatározhatjuk a belmisszió célját. Egyszerűen levezetjük az egyház céljából. Mert az egyháznak és a belmisszióknak egy a célja.**” Az egyháznak is a misszió, a küldetés a hivatása. „Az egyház foganatosítja a világgal szemben, a belmisszió foganatosítja azokkal szemben, akik megkereszteltettek ugyan, tehát a látható egyháznak már tagjai, de a kegyelmet még nem ragadták meg, s nem tagjai a láthatatlan egyháznak. S mivel Luthernak a konkolyról szóló példázat alapján álló józan pesszimizmusa óva int bennünket attól, hogy ebben a világkorszakban konkolytól mentes egyházat reméljünk, a belmisszió szükségét sem szabad átmeneti állapotnak tekintenünk. Még ha a misszió bevégezné is munkáját, a belmisszió számára még mindig akad munka. Amíg e világkorszak tart, mindig lesz ember, akinek szüksége van a Krisztus küldöttei hirdette bizonyoságtételre: »Térjete meg, mert elközelített a mennyek országa!«” (Mt 3,2)

„A belmisszióknak az a célja, hogy a lelkeket az Istennel való egységnek arra a feltétlen bizonyosságára vezesse el az evangélium hirdetése által, amelyre Luther a Krisztusban lett kegyelemnek hit által való megragadása által eljutott... Erre az élményre elvezető evangélium hirdetésénél nem lehet fontosabb és sürgősebb teendője belmissziói munkáknak.” Ezért: „a belmisszióknak mindenekelőtt evangélizálás a munkája. Semmi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy a karitatív (diakóniai) munkát kizárjam a belmisszió munkaköréből, hanem igenis, helyét az evangélizálás után jelölöm ki.” A belmisszió eredetileg a karitatív munkával indult. Az indíték akkor komoly volt, mégis „a belmisszió a test sebeit kötözve, megfeledezett a

⁸⁷ Dunkmann: Luthers Gotteserlebnis. Ev. luth. Kirchenzeitung 1917. 178.

lélek tátongó sebéről” – írja professzorunk. *Wichern* (1808–1881)⁸⁸ 1848. szeptember 22-én tartott egyháztörténeti jelentőségű nagy beszédének vezérgondolata is éppen az volt, hogy a német keresztyénségbe is betört a pogányság, s a német keresztyénség köteles ennek a pogányságnak az evangéliumot hirdetni. Az egyház munkájában „az evangélizáció a korona” – utal professzorunk az idézettel egy másik német teológusra dolgozatában.

Ha így látjuk a célt – bár így látnánk együtt – , akkor a kérdés: mi módon érhetjük el a célt, más szóval: *mi a belmisszió eszköze?* „Talán megegyezhetnénk abban, hogy a belmissziónak csakugyan az **evangélium hirdetése** a célja, de ezt éppen az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlása, a **szeretet megbizonyítása által** eszközli. Világos azonban, hogy ha eszköz lehet is, tulajdonképpen mégis csak **előkészítő, kiegészítő és nyomatékossító munkát végezhet az ige által hirdetett evangélium mellett.**” Elindíthatja a lelket Krisztus felé a karitatív munka, de Krisztusnak igaz megismerésére mégis *csak az ige* vezethet el.

Erre az álláspontra helyezkedett a leghatározottabban Luther is.⁸⁹ Luther „élményének”, más szóval az Írással szerzett tapasztalatának azt a következményét vonta le, hogy a belső megvilágosíttatásra váró *spiritualizmussal* (amelyik már nem az ígére, hanem a bennünk megszólaló élményre, megvilágosodásra épített) és a szentségek mágikus hatásában bizakodó *katolicizmussal* szemben a *Krisztust hirdető igében* ismerte meg a Lélek munkáját. Amikor 1523-ban könyvet ad ki erről,⁹⁰ ebben azt írja, hogy a keresztyén gyülekezet csak akkor jöjjön össze, ha Isten ígéje hirdettetik. Az istentiszteletet egyedül az ige, mégpedig nemcsak az írott ige, hanem a hozzá kapcsolódó hirdetett, élőszóbeli ige uralja, más szóval az ige hirdetés. „*Ha tehát elfogadjuk a belmissziókat azt a célmeghatározását, amelyet Luthernak a jubileum jegyében (1917!) megújult élménye kényszerítő erővel állít elénk, akkor el kell fogadnunk ennek közvetlen következményeképpen azt is, hogy célunk megvalósításában mindenekfelett való eszközünk az az ige, amely Luther életében is bevált, mint az isteni üdvakarát eszköze, s amelyet célunk felé törve, teljes bizalommal ragadhatunk meg mi is*” – írja dolgozatában professzorunk.

Ha a belmisszió célja egybeesik az egyház céljával – az ige hirdetésével –, van-e egyáltalán szükség külön belmissziói munkára? S megint érdekes a „pietista” Podmaniczky felelete: „*Arra a belmissziói munkára, amely az egyházat félre akarja tolni, és helyébe akar lépni, nincs szükség.* (Talán éppen az akkori Bethániával kapcsolatban a belmisszió munkásának ilyen tapasztalata is lehetett!) *Igennel kell felelnünk akkor, ha a belmisszió az egyházzal helyes kapcsolatba lép, és az egyháznak segítőtársa akar lenni. Amennyiben külön medret kénytelen is itt vagy ott ásni, mindig határozott jeleit látjuk, vagy **kell látnunk, hogy az egyház munkájának medrébe igyekszik torkollni.***” Ezekben a sorokban fel lehet fedezni azt a Podmaniczky Pált, akit megvádoltak „bethanizmus” miatt sokszor, pedig csak az ébredés egyesületi jellegét akarta egyházivá tenni.

„*Ez a meggyőződéseim szolgáljon igazolásomra, ha Lutherről és a belmisszióról szólva, az istentiszteleti életünk reformját sürgetem*” – olvassuk a nagyon fontos hitvallást. „*Az ige hirdetés reformjára van szükségünk*”. Nem azért idézem ezeket a sorokat, mert a liturgiai megújulás ellen lennék. Csak vegyük észre, ha az ige hirdetésünk nem újul meg, akkor nem segít a liturgiai megújulás sem. Podmaniczky Pál természetesen ezt így nem írta, nem is írhatta le a maga korában, hiszen nem a mai kérdések írták vele sorait. Ma azonban arra kell vigyáznunk, nehogy egyedül a liturgia megújulásától várjuk az istentisztelet és a gyülekezet

⁸⁸ Podmaniczky: A belmisszió atyja. Wichern életrajza. Koszorú, 1916. 15. kk.

⁸⁹ Podmaniczky Pál itt utal a már ismertetett dolgozatára : „A ker. kultusz lényegének kifejtése valláspszichológiai és dogmatikai alapon. Theol. Szaklap XIV. 225. kk.

⁹⁰ Luther: Von der Ordnung des Gottesdienstes in der Gemeinde . LW. 1555.

meg egyházunk megújulását. Ha az igehirdetésünk nem újul meg, bizony minden más erőfeszítésünk könnyen hiábavalóvá válik. Podmaniczky Pál gondolatainak ez a mai aktualitása.

Mit értett Podmaniczky Pál az igehirdetés megújulásán? „Nem az a baj, hogy sokat prédikálunk, hanem az, hogy az általunk hirdetett igében nem érvényesül eléggé a Krisztus.” – írja. Éppen Luther példáján okulva, igehirdetésünk merítkezzék bele a megújulás forrásába, az igébe. „Teológiánkon legyen a legfőbb studium az Írás tanulmányozása, szaporítsuk az exegézis (írásmagyarázat) óraszámait, főleg adjunk minden évfolyamnak heti több óras exegetikai szemináriumot. Vesse el exegézisünk a skolasztika béklyóit! **Az Írás érdekellen maga, nem az, amit mások mondanak róla.** Tanuljunk Schlattertől (1852–1938), aki megírta kétkötetes, hatalmas újszövetségi bibliai teológiáját anélkül, hogy egy tudós teológusnak a nevét is említene.⁹¹ Mi pedig, a teológia padjairól már elkerült lelkipásztorok fogadjuk meg **Hermann Bezzel** (1861–1918) intelmét,⁹² hogy a **héber Ótestamentum és a görög Újszövetség** mindennap forduljon meg kezünkben. Hiába, az Írás mélységeibe csak akkor jutunk le, ha **benne élünk** eredeti szövegében. Az érti meg az Írást, aki megpróbálja beásni magát a héber és görög nyelvtanba is.” Podmaniczky Pál itt a lelkészekhez szól, akiknek feladatuk megérteni és megértetni Isten igéjét. „A Biblia mélységeit megjáró emberek mindig modern emberek voltak” – vallja tanárunk. „A Biblia igaz tanulmányozása meg fog bennünket óvni attól a torz biblicizmustól, amely a legtöbbször a konkordancia segítségével összeböngészett bibliai idézetek özönével akarja a biblikusság látszatát kelteni. Csak ébredjünk tudatára annak, hogy szószerkeinken az élet kenyerét osztjuk, s nem szóvirágokkal üzünk nyegle játékot, s nem is száraz moralizmussal ostorozzuk a vergődő akaratot, s nem könnyen nyíló könnyzacskók könnyeire pályázunk, s nem olyan témákat feszegetünk a szószéken, amelyekről a napilapok szellemesebben és nagyobb tájékozottsággal szólnak, akkor majd jön a hallgató, s hallgatja mohó lélekkel bizonyágtételünket.”

Az előbbi gondolatmenetből gyakorlati konzekvenciákat is levon tanárunk, amik persze a maga korában – általa visszásnak ítélt – esetek. „Tarthatatlan állapot, hogy sok helyütt bizonyos istentiszteleteken nincs igehirdetés, hanem csak imádság.” Azt sem tartja jónak, hogy „tanítókat, teológusokat prédikáltassunk magunk helyett”. A hangsúly nem a „tanítók, teológusok” prédikálásán van, hanem ezen: „magunk helyett”.

„Istentiszteleti életünk főleg abban a tekintetben szorul külső reformra, hogy **hozzá kell formálódunk mai szociális viszonyainkhoz**” – írja az első világháború után. „Egész társadalmi osztályokat egyenest távol tartunk istentiszteleti életünktől, mivel istentiszteleteink időpontja, hosszúsága s egyéb alkalmatlanságai legalább is kényelmetlenné teszik számukra a templomba járást.” Ez nemcsak korának volt kérdése, hanem nagyon is mai kérdés, s mutatja, hogy a 20. századi professzorunk bizony érezte a negatív folyamatot, s talán előre is látott ebből valamit. A belmisszió azt is jelenti, hogy itthon minden társadalmi osztályt és réteget igyekezni kell elérni. Ez a misszió még ma is eléggé hiányos.

Podmaniczky Pál még tovább megy a gyakorlati kérdésekben. „Mi rendszerint megmaradunk amellet, hogy csak **délelőtt és délután** tartunk istentiszteletet... A katolikus egyház minden módon azon van velünk ellentétben, hogy a kultuszban való részvételt mindenkinek megkönnyítse. Ezért tart pl. már a **kora reggeli órában** is istentiszteletet. Még látogatottabbak természetesen az **esteli istentiszteletek**. Vagy új istentiszteleteket kell beállítani, vagy pedig a meglevők időpontját kell megváltoztatni” – olvassuk.

⁹¹ A. Schlatter: Die Theologie des Neuen Testaments, Calwer. kiadás, Stuttgart, 1909. Továbbiakban: Schlatter.

⁹² Bezzel: Der Dienst des Pfarrers. – A lelkész szolgálata. Württemberg, 1905. 123.

„Valahogyan meg kell találnunk a módját annak is, hogy hadat üzenjünk annak a **templomi etikettnek**, amely éppen azoknak egy jó részét tartja távol templomainktól, akikben talán olykor egyenest a legnagyobb vágyódás van az ige után. Azokra gondolok, akiknek, ha nem is rongyos, de talán **kopottas** a ruhájuk. A mi templomainkból – valljuk meg őszintén – híveink legtöbbje kinézné a kopott vagy éppen rongyos ruhájú embert, a munkásemler gondolni nem mer arra, hogy munkáról jövet, piszkos, szurtos ruhájában belépjen a templomba...”

„A kultusz külső reformjáról szövla ne feledkezzünk meg azonban arról sem, hogy a **hideg és rosszul világitott templom** hívó szava sem hangzik valami biztatón” – olvassuk tovább. Tudom, hogy e tekintetben sokat változott a helyzet a dolgozat megírása óta. Templomaink is általában fűthetővé váltak, és sok helyen megszülettek a gyülekezeti termek is. Az azonban ma is „kihívás”, hogy a templomba vagy alkalmakra jó érzéssel jöjjenek az emberek, s ráadásul olyanok is, akik egyébként ritkán járnak istentiszteletre vagy egyéb gyülekezeti alkalmakra.

Nemcsak külső tényezők tartanak vissza embereket, hanem „vagy az **értelemnek**, vagy az **akaratnak** többé kevésbé aktív vagy passzív **ellenkezése** tartja vissza őket. Ezzel az ellenkezéssel fel kell venni a harcot.” Ennek fegyvere is csak az ige lehet – írja professzorunk. S itt szölv a „szorosabb értelemben vett **evangélizációról**.” Ebben a kérdésben az **evangélizáció és apologetika** (hitvédelem) kérdéseit bontogatja.⁹³ Az apologétának azokat a nehézségeket kell elhárítania, amelyek az értelmet megakadályozzák az evangélium elfogadásában. Ez pozitív feladat, mert a keresztyén hit bizonyosságának megalapozottságát mutatja meg, de negatív is, amikor a keresztyén igazságokkal szembeni tanítások megalapozatlanságát fedi fel. Számunkra talán furcsa az apologetika és az evangélizáció párosítása. Az egyik inkább a tanítás, a másik pedig az evangélium meghirdetése. Ma, a 21. század elején is, nem kell-e olykor szembeszállni a hamis, vagyis Krisztustól elvonó, csillogónak látszó felfogásokkal? Vajon amikor az egyház, a keresztyénség ma újra támadásokkal találkozik, olykor azok pergőtüzébe is kerül, nem szabad-e a kérdéseket felvetni, „védekezni”, vagy legalábbis a támadásokra válaszolni? Podmaniczky Pál hozzátesszi: egyházunk ezt a fajta szavát elhallgatta, s az eredmény: „**Intelligenciánk elfordult az evangéliumtól**.” Professzorunk tehát úgy látja nemzedéke egyházát: elengedte a munkásokat, a szegényeket és az értelmiséget is. Hozzátesszi ehhez: „Tartsunk külön apologetikai előadásokat”. Tartsunk ilyen előadás-sorozatokat, méghozzá ezeket, ha lehet, ne a templomban. Erre jó lenne egy-egy téli gyülekezeti est. Ezekre persze alaposan fel kell készülni, „**akinek van határozott teológiája, annak van apologetikája is**”. Ez pedig az Írásra épüljön, s akkor el fogunk tudni igazodni, és válaszolni is tudunk a modern tudományok által felvetett kérdésekre is. Lám, a komolyan és alaposan átgondolt belmisszió milyen messzire vezet, és mennyi új meg új alkalmat és lehetőséget kínál! Mai szóval: kapcsolatot, kommunikációt, olykor vitát az éppen uralkodónak látszó szellemi áramlatokkal.

„Az apológia azonban a legjobb esetben is csak **a felét végezheti el** annak a munkának, hogy újakat vonjunk be gyülekezeti tagjaink közé. S ezért fontosak az evangélizáló előadások, melyek az élet nagy problémáihöz kell, hogy kapcsolódjanak. Így történhet meg, hogy az evangélizáció **messzire elébe megy az embereknek**, talán felvethet olyan nehéz kérdéseket is, melyekkel a templomi ighirdetések nem foglalkoznak.” S itt is javasolja: ezeket az alkalmakat se a templomban tartsuk, hogy eljőjenek olyanok is, akik a templomba nem jönnének el. Sokszor vádolták az evangélizációt azzal, hogy életidegen. Az igazi, lám, nem. Podmaniczky Pál szerint semmi esetre sem.

⁹³ Ebben a témában Gerhard Hilber (1868-1936) német teológust követi. „Kirchliche Volksmission” 1916. 25. kk.

Figyelmeztet egy másik veszélyre is az ébredés szolgája: „*Tapasztalat szerint különösen az a veszedelem fenyegeti az evangélizációt, hogy Istennek az igében munkálkodó Lelke helyett mi akarjuk a magunk erőszakos, türelmetlen akaratával véghezvinni a Lélek helyett az emberek Krisztusnak való meghódolását. Noha éppen a modern pietizmusnak nagy érdeme, hogy az evangélizációt megindította és meghonosította az egyházban, mégis annak a talaján burjánzik az evangélizációnak ez a torz formája is. De viszont éppen a pietizmus bőségesen szolgáltat arra is példát, hogy az evangélizáció lehet alázatos, higgadt és józan is.*” Az idősebbek, akik emlékeznek még a nagy ébredésre, emlékezhetnek mindkét felhozott példára is. Örülünk, hogy az „evangélikus evangélizáció” az utóbbira, a nyugodt hangú, alázatos evangélizációra volt példa. Ma is van mindkét felhozott ágra példa, ha egyházunkban és az egyházakban körülnézünk. Isten őrizzen meg bennünket a „törvényeskedő evangélizációtól”, ami valójában lehetetlen!

A következő probléma: az evangélizátor személye. Minden lelkésznek az evangéliumot kell hirdetnie, pontosabban Isten teljes igéjét. Ugyanakkor: „*a legnagyobb nehézség kétségtelenül az, hogy nem mindenki alkalmas az evangélizátor munkájának végzésére*”. Podmaniczky Pál három vonást emel ki ehhez: *teológiai képzettség, szónoki ügyesség és lelkipásztori tapasztalat*. Alapvetően azonban az evangélizátor legyen: *Krisztustól újjáteremtett, határozott keresztyén egyéniség!* Javaslat is van: akik erre alkalmasak, időről időre szabadságoltassanak evangélizáló munka végzésére. Az evangélizáló munka jellege nemcsak megengedi, hanem szinte meg is követeli, hogy „világiak” is vállalják ezt a szolgálatot.

Az evangélizáció munkájában nem csak ébresztő, toborzó munkára és alkalmakra van szükség. Fontos a „továbbvitel”, a *hitmélyítő* munka, a Bibliában való elmélyítés segítése, a keresztyén hitigazságok világos, határozott kifejtése.

Ez a hitmélyítő munka folyhat a templomi igehirdetésben is de erre különösen alkalmasak a *bibliaórák*. Ne feledjük, hogy ami ma szinte természetes, a 20. század elején nem volt az. Luther idejében erre a hétköznapi istentiszteletek lehettek alkalmasak, amikor lehetségesnek látta az egyes bibliai könyvekben való haladást és elmélyülést.⁹⁴ Azt írja Luther, hogy a reggeli istentiszteleteken ótestamentumi, az estieken újtestamentumi részeket magyarázzunk. Sajnálattal kell tudomásul venni, hogy „ez a világ elmúlt”, de tapasztaljuk, hogy akik a hitben elindultak és azon jární igyekeznek, azoknak szükségük van, és igénylik is ezeket az alkalmakat. Vagy ébreszteniük kell ezt az igényt. Ma nekünk ezek az alkalmak a biblia- és imaórák lehetnek.

Ezeket az alkalmakat teljesen függetleníteni kell a templomi istentiszteletektől – írja tanárunk. „*Üljünk egy asztal köré – legalább eleinte sok emberre úgysem számíthatunk – , tegyük magunk elé a Bibliánkat, s kezdjük meg minden formáság nélkül a kiválasztott bibliai rész tanulmányozását. A vezető versről versre megy, egyiknél hosszabban időzik, a másikinál rövidebben végez, egy-egy kérdést is feltesz, s így indíthatja a magyarázott rész vagy egy-egy téma megbeszélését is. Rögtön természetesen nem jutunk el az eszményi bibliaóra magaslatára. Lassan és kitartó munkával a bibliai rész legfelsőbb rétegét a vezető ássa fel, de a megbeszéléseken közös imádkozó munkával ássák bele magukat az ige mélységeibe a résztvevők. Ez előbb-utóbb gazdag áldással fog fizetni*” – olvassuk professzorunknál. Számunkra ez a módszer ma már nem új, de soha ne feledjük, Podmaniczky Pál ezeket akkor írta, amikor ez a fajta módszer a bibliatanulmányozásra újdonság volt, s úgy írhatta, hogy akár a felsőszeli gyülekezetben, akár bethániai munkájában kipróbálhatta és gyakorolhatta. Lelkészi karunk bizonyos rétege ma is tanulhat ebből, de mindenki, aki a gyülekezeti és ébresztő munkát szíven viseli. Podmaniczky professzorunk irodalmat is ajánl azoknak, akik

⁹⁴ Luther: Von Ordnung des Gottesdienstes in der Gemeinde .

valóban tanulni szeretnének e téren.⁹⁵ Ma persze ennél a régi kiadásnál újabbak és modernebbek is vannak. Wurster könyvében még azt is olvashatjuk, hogy érdemes talán külön bibliaórákat tartani a különböző társadalmi osztályok és különböző korú gyülekezeti tagok számára. A társadalmi osztályok külön alkalmakra való egybehívása ma már nem időszerű. Ennek örülhetünk is. De fontos, hogy a különböző életkorokat figyelembe vegyük. Egy élő gyülekezetben a gyermek-bibliaórán és hitoktatáson túl nemcsak konfirmációi oktatás van, hanem konfirmáltak alkalmá, az ifjúság és „senior ifjúság” is összejön, és a felnőtt vagy idős gyülekezeti tagok is külön. Vagyis ma már elmondható, hogy nemcsak az istentiszteletek, hanem a bibliaórák is „végigkísérik” a gyülekezeti tagok egész életét nemzedékről nemzedékre. Legalábbis ez volna egészséges, és jó lenne, ha erre a lelkészeknek erejük és idejük is lenne. Ezek mellett jó, ha vannak – írja Podmaniczky Pál – „*tanszerű előadások*”, mai szóval kátéprédikációk. Vagy ahogy ő fejezi ki magát: „*népszerű dogmatikai és etikai kurzusok*”. „*Vissza kell utasítanunk akár a történelmet semmibe vevő biblicizmust, akár a magát dogma nélkülinek valló, de pozitív s főleg negatív dogmáért nagy hévvel harcoló ún. modern keresztyéniséget. Dogmatika és etika mindig volt és mindig lesz!*”

De „mivel az ige nemcsak az élő, hanem a *nyomtatott* szó alakjában is terjed, nem szabad ehelyütt az *irodalmi teendőinkre* való ujjmutatásnak sem elmaradnia.” Így folytatja: „*Gondoskodjunk mindenekelőtt azokról, akik, ha akarnának, sem vehetnének részt a gyülekezeti igehirdetésben. Posztillákra (írott prédikációkra) volna szükségünk, amely a házi istentisztelet tartását lehetővé teszi.*” Sőt a posztillánál is talán még jobb szolgálatot tehetnének a német „Pfennig Predigten” példája szerint való *filléres prédikációk*. Szükség van *apologetikus irodalomra*, ennél is inkább *evangélizációs irodalomra*. Nagyon kellenének a rövid *traktátusok* (rövid bibliai tanulmányok). Igen jó lenne egy *népszerű bibliai kommentár-sorozat*. De ezzel együtt *népszerű dogmatikai és etikai sorozat* is jó lenne. „*Ne féljünk a fordításoktól, ne akarjunk mindenáron eredetit alkotni.*” Alkalmazzunk „kolportőröket”, akik faluról falura járva végzik az *iratterjesztést*. Ha ezekben a dolgokban némely ponton talán túl is léptünk a megjelölt célokon (ma már az internetet is az evangélium szolgálatába állíthatjuk), azért ne feledjük, hogy a huszadik század elején ezek nagy lépések voltak, vagy lehettek volna, és van sok ötlet, amit ma is megfontolhatnánk!

Mi lesz az eredménye ennek a munkának? – teszi fel a dolgot a kérdést. „*Az egyik oldalon állnak azok, akik fanyar mosollyal, gúnyos kézmozdulattal felelnek, s így adják értésünkre, hogy az ige hirdetésétől sem sokat várnak, vagy éppen semmit. A másik oldalon állnak azok, akik csalóka délibábot vetítenek maguk elé, s merész reménységgel annak valóra váltát remélik. Luther példája megóvhat bennünket mindkét veszedelmes tévelygéstől.*” Volt idő, amikor az ő lelkét is megejtette egy ábrándkép.⁹⁶ Istentiszteleti rendjében arról szól, hogy az istentiszteletnek igazi evangéliumi rendje az lenne, ha azok, akik *komolyan keresztyének akarnak lenni*, s az evangéliumot szóval és tettel vallják, nevük bejegyzésével *külön gyülekezetté* tömörülnének, s külön gyülekeznének össze imádságra, az Írás olvasására, keresztelőre, úrvacsorára. Itt az egyházi fegyelem is gyakorolható volna, és alamizsna is volna gyűjthető. Óvatosan hozzáfűzi azonban, hogy ezt a gyülekezetet még nem akarja, mert nincsenek még hozzávaló emberei. Ha azonban idővel megteheti, nem fog tétovázni. De nem tudunk arról, hogy meg akarta volna valósítani. S amikor egy tanítványa Hessenben hozzáfogott, akkor ellene szólt. Sokan szemére is vetették, hogy 1526-os eszményéhez hűtlenné vált, lemondott arról, hogy a *szentek látható gyülekezetét* megalakítsa. A múltban és a

⁹⁵ Wurster: Die Bibelstunde. Ihre Geschichte, Aufgabe und praktische Gestaltung. Mit Anleitung für die Praxis. 1911.

⁹⁶ Luther: Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes” 1526. LW. I. 168.

jelenben is vannak ilyen kísérletek.⁹⁷ „Ezen az állásponton áll a pietizmus, amely az ecclesián belül ecclesiolát (az egyházon belül kis egyházacskákat) akar létrehozni.” Világos, hogy a konkolyról szóló példázat (Mt 13,24–30) ezzel a felfogással merő ellentétben áll. Schlatter szerint „a háló éppen azért fog be mindeneket, mert Isten kegyelme mindenkit keres, és mindenkit meg akar menteni.”⁹⁸ Luther tehát nem lett eszményéhez hűtlenné – írja professzorunk –, hanem a konkoly között is látta a tiszta búza növekedtét, s hálát adott annak, aki ezt elvetette, és a növekedést adja. „Luther példáján okulunk, s elkerülhetjük mind a reményvesztett pesszimizmusnak, mind a maga szíve vágyából reményeket kovácsoló optimizmusnak veszélyét. **Nem fogjuk várni, hogy az ige ellentétbe kerül Krisztus szavával, s megtermi a tiszta gyülekezetet, de nem is fogunk kételkedni afelől sem, hogy Isten ígéje nem tér vissza üresen.**”

Mit jelent ez végül a belmisszióra nézve? „Tisztában leszünk azzal, hogy a belmisszió munkája minden ébresztő munkája csak viszonylagos eredményt ér el. De csüggedni sem fogunk. Az igével szerzett egyéni tapasztalataink rendíthetetlen bizonyossággá fogják kovácsolni bennünk azt a reménységet, hogy munkánk nem hiábavaló. Mert: ahol megzendül a Krisztus evangéliuma, ott munkát kér a keresztyén szolgálatra való készség. Az irgalmasság munkái csak ott virágozhatnak, ahol az evangélium újjáteremtette irgalmas szívek dobognak. Minden azon fordul meg, hogy engedjük-e magunkat az ige által a Krisztus békességére vezetni, s megismétlődik-e bennünk Luther főséges tapasztalata. Ha igen, reménységünk nem fog megszégyenülni. A Krisztust hirdető ige nem tér vissza üresen. Mi is meg fogjuk tapasztalni.”

Podmaniczky Pál nemcsak ebben az írásában foglalkozott a belmisszió kérdésével hanem ezen az íráson túl a *Belmisszió és a Belmissziói Munkaprogram* című folyóiratunk és kiadványunk állandó tanulmányírója volt.

Hála Istennek, egyházunkban már újrászületett, és erősödőben van a belmisszió munkája. Nemcsak missziói központunk, törvényünk, lelkészünk van, de folyik is a munka. Professzorunk velünk örülne ezeknek láttán. S a „kék keresztes” örülne, és hálát adna az alkoholtól függők mentésének munkájáért, egyáltalán a függőbetegségben szenvedők közti erőfeszítésért, vagy mondjuk a romamisszióért, hogy csak néhány ágat említsek, amiről ő még nem is álmodhatott. Mégsem lenne felesleges Podmaniczky Pál szavain elgondolkoznunk. Nemcsak átgondolt és rendszerben kifejtett gondolataink, terveink, javaslataink. Inkább azért az „égő szívért” kellene könyörögnünk, amellyel ő leírta, tanította és élte az evangélium továbbadásának munkáját. Olvastam róla, hogy villamosmegállóban is vagy olvasott, vagy evangélizált a mellette álló emberek között. A „misszió tüzéért” kellene együtt imádkoznunk, s ez ennek a régi írásnak ma is legégetőbb kérdése és legnagyobb – nemcsak tanulsága – „ajánlata” is!

Lépjünk tovább, „vegyünk egy másik órát”, olvassunk egy másik dolgozatot is, amely még közelebb visz minket tárgyunkhoz. A nagy téma továbbfűzését fogalmazzuk meg ilyen egyszerűen:

⁹⁷ Gottfried Arnold: Gemeinschaft der Heiligen und Heiligungsgemeinschaften. („A szentek közössége és megszentelt közösségek”) Biblische Zeit- u. Streitfragen. 1909.

⁹⁸ Schlatter.

b. A külmisziói munka áttekintője

„A misszió az egyház tükörképe” – idéz egy teológust, Karl Graul (1814 –1864) német professzort, akit a missziói tudomány „úttörőjének” mond Podmaniczky Pál az Ágostai hitvallás 400 éves évfordulóján, 1917-ben. (Miért tükörképe és miért nem képe? Talán azért, mert a tükörben visszasugározni látom magamat? S az egyház nem önmaga, hanem Isten szeretetének visszasugárzása?) Podmaniczky Pál, a nagy dolgozat írója hozzáfűzi: „A misszió nélkül az egyház képe nem teljes.”⁹⁹

A dolgozat első része az evangélikus egyház külmisziójának múltjával, történetével foglalkozik. „Meg kell állapítanunk, hogy a misszió mint akarat és tett sehol sem jelentkezik a reformáció korában. Ugyanakkor mégis a missziói akarat és tett minden előfeltétele megtalálható Luthernál. Luther elvezette egyházát közvetlenül a missziói cselekedet küszöbéhez.”¹⁰⁰ Egy másik missziótörténész könyvében¹⁰¹ szintén tiltakozik az ellen, hogy Luther szerint az evangélium már hirdettetett az egész világon, s Luther 1558-ra várta volna a világ végét. Ez így nem igaz, s az sem, hogy a „világvége beállítottság” elfojtotta volna a misszió energiáit. Luther egyiket sem vallotta, sőt éppen ennek cáfolatául Amerika felfedezésére hivatkozott, mint „új területre”. A hívő keresztyénnek kötelessége, hogy Isten országa terjesztésében mindenütt részt vegyen. A misszió tehát Luther egyházfogalmából következik. Világosan látta például a keresztyénség kötelezettségét a törökkel szemben. Foglalkoztatta a zsidóság is, bár a későbbi években ezen a ponton csalódottság, bizonyos ellenségeség is mutatkozik nála. De utolsó prédikációjában éppen arról szólt, hogy a keresztyénségnek Izráellel szemben milyen elkötelezettsége van.

De miért nem érett ez missziói vállalkozássá azonnal és akkor? A Nyugatra és a tengerentúlra vezető út Luther egyháza előtt el volt zárva. Az akkori bankcégek, a Welser és Fugger házak úgy kaptak zálogba dél-amerikai gyarmatokat, hogy azon csak katolikusokat foglalkoztatnak. Dél és Kelet felé az iszlám zárta el az utat. A keresztyénség és zsidóság közötti viszony sem teremthetett missziói légkört. De ha a kapuk nyitva lettek volna, akkor is az evangélikus egyház új helyzete annak minden erejét lekötötte. Építeni kellett, és harcolni a vallásszabadságért hosszú ideig.

Így aztán egy évszázadnak kellett eltelnie, hogy az evangélikus egyház elindulhasson bizonyágtételével a nem keresztyén világba. Külsőleg harcok, belsőleg a lutheri ortodoxia megmerevedése voltak az akadályok.

Egyes egyházunkhoz tartozó uralkodók már megkísérelték a missziót: I. (Vasa) Gusztáv svéd uralkodó 1559-ben a lappok közé küldött misszionáriusokat, igaz, ez még inkább állami kísérlet volt, s a kiküldöttek úgy akartak ott dolgozni, hogy nem is tanulták meg a lappok nyelvét.¹⁰²

„Az első missziói hang” Wittenbergből hangzott fel. Balthazár Meissner professzor egyháza elesettsége okát abban látta, hogy nem végez missziói munkát. Bellarmin katolikus teológus is szemére veti evangélikus egyházunknak, hogy nem indult még el az evangéliummal a

⁹⁹ Dr. báró Podmaniczky Pál: Az Ágostai hitvallás egyháza és a misszió. Jublieumi Különlenyomat a Theológiai Szemléből. Debrecen, 1917. Továbbiakban: Ág. hitv. misszió

¹⁰⁰ Karl Holl: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte. Tübingen, Mohr 1921-1927. III. K. 234. kk.

¹⁰¹ Gustav Warneck: Abriss einer Geschichte der protestantischen Missionen, Leipzig, 1882. Több kiadás.

¹⁰² Keveházi: Tegyetek... 81.

misszió, szemben a katolikusokkal, akik régóta dolgoztak már a pogányok között. Több ortodox teológusunk is felelt erre, de ebből tett még nem fakadt.

Az első misszionáriusnév evangélikus egyházunkból: a párizsi *Hugo Grotius* (1583 – 1645) professzor hatására az Abesszíniába 1634-ben elindult *Peter Heiling* volt, aki az Újtestamentumot is lefordította amhari nyelvre, s két évtizednyi munka után vértanúhalált halt 1655-ben. Ő evangélikus egyházunkhoz tartozott, de elindulása még egyéni vállalkozás volt.

Már inkább egyházinak mondható a svédországi kísérlet, melyet 1643-ban *John Campanius* (1599 – 1671) svéd lelkész kezdett el, három évvel a puritán *John Eliot* (1604–1690), majd ugyancsak a 17. században élt *Thomas Mayhew* előtt az akkori svéd gyarmat, az amerikai, mai New-York állambeli Delaware folyó mentén.¹⁰³ Igaz, hogy ez a munka is még inkább a „*cuius regio, eius religio*” (akié a terület, azé a vallás is) alapján indult, s nem annyira a missziói parancs alapján. De Campanius lefordította az ottani indiánok nyelvére Luther Kis kátéját. Ez volt a Kis káté „első lépése” a pogány világban.

„*Végül is meg kellett szólalnia annak a hangnak, amely az egyházat a maga egészében figyelmeztette missziói kötelezettségére. Isten az osztrák származású Justinian Weltzet (1621–1668) hívta el erre a prófétai tisztre.*” 1664-től három írásában is cáfolja az ortodoxia korában elterjedt olyan véleményt, hogy lejárt volna a misszió ideje, s világos kifejtését adja a missziói munka Krisztus parancsából fakadó kötelezettségének. Ő nem elégedett meg a szóval és írással. Bárói rangjáról lemondva vagyonából missziói alapítványt hozott létre, s mint első ilyen misszionárius holland Guyanában (Dél-Amerika északi partja Venezuela mellett) dolgozott, és 1668-ban ott halt meg Ura vértanújaként.

„Justinian Weltz halála után körülbelül két évtizeddel újabb prófétája támadt a missziói gondolatnak, a nagy gondolkodó, *Gottfried Leibniz* (1646–1716), aki ha a lelkesedés tüze tekintetében nem is, a látókör szélessége tekintetében feltétlenül túlszárnyalta Weltzet.”¹⁰⁴ Figyelme Kínára terelődött, teljes, részletes missziói munkatervet dolgozott ki, s missziói célkitűzését beépítette az általa alapított berlini akadémia programjába is. Leibniz, akit nagy filozófusként ismerünk, a misszionárius is elkötelezettje volt. Beépítette egy akadémiai tantervbe, tehát itt, a berlini akadémián *tanították* először – nem lehet tudni meddig és milyen eredménnyel – a felkészülést a misszióra. Leibniz igyekezett missziói tervéhez az uralkodókat is megnyerni, így Nagy Péter cárt is, de terve megvalósulásához akkor került közelebb, amikor kapcsolatba került a pietizmus nagy vezéralakjával, *Hermann Franckével* (1663–1721). Professzorunk szerint Leibniz irányította alapján Francke figyelmét is a misszióra. Így terelődött a misszió elmélete gyakorlati útra.

Egyházunk a nagy lépést a misszióban a 18. század elején tette és kezdte meg. 1706. július 9-én szálltak partra Indiában *Bartholomeus Ziegenbalg* (1683–1719) és *Henrik Plütschau* (1685–1715). A dán király küldte őket – még mindig az „akié a birtok, azé a vallás” elve alapján –, de gyakorlatban a küldőjük Francke volt, és „*mögük már odasorakozott a német evangélikusságnak a pietizmus által megragadott tábora*” – olvassuk Podmaniczky Pálnál. Őket tekintjük az első evangélikus kiküldötteknek, akiknek munkája küzdelmes, de gazdagon gyümölcsöző volt. India evangélikusai ma is ünneplik az előbbi dátumot, a partraszállás és a misszió megkezdésének, egyházuk megszületésének évfordulóját.

Francke hallei intézetében nevelkedett és dolgozott *Nikolaus Zinzendorf* (1700–1766), akinek alakja az egyház, az ébredés és a misszió történetében is kikerülhetetlen, aki „*a földönfutó cseh-morva atyafiakból külön egyházi alakulatot hoz létre, de Francke személyén keresztül*

¹⁰³ G. W. Lindberg: *De svenska missionerna* Uppsala. 1914. 14.

¹⁰⁴ J. L. Frohmeyer: *Freiherr von Leibniz und die Mission*. *Evang. Missions-Magazin* 1917. 118. kk.

egyenes vonalban Lutherra mutat vissza s végül is az ágostai hitvallás alapjára helyezkedett”. Lehet életében, gyülekezetében, missziójában több olyan vonás, amely ellen tiltakozunk, vagy legalábbis vitatkozunk vele, az azonban tagadhatatlan, hogy az a „Losungot” – magyarul az Útmutatót – létrehozó, ma is élő kicsiny *herrnhuti* gyülekezet szinte az egész földkerekséget átfogta hitével és munkájával. Csak éppen felsoroljuk missziói területüket, ahol megfordultak: Amerika, Grönland, Lappföld, a szamojédek lakta Észak-Európa és Észak-Szibéria, Dél-Afrika, Ceylon, Algír, de Konstantinápoly, Kína, Perzsia, Abesszínia, Egyiptom és India is.

A *herrnhuti* misszió *fordulópontot* jelentett a misszió történetében *tartalmi szempontból* is. 1740-ben a *herrnhuti* testvérek jelentést küldtek munkájuk módszeréről. Ebben írták: „A módszerek, amiket a misszionáriusok általában eddig használtak, elsősorban abból álltak, hogy *Isten* egzisztenciájáról, tökéletességéről szóltak, arról az *Istenről*, aki mindenek felett való, s akinek *törvényét* követni kell... ez a módszer érdekes lehet, de amikor az ember a gyakorlatba átülteti, sokszor hatástalannak bizonyul... ezért misszionáriusaink elhatározták most, hogy *Krisztust, a megfeszítettet* fogják prédikálni, ez elérte a hallgatók szívét, és meglepő hatást és gyümölcsöt mutatott. Hamarosan *ezen az alapon* misszionáriusaink úgy találták, hogy az újonnan megtértek ezen a módon határozottabban elfordulnak a bűntől, morális kötelességeiket az emberek között is komolyabban vették...”¹⁰⁵

„*A 19. század eleje a lelki megújulás kora*” – írja professzorunk. Missziótörténészek szerint a 19. század a „misszió százada” is. „*A felvilágosodás tespedtségéből ébredezve*” Angliában, Németországban is ébredések tüze lángol fel. Megszületnek a *missziói egyesületek*. Hosszú a sor, ezekből csak néhányat, a legnagyobbakat emeljük ki, amelyek felekezeti jellege nem domborodik ki: a bázeli (1815), a berlini (1824), a rajnai (1828).

1836-ban két határozottan *evangélikus* társulat is született, amelyek a misszióból is alaposan kivették részüket. Az egyik a 19. században élt bajor származású, katolikus papból evangélikus lekipásztorrá lett *Johannes Gossner* alapította társaság Berlinben, a másik pedig a később Lipcsébe költöző drezdai misszió, amelyik *lipcsei* misszió néven került be a történelembe, s ehhez csatlakozott később a mi magyarországi missziói egyesületünk is. Ez utóbbi misszió vette át később a *herrnhutiak* kezdeményezését, az indiai tamil missziót is.

1849-ben alakult meg a „*legegyénibb missziói alakulatok egyike, a Ludwig Harms (†1865) evangélikus lelkész által alapított hermannsburgi misszió*”. Aztán következett a schleswig-holsteini (1876) és neuendettelsau (1886). Ezzel a misszióval hazai egyesületünk ma is élő kapcsolatban áll. S ebben az időszakban, a 19. század második felében születtek a *svéd, dán, norvég és finn* missziók is.

A századforduló táján léptek be az *amerikai* protestáns egyházak missziói is a munkába, ma már számban és erőben felveszik a versenyt az európai misszióval.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a lutheránus misszió „behálózta” az egész világot. Az angol-amerikai vagy a református misszióval összehasonlítva erőben és sajátosságaiban is eltér azoktól a gyökereket, a lutheri vonalat követve.

Az 1917-ben írt dolgozat második része az evangélikus misszió 20. század eleji munkájával, jellegzetességeivel és kérdéseivel foglalkozik a missziói területeket számba véve.

India, amint arról volt már szó, a *herrnhutiak* kezdeményezését átvevő *lipcsei* misszió területe. De dolgozott itt a *Gossner*-misszió is, majd a *hermannsburgiak* és a *breklumiak* is. Ezek voltaképpen mind *Ziegenbalg* kezdeményezésére tekintenek vissza, aki a tamil nyelv tudósa is lett, 37 000 szót gyűjtött össze tamil szótárában. Utóda *Philipp Fabrizius* volt,

¹⁰⁵ Keveházi: Tegyetek... 87.

Ziegenbalg 1719-ben történt halála után, aki a Bibliát tamil nyelvre fordította. „Az evangélikus misszió sajátossága, hogy minden gyökérszálát belebocsátja munkaterülete népének és kultúrájának talajába” – olvassuk Podmaniczky Pál dolgozatában. Más szóval: nem akarja a munkaterület népének kultúráját lerombolni, megszüntetni.

„Vele szemben éles ellentétet alkot az angol és amerikai misszió, amely a kétségtelenül nagyok közé számítható.” Professzorunk többek között Alexander Duff (1806–1875) nevére és munkájára hivatkozik. „S ez az angol nyelv és kultúra köntösében hozta az evangéliumot, s így néha akarata ellenére is azt a látszatot keltette, mintha a keresztyénség elválaszthatatlanul ehhez az idegen nyelvi és nemzeti formához volna kötve.”

Itt a misszió máig nagy kérdése feszül. Mennyire kell elfogadni a misszionált népet, annak kultúráját? A „mi” egyházunkat akarjuk ott felépíteni, vagy az „ő” egyházakat építjük, pontosabban Krisztus egyházát az ő talajukon?

A dolgozat régi adatokat hoz. Kerek számban mintegy 400 000 lélekben jelöli az evangélikus egyház számát.¹⁰⁶ A metodista John Mott lelkész (1865–1955), az edinburghi világmissziói konferencia elnöke fogalmazott így: „A hitvallása alapján álló evangélikus misszió India keresztyénségének legmegbízhatóbb kristályosodási pontja.”

Kína evangélikus missziói története bizonyos tekintetben ellentétes Indiával. Itt a munka vezetése kezdettől angolok és amerikaiak kezén volt. A londoni misszió küldte ki Robert Morrisont (1782–1834), aki első protestáns lelkészként 1807-től prédikált kínai nyelven. A németek részéről Karl Gützlaff (1803–1851) nevét érdemes megemlíteni, aki németalföldi misszionárius volt, de a vezetés az angoloknál és amerikaiaknál maradt. Kína az első évtizedekben a partvidékre szorította a misszionáriusokat, 1842-től, az első nankingi szerződéstől (majd a továbbiaktól) megnyílt a birodalom belseje is. Később James Taylor Hudson, aki 1853-ban 21 évesen érkezett ide, megalapította China Inland Mission mozgalmát. Lassan még az angolok is kiszorultak a munkából, s a vezetés amerikai kézben maradt. Podmaniczky Pál meglehetősen éles kritikát fogalmaz meg velük szemben: alighanem igazuk van azoknak, akik a mandzsu-dinasztiát megbuktató kínai forradalmat (1911) részben ezzel az amerikai misszióval hozzák kapcsolatba. Az evangélium helyére a „social gospel” – a szociális evangélium vagy kegyelem – került. Pedig az erőfeszítés óriási volt, 1929-ben 5 306 027 példányt adtak el a Bibliából.

Természetesen Podmaniczky Pál dolgozatában az említett időpontoknál megáll. Mi azonban ehhez hozzátehetjük, hogy Kínában a finnek is dolgoztak és dolgoznak. Ennek a munkának keretében került ki egyetlen lelkészmisszionáriusunk Kínába, Kunos Jenő (1914–1994), aki hét éven át, 1937-től 1947-ig dolgozott odaadóan. Ezzel az emlékezéssel tartozunk Kunos Jenőnek is, de annak is, hogy azóta a misszionak más ága és felfogása is jelen van Kínában, sőt talán beérni látszik a munka gyümölcse ebben a hatalmas országban is.

Japán misszióját ugyanezzel a szemmel nézi Podmaniczky Pál. „Az angol-amerikai misszió ott is erőtlennek bizonyult a nyugatról beáramló hitetlenséggel s a szinkretizmusra (vallások keveredésére) csábító keleti vallásokkal szemben” – írja a maga idejében. Japán „erős bástyának” bizonyult a keresztyénséggel szemben. Itt is hozzáfűzhetünk újabb adatokat is, többek között Kagawa (1888–1960) nevét, akinek könyvei világszerte ismertek lettek. „1963-ban 750 000 keresztyént tartottak számon, arányában kétszer annyi katolikust, mint protestánst. Ehhez azonban hozzá lehetne tenni, hogy a keresztyén gondolkodás befolyása nagyobb kört érintett, mint amit a számok mutatnak.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Lutherisches Missionsjahrbuch 1929., 1930.

¹⁰⁷ Keveházi: Tegyetek... 148-149.

A primitív népek között, ahogy a professzor nevezi őket, „a heroikus munkából, amelyet a keresztyénség végez, az evangélikus keresztyénség bőségesen kivette és kiveszi a maga részét.”

Legelsőbbben is *Dél-Afrikára* kell tekintenünk, ha a munka történeti időrendjét követjük. Itt már 1792-ben partra szálltak a herrnhuti misszionáriusok. De utánuk jöttek a norvégek, svédok és finnek is. 1845-ben kezdik el munkájukat a hermannsburgiak, „Ludwig Harms miszionáriusai, a lüneburgi puszták kemény parasztjai”, s a gyümölcs egy 95 000 létszámú egyház. „Minden ház asztalán – ezek nyomorúságos kunyhók – ott van a Biblia és az énekeskönyv, s a család feje rendszeresen istentiszteletet tart.” – Délnyugat-Afrika ovambo törzsei között a finn evangélikusok dolgoznak áldással a mai napig is. 1890-ben 230, 1928-ban már 21 037 keresztyént tartottak számon! – Madagaszkár szigetén a jezsuiták küzdelme után francia, angol, norvég misszionáriusok hirdették az igét, s ez utóbbiak mintegy száztízezer egyházat tartanak számon. – Kelet-Afrikában *David Livingston* (1813–1873) mellett evangélikus misszionáriusok is kivették részüket. Két württembergi misszionárius neve kitörölhetetlen, ezek: *Johann Ludwig Krapf* (1810–1850) és *Johann Redmann* (1846-tól vette át a munkát). 1848-ban Redmann látta meg elsőnek a Kilimandzsáró havas csúcsait. A lipcsei misszió két mártírt is számon tart a 19. századból, ezek: *Ovir* és *Segebrock* (sajnos nevükből csak ennyit ír professzorunk, és a pontos dátumot sem adja meg). Egy éjszaka mészárolták le őket, de a mártírvér itt sem volt hiábavaló, a dzsaggák között több mint 15 000 lelket számláló egyházat tartanak számon és ápolnak.

Új-Guinea szigetén a már említett *Wilhelm Löhe* (1808–1872) által alapított neuendettelsau misszió dolgozik rendületlenül. Podmaniczky Pál dolgozata már 18 580 keresztyénről beszél, ez a szám azóta növekedett. Meg kell említeni, hogy hazánkból ennek a missziónak keretein belül a magyar *Bálint Zoltán* mérnök dolgozott és lakott itt 1985-től 1991-ig családjával együtt.

Az evangélikus misszió nagy vonalakban való áttekintését tanárunk a „*zsidómisszió*” munkájával fejezi be. Német, svéd, norvég, finn misszionáriusok dolgoztak köztük evangélikus egyházunkból. 1927-ben Budapesten tartottak egy konferenciát ebben a munkaágban. S tudjuk, hogy ez a munka hazánkban is folyt évtizedekig áldással a norvégek által.

Végül is: „*minden okunk megvan arra, hogy az Ágostai hitvallás születésének 400. évfordulója napjaiban hálaadással tekintsünk egyházunk missziói munkájára is*” – fejeződik be az áttekintés.

III. A missziói tudomány doktora

Evangelikus egyházunkban ő volt az első, aki erről a témáról írta doktori disszertációját, s ezzel a *missziót tudománnyá tette*.¹⁰⁸ Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a teológia tudományán belül meghatározta a misszió helyét és tartalmát. S ez azt jelenti, hogy a teológia mint tudomány *nem teljes* a misszió tudománya nélkül. Ennek óriási következményei vannak az egyház életében is. Az egyház és a gyülekezet élete sem teljes a misszió nélkül, mint ahogy a keresztyén élet sem az. S a Hittudományi Egyetem tanítása sem teljes a misszió tudományának tanítása nélkül. Podmaniczky Pál megadta a misszió tudományának „rangját”. Ez a mondat azért túlzásnak is mondható, hiszen professzorunk „csak” Jézus Urunk missziói parancsát vette komolyan, s minden tanítását a küldetésünkre nézve. Mert Jézus szava egyszerre hívás és küldés. S ha a két ütemből egyik hiányzik, akár az egyes keresztyén életéből, akár az egyházból vagy a teológia tudományából, ott előbb-utóbb baj következik. Ezt látta meg professzorunk, a missziói tudomány doktora. Erről szól az idézett dolgozat, s a következőkben nem teszünk mást, mint professzorunk életének nagy témáját végigtekintjük. Ezzel ezt a részt – de az egész könyvet – tekinthetjük „misszionáriusképzésnek” is. Talán egyesek ráébrednek, a külmisszióban a helyük, vagy feladatuk van a belmissziói munkában. Vagy az olvasó rádöbben – akárki is –, ő is Jézus küldöttje családjában, környezetében. De mindenképpen úgy, hogy imádságban mindenkinek hordoznia kell Isten nagy ügyét, ahogy ma mondjuk, a „missio Dei”-t.

Kövessük hát a misszió doktorának gondolatait, de legyen az olvasmány „tükkörre” is mindnyájunk, egyházunk egésze számára.

1. A misszió fogalma és helye a teológiai tudományok keretein belül

„A vallás Istennek és embernek olyan viszonyulása, amelyben teljes súlya szerint érvényesül Isten prioritása, és amelynek az imádság és az áldozat mellett egyik megnyilatkozása a vallástétel. A vallástétel háromféle célzattal történik: a keresztyén gyülekezet vallást tesz a maga épülésére, ez az igehirdetés, a keresztyén gyülekezet vallást tesz azok felé, akik az egyházhoz tartoznának, de a kegyelem megtapasztalásában nem egyek vele, vallást tesz a keresztyén gyülekezet azok megnyerése céljából, akik a keresztyénség határain kívül vannak, ez a misszió.” Egészen egyszerűen: épülés az igehirdetés által az istentiszteleten, de aki így épül, az látja, hogy szükség van a bel- és külmisszióra, az építés munkájára is.

Van-e a missziónak helye a teológiai tudomány keretein belül?¹⁰⁹ *„Ha a misszió a keresztyén élet szükségszerű megnyilatkozása, akkor a teológiai tudomány nem térhet ki az elől a feladat elől, hogy a missziót vizsgálódásai körébe vonja. Ezt a munkát bibliai alapon kell kezdenie, vagyis az írásmagyarázat (exegézis) területén. Meg kell vizsgálni, hogy a „misszió gyökérszállai” mennyire mélyen vannak az Írásban, és hol és hogyan olvashatók ki a Biblia két részéből. De a teológia történeti területe is fontos, vagyis az, hogy a misszió az egyháztörténet folyamán mennyire és hogyan lett gyakorlattá. De a rendszeres teológia területét, vagyis a dogmatika és az etika területét is vizsgálódás alá kell vonni, mit mond a misszió*

¹⁰⁸ Dr. báró Podmaniczky Pál: A misszió tudományának vázlata. Különlenyomat a Theologiai Szemléből II. évf. 3.-6. számok, Debrecen, 1926.

¹⁰⁹ Gustav Warneck (1834 –1910) volt a misszió tudományának első professzora Németországban a hallei egyetemen.

kérdéséről az egyház tanítása. *S a teológia gyakorlati ága sem maradhat ki, ennek ugyanis az a feladata, hogy a keresztyénség mai életét és jövőjét mennyire kell meghatározni a misszió-
nak, s hogyan kell annak valóban gyakorlattá válnia. Mindezen túl „a missziónak mint önálló
teológiai tanulmányi ágának az a feladata, hogy a maga fogalmát és határait meghatározza,
és a missziónak a teológiai tudomány keretein belül létjogosultságát megmutassa”* – olvassuk
professzorunk dolgozatában. Elgondolkoztató ez a megfogalmazás: mennyire van jelen
teológiai gondolkozásunkban és egyházi gyakorlatunkban a misszió? Mennyire veszi azt
komolyan mai teológiai gondolkozásunk, és mennyire él egyházunkban és gyülekezeteinkben
a misszió feladata, küldetése? Ez nem azt jelenti, hogy annak „lőzönggá”, jelszóvá kell lennie.
De hogy teológiánk és egyházunk életét jobban át kell járnia, amint keresztyén életünket is,
az teljesen bizonyos.

2. A misszió és a Biblia összefüggésének elmélete

*„Izráel körében akkor keletkezett a missziói vágy, amikor meglátta, hogy Jahve nemcsak az ő,
hanem minden népnek Istene.”*¹¹⁰ A missziói gondolat leginkább a prófétáknál kerül előtérbe
(bár másutt is olvasunk arról, főként a zsoltárokból, mert „a próféták missziói reménysége
erős visszhangra talált Izráel lelkében” – írja Podmaniczky Pál). Ezen belül az ún. „kis
próféták” szóltatják meg a hangot, hogy az ÚR minden népek Istene, akinek szeretete
mindenkit el akar érni, és egyszer mindenkit ítélni is fog. A leghatározottabban
Deuteroézsaíasnál olvasunk erről: „Kevésnek tartom, hogy Jákob törzseinek helyreállításában
és a megmentett Izráel visszatérítésében légy az én szolgám. A pogányok világosságává
teszek, hogy eljusson szabadításom a föld határáig” (Ézs 49, 6).

Az üdvösség egyetemes rendeltetésének gondolata végigvonul az Ószövetség többi könyvein
is. Jellemzi Dániel könyvének látomásait. Sőt a mi Bibliánkba nem került un. „apokrif” (el
nem ismert) ószövetségi irodalom is hangsúlyosan említi.¹¹¹

Nemcsak az Írás, hanem a történelmi források is arról szólnak, hogy a fogság vagy menekülés
utáni zsidóság szétszórtan, a „diaspórában” (szórványban) tudatos missziói munkát kezd.
Mindez azért lényeges, „mert ezzel eleve kétségtelenné tettük, hogy a keresztyénségnek már
elindulásakor is vállalnia kellett a missziói elhivatottság tudatát mint a zsidóságtól rászálló
örökséget” – írja tudós professzorunk.

Ez azért is lényeges, áttérve az Újszövetségre, mert vannak olyan teológusok, akik azt állítják,
hogy a misszió Jézus látókörén kívül esett.¹¹² Ezért jó, ha meglátjuk a Jézust megelőző
fejlődésben a határozott tendenciát, amely előkészítette a missziói parancsát – olvassuk.

A missziói parancs (Mt 28,18–20). hitelessége számunkra kétségtelen De Jézus missziói
parancsa nemcsak ezen a helyen jut kifejezésre, hanem teljes határozottsággal kifejezésre jut
Jézus egész magatartásában és tanítása teljességében is. Ezt is „éllel” kell mondanunk, mert
természetesen akadnak keresztyén teológusok és hívő emberek is, akiknek ez nem világos, és
vitatéma.

¹¹⁰ Warneck: Missionslehre. Gotha, F. A. Perthes 1892-1903. 2. kiadás uo. 1897. I. K.

¹¹¹ lásd: Friedrich Sieffert: Die Heidenbekehrung im Alten Testament und im Judentum. Biblische
Zeit- und Streitfragen. Bonn, 1908. 4. Serie, 3. Heft.

¹¹² Harnack: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in der ersten drei Jahrhunderten. II.
Kiadás. 25.

Ott kell kezdenünk, hogy Jézus a maga útegyengetőjének ismerte el Keresztelő Jánost, aki minden félreértést kizáróan úgy szólt Isten országáról, hogy az nemcsak Ábrahám fiait foglalja magában (Mt 3,9). Ezt hangsúlyozza Jézus is (Mt 8,11; 21,43). Megváltónk az egész világot Isten országa munkaterének tekintette (Mt 5,13–16; 13,38). Igaz, volt olyan pont földi életében, amikor a maga számára egy bizonyos korlátozást vallott: „Izráel elveszett juhaihoz” küldetésében (Mt 15,24). Tegyük hozzá, hogy itt is meggyógyult az alázatosan hívő pogány asszony gyermeke, és Jézus „ilyen hitet Izráelben sem látott”. A korlátozást – ha szabad ilyenről beszélni – csupán időlegesnek tekintette (haláláig és feltámadásáig), mert ugyanakkor határozottan magára vonatkoztatta az egyetemes tendenciájú ószövetségi próféciaikat (Mt 11, 5; Lk 4, 17; Mt 12, 39–41).

A tanítványok hivatását azonban kezdettől fogva a maga egyetemességében határozta meg (Mt 5,13–16). Ez az egyetemesség (univerzális küldetés) szólal meg Jézus főpapi imádságában is (Jn 17,18.20). Már a legrégebbi evangéliumok létrejöttékor folyamatos volt a pogányok közti missziói munka. Az őskeresztyénség idején szinte minden keresztyén misszionárius is volt! A második században élt Celsus, görögösen Kelsos, a keresztyének tudós ellensége éppen ezt gúnyolja, amikor arról beszél, hogy „vargák, ványolók” (gyapjúsövetet tömörítő munkások) hirdetik vagy „suttogják” az evangéliumot!¹¹³

Az apostolok szinte mind részt vettek ebben a munkában. Egy legenda szerint, amikor a tizenkettő elindul a szélrózsa minden irányában, egy angyal megkérdezi a mennyben Jézust: „Uram, nincs más alternatívád?” – „Nincs!” – felelte határozottan Jézus.¹¹⁴

Kétségtelen, „*Jézus missziói programja Pálban formálta ki magának azt az eszközt, amelynek tökéletességét a magunk szűk keretei között nem méltathatjuk*” – írja Podmaniczky Pál.¹¹⁵ „*Az evangélium Pál által megfogalmazott formájában par excellence (különösképpen) az egész világot átfogó missziói evangélium volt.*” Krisztus váltsága mindenkinek érvényes, mert mindenki bűnös, mindenki hitből igazulhat meg, és az evangélium mindenkinek szól (Róm 3, 22–24; 10, 4–17).

Az Apostolok cselekedeteiről írott könyv nemcsak „az első egyháztörténet” – némelyek szerint – hanem határozottan missziói tendenciával íródott, amikor azt olvassuk az elején, hogy „tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Judeában és Samáriában a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Maga a könyv éppen ennek a mondatnak kibontakozását mutatja meg Jeruzsálemtől az akkori világ „fővárosáig”, Rómáig – talán Hispániáig? S a kánont lezáró prófétai könyv is a missziói reménység hirdetője, amikor az emberiség minden nemzetéből összegyűjtött gyülekezetről szól az evangélista-próféta látomása (Jel 5, 6–14).

3. A missziói kötelezettség tudatának kifejlődése

Ebben a részben olyan adatokat olvasunk, amiről az előző dolgozatban (Az Ágostai hitvallás egyháza és a misszió) *volt már szó* az evangélikus egyház missziói munkájával kapcsolatban. Szeretném azonban a figyelmet arra felhívni, hogy Podmaniczky Pál nem „missziótörténetről” vagy az „egyház terjedéséről” szól, mint sok más missziótörténész. Ez az egyik eltérés az előzőektől. Ő ezt a folyamatot „belülről” nézi, vagyis nem a külső események a fontosak most

¹¹³ Celsus: Igaz beszéd. 178.-180 között írta. Az írás ideje azért bizonytalan, mert a könyv maga nem maradt meg, az idézet és utalás csak Origenes (185-249) : Contra Celsum c. 248-ban írt könyvében olvasható. . In: Keveházi: Tegyetek... 21.

¹¹⁴ A tizenkettő elindulásáról szóló fennmaradt adatokat lásd: Keveházi: Tegyetek... 21-22.

¹¹⁵ G. Warneck: Paulus im Lichte der heutigen Heidenmission. Gotha, 1914.

számára, hanem az, ahogy a „missziói kötelezettség tudata” megszületett, erősödött evangélikus egyházunkban. S ezzel írásának „belső célját” is elárulja, számára nem a történet fontos magában, hanem az, hogy ezt a „tudatot”, a missziói elkötelezettséget saját korában is erősítse. Mert az egyház egyik legnagyobb baja, ha hitével együtt a küldetés tudata hiányzik. Ezt a „történetet” nem kezdettől kíséri végig, hanem a reformációtól. Ez nem azt jelenti, hogy ami azelőtt történt, azt „semmibe veszi”. Erről szó sincs! Hiszen a történet számára is fontos Jézustól napjaiig. (Erről szól egyébként egy már többször idézett könyv.¹¹⁶) Podmaniczky Pál ezzel a „történelemszemléletével” is *evangélikus egyházának* akar szolgálni. Ez a másik különbség az eddig leírtakkal kapcsolatban. Az ő feladata az evangélikus egyház történetében erősödő „tudat” és annak gyakorlata. Az ő „célkeresztjében” az „Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház áll”, és annak szolgálata. Az egyetemes missziótörténet később került előtérbe.

Mert evangélikus egyházunkban a missziói kötelezettség tudata kifejlődésének is története volt, méghozzá nem is rövid. Ez a történet, amint már jeleztem, az előző dolgozatban¹¹⁷ olvasható, s igyekeztem azt meg is mutatni. Most is ugyanazokkal az adatokkal írja le a missziói tudat erősödését a reformációtól kezdve. A misszió történetével Podmaniczky Pál „naprakész”. Látszik, hogy ezen a területen mennyit olvasott, mennyire érdekelte minden kisebbnek és nagyobbban látszó hír és lépés a misszióban. Az embernek az az érzése, mintha napról napra csak ezt olvasta volna. Pedig mennyi minden mást is tanult és olvasott! Nyelvtudása előtt szinte az egész világ „megnyílt”. Később említendő kisebb írásaiban ezt akarja olvasói elé tárni. Itt megint nem a hírek fontosak önmagukban, hanem az, hogy a hírek is erősíthetnek a missziói tudatban és reménységben.

Most tehát nem megyünk végig újra a történeten, de azon a ponton érdemes megállnunk, ameddig ő is levezeti a misszió történetét.

„A 19. század a misszió terén minden tekintetben a növekedés és a haladás százada. Ma, amikor már bizonyos távolból ítélni tudjuk meg ezt a századot és végzett munkáját, higgadt tárgyilagossággal mondhatjuk ki, hogy a protestantizmus pótolta mindazt, amit az elmúlt három évszázad alatt mulasztott. Ha a 19. századot mint **a misszió századát** nem korlátozzuk szorosán vett 100 esztendőre, hanem amint kezdetét még a 18. század utolsó éveiben látjuk, úgy lezárulását is az **1910-ben Edinburghban tartott világmissziói konferenciában határozzuk meg**, akkor ennek az óriási jelentőségű konferenciának adataiból szemléletes képet alkothatunk magunknak a misszió századában végzett munkájáról.”¹¹⁸ Az edinburghi világmissziói konferencia idején 377 missziói társaság dolgozott a föld különböző részein. Ezeket további 583 társaság támogatta még. A társaságok évi bevétele 30 378 489 dollár volt. Szolgáltatukban 6388 lelkészi jellegű munkás, ezeken kívül különböző munkaágakban 21 307 küldött dolgozott valahol. Mindezek mellett 5799 felavatott bennszülött lelkész és 97 184 bennszülött munkás dolgozott. 3338 fő- és 34 719 mellékállomáson folyt ez a világméretű munka ekkor. A megszervezett keresztyén gyülekezetek száma 18 964 volt, és a keresztyének száma (katechuménokkal együtt) 6 837 736 lélek volt – Podmaniczky szerint.

Az edinburghi konferencia *határkő* a misszió történetében. Méghozzá nemcsak az előbb jelzett számokban, hanem abban, hogy nemzetek és felekezetek sok helyütt szinte bénítóan ható „konkurenciája” és felaprózódása ellen a misszió bizonyos szempontból *egységre* jutott.

¹¹⁶ Keveházi: Tegyetek...

¹¹⁷ Podmaniczky: Az Ág. hitv. misszió

¹¹⁸ Két nagy mű számol be erről a konferenciáról. A *Report* c folyóirat ebben az évben (1910) 9 kötetben a jelentéseket és megbeszéléseket közli. A *World Atlas of Christian Missions* ugyanebben az évben statisztikai adatokat közöl a konferenciáról.

Ezért született meg itt a cél és „jelmondat”: *a világot még ebben a században keresztyénné tenni!* Ennek a konferenciának óriási jelentősége volt a mai ökumenikus légkörre, sőt az Egyházak Világtanácsának megalakulására is.

A konferencia után azonban hamarosan kitört az első világháború. Ez nagy megrázkódtatást jelentett nemcsak a Nyugat és nemcsak az egyház, hanem a misszió számára is. Nem pusztán a veszteségek és a munka leállása miatt, hanem elsősorban azért, mert a „keresztyén Nyugat” országai kompromittálták magukat a világ szemében. Hogy a háború után folytatódhatott a munka, az Isten csodája.

Itt jegyzi meg professzorunk, hogy a katolicizmus kezdeti missziója a középkor vége felé lanyhult, majd a 15. és 16. század felfedezései új lendületet adtak. Főként a jezsuita rend tett sokat az evangélium terjesztése ügyében. A 17. és 18. század újra az erőtlenedés századai voltak, de a 19. században ismét nagy lendülettel folytatta katolikus egyház az evangélium hirdetését a világban.¹¹⁹

4. A misszió a mai (1926) keresztyénség tudatában

„A dogmatika és etika mind egyénileg, mind a közösségben a történeti fejlődés, a *belső történet, a tapasztalat eredménye*” – írta *Adolf Schlatter* (1852 – 1938), berni, greifswaldi, berlini és tübingeni újszövetségi és dogmatika-etika professzor, aki Podmaniczky Pálra is nagy hatással volt, és akire ebben, de más írásában is sokat hivatkozik. A dogmatikáról és az etikáról nemcsak azért kell a misszióval kapcsolatban beszélni, mert a misszió tudományának egészét kell megmutatni, hanem azért főként, mert ez a két területe mutatja legjobban a „missziói tudat” fejlődését az egyházban. Az egyház tanítása azoknak a bizonyosságoknak összessége, amelyek minket egyesítenek (olykor el is választanak?).

Az ember Isten teremtménye, és mint ilyen, eredetileg „vallásos” (hívő) ember. Az Istennel való közösség azonban a bűn miatt megromlott, ezért jelent meg Jézus Krisztusban Isten hozzánk lehajló kegyelme. Ha itt megállunk, ezeken a pontokon is fontos a misszió, mert *minden ember Isten teremtménye, és a kegyelem is mindenkié a világon!* A kegyelem eszközei által végzi köztünk munkáját, elsősorban Isten által. A keresztyén ember nemcsak „receptív”, elfogadó (mai szóval fogyasztó), hanem aktív is, vagyis az ígét továbbadó ember is. *A receptivitás magával vonja az aktivitást.*

A kegyelem *hatásai* pedig a hit, a megtérés, a szeretet. Ezek is kötelezik az Istenhez fordult embert a másik emberhez való fordulásra is. De kegyelem hatása a reménység is. Ha ez a végső (eschatológiai) reménység él, akkor ez is *hajt* a misszió felé. „*A végső dolgok közeledése éleszti felelősségérzetünket, és a számadás napjának közelsége fokozza engedelmességünket is*” – írja dolgozatában professzorunk.

Ami pedig az *etikát* illeti, az egész emberiség – az előbbiekből következő – egyetlen nagy *közösséget* alkot (ha sokszor ennek ellenkezője is a látszat), amely a kultúra és a technika révén minden földrajzi és faji távolságot áthidal. De lehetetlen, hogy ez a közösség csak kulturális, kereskedelmi legyen, ez kevés. Kell, hogy megnyerjük az embereket a keresztyén közösség számára is, ez lenne a teljes közösség (még akkor is, ha ebből sem sokat látunk mindig). „*A keresztyénséget nem a pogányság hiábavalósága, hanem az a tapasztalat serkenti misszióra, hogy a Krisztus kegyelme teljes és dicsőséges, a keresztyénség vesztene vele,*

¹¹⁹ A. Schlatter: Das christliche Dogma. Stuttgart, Calwer Vereinbuchhandlung 1921 (több kiadása volt).

ha ez a kegyelem a maga erejét és hatalmát nem mutathatná meg a nem keresztyén népek között is” – vallja Podmaniczky Pál.

Persze a lélek nem fogja elhanyagolni a testet, ezért fejlődhetnek ki a misszió orvosi, gazdasági és kulturális ágai is. De „*a szeretet alázatossága meg fogja óvni a missziót attól, hogy a maga keresztyénységét mint zsarnoki hatalmat vigye a nem keresztyén népek közé. A misszió nem a **gyarmatosítás** egyházi ága. A misszió csak akkor tölti be hivatását, ha mások „Krisztusnak rajtunk átsugárzó életét szemlélhetik*” – olvassuk a dolgozatban.

Ilyen értelemben minden keresztyén „misszionárius”, részese ennek a munkának. „*Az itt világító keresztyén élet valahogyan, valamiképpen eljuttatja a maga sugarait innen a mi világunkból ki a tőlünk messze eső nem keresztyén világba*” – olvassuk a dolgozatban.

Podmaniczky professzor végső célja a keresztyén tanítás (dogmatika és etika) olyan megszólaltatása, hogy erre a missziói tudatra segítse, ebben erősítse az egyház tagjait.

5. A misszió célja, eszközei és módszere

„*A misszió bizonyágtétel*” – indítja professzorunk gondolatsorát. A keresztyén bizonyágtétel célja, hogy eljuttassa az egyes embert Jézus Krisztushoz. Vagyis nem a tömegekre, hanem az egyes emberre irányul. Ez a mondat a középkori nemzetekre és népekre irányuló hatalmi misszió kritikája. Annak a „kardmisszióknak”, amikor uralkodók erőszakkal „tértették” népeiket. Ebből a mi István királyunk sem kivétel, bármennyire is becsülendő szándéka. A misszióknak az egyes lelkeket, éppen azok megmaradása érdekében *egyházi közösség* felé kell terelnie. Ott teljes a misszió munkája, ahol az evangélium által felépített közösségekben a lelkek megkapják táplálékukat, támaszukat. A bizonyágtétel *előszóban* történjék először. „Erst Predigt, dann Schrift” – „Először prédikáció, aztán írás” – mondja Warneck.¹²⁰ Ezért első lépés a *misszionárius nyelvtanulása*. (Volt olyan misszió, amikor azt bennszülött tolmács segítségével végezték.) Bármennyire is nehéz a nyelv megtanulása, mégis alapfeltétel. Nem helyes az a módszer, hogy a tanítást az Ószövetséggel kezdik, és mintegy a „törvényen át” jutnak az evangéliumhoz. A lényeg éppen fordítva van: az evangéliummal kell az igehirdetést kezdeni, s később természetesen az ószövetségi tartalom is előkerülhet – írja.

Ez nem mond ellent a „*Biblia fordításainak*”. A Brit és Külföldi Bibliatársulat 1804-től a dolgozat írásáig (1926), tehát 124 év alatt a Bibliát részben vagy egészben 566 nyelven 345 millió példányban adta ki. Ilyen viszonylatban a Biblia a világon a legelterjedtebb könyv, nincs még könyv, amely ennyi nyelven és példányban jelent volna meg.

Ha igehirdetésről beszélünk, akkor *igehirdetőkre* is szükség van. Méghozzá olyanokra, akik az előbbi értelemben, szívben, hitben is a bizonyágtevésre *képesek és készek*. „*A misszió intézményesen nem végezhető. Ahol itthon nincs egyházi élet, elsorvad a missziói munka még akkor is, ha emberek, intézmények és anyagiak rendelkezésre állnak.*” A misszióhoz is belső elhívás (vocatio interna) kell, az egyház csak olyanokat küldhet ki, akik a bizonyágtételt magukévá tették. Ez a külső elhívás (vocatio externa).

A szolgálathoz *felkészülés* szükséges. A misszionáriusok között képzésben részesült lelkészek is voltak, de tanulatlan mesteremberek és földművesek is, akik a missziói területen képezték magukat. (Gondoljunk csak a herrnhutiakra.) Az egykori foltozó varga, William Carey (1761–1834), később a szankszrit nyelv és irodalom professzora lett. Ha előbb nem, később mindenki rájött a felkészülés szükségességére. „*Amint a misszió egyes munkaterületeken mind jobban és jobban meglátja az eléje lépő feladatokat, mind sűrűbben felhangzik a kívánság,*

¹²⁰ Warneck: Missionslehre. Gotha, F. A. Perthes 1892-1903. 162.

hogy a misszió olyan munkásokat kapjon, akik mindjárt kezdettől fogva a tudomány teljes vértézetében kezdenek meg a harcot” – vonja le a következtetést profeszorunk.

Vannak a misszióknak olyan munkaterületei, amelyek *tudományos képzettség* tekintetében a lehető legnagyobb igényteliséggel lépnek fel. Ilyen területek mindenekelőtt: India, Kína és Japán, vagy azok az országok, ahol a misszióknak a mohamedanizmussal kell szembenéznie. Volt egy mozgalom, a *Student Volunteer Movement* (Önkéntes Diákmozgalom), amely 1886-ban indult, és mindjárt az első időben 4200 egyetemi végzettségű férfit és nőt küldött ki. Azóta a német, holland, skandináv missziók erre a tudományos felkészülésre figyelnek, az angolok és amerikaiak nem annyira. Azt azonban általában ki kell mondani, hogy az *elhívás* (belső és külső) és a *képzés* egyformán fontos.

Alapvető, hogy az ige mindig elsődleges legyen itthon és a misszióban is. De a célt nemcsak a hirdetett igével, szóval, hanem a *cselekedetté formált igével* is meg lehet közelíteni. A munka kezdetleges fokain maguk a misszionáriusok tanították iskolákban a gyermekeket és a felnőtteket. Amint azonban az oktatás ügye fejlődött, kialakultak az alsóbb iskolán túl a középiskolák, majd a főiskolák is. Ezen a szinten már képzett tanárookra volt szükség. A dolgozat maga idejében pontos képet ad a különböző iskolákról.

Azt is mindjárt kezdetben észrevették a misszionáriusok, hogy sok nép egészségügyi helyzete siralmas. Szükség volt orvosokra, ápolókra, egészségügyi központokra és kórházakra is. (Ekkorra már az orvosi misszió feladatával külön irodalom is foglalkozik.¹²¹)

Még egy lépéssel tovább kellett lépni: sok helyen az új keresztyéneket dolgozni is meg kellett tanítani! Így fejlődött ki a misszióknak ipari és mezőgazdasági ága is. Természetesen ide is szakemberek kellettek.

Ahogy szélesedett a missziói munka, s mind több munkaerőre lett szükség, beléptek a munkába a misszionáriusfeleségek mellett a misszió különböző munkaágaiban dolgozó *nők* is. Németországban erre a célra diakonissza intézetek születtek, de különösen nagy számban jelentkeztek angol asszonyok és lányok. Ezzel elindult a nők közötti orvosi munka, a nők, asszonyok nevelése ott, ahol az asszonyok elnyomottak voltak. A China Inland Mission munkásai kétharmadukban nők.

Fontos célja a missziói munkának, sőt annak egészséges fejlődéséhez is hozzátartozik, *hogy az új keresztyének soraiból is toborozzon és készítsen fel munkásokat*. Az iskolában tanítókat, a bizonyágtételhez evangélistákat, a munka minden ágában segítő munkásokat, sőt bennszülött lelkipásztorokat is. Nehéz kérdés volt ez sokáig, amíg a fehér ember fensőbbiségét is képviselték a misszionáriusok. De egyre inkább tért hódított az elgondolás: a helyiekből kell munkásokat nevelni. Ez nemcsak szükség, hanem hitvallás. Csak ez az útja annak, hogy a „fiatal egyházak” – ahogy ma nevezzük őket – saját lábukra álljanak, önállóak legyenek. Ma már ezek az egyházak végeznek missziói munkát nemcsak környezetükben, hanem tőlük távolabb eső helyeken is. Nemcsak az egyes keresztyéneket, hanem az egyházakat is nagykorúságra kell segíteni.

A missziói munka alapja – ahogy erről volt szó – az igehirdetés. De ahhoz az igehirdetéshez, amely el akarja érni a hallgatókat, meg kell ismerni az illető nép vallását, társadalmi berendezkedését, kultúráját, folklórját, irodalmát is nyelvével együtt. „Ezen a ponton újra és újra megtanulandó missziói lecke: sohasem szabad acceptálni azt a módszert, amely az egyház (a fehér egyház) kereteit elviszi a nem keresztyén népekhez, ott azokat felállítja, és az embereket egyszerűen beteleri abba.” Ez – írja profeszorunk – középkori módszer, amely csapdába a katolikus történész szerint a katolikus misszió is beleesett, de protestáns példák is

¹²¹ Például: J. Kammerer: Garbenvom: Erntefeld der ärztlichen Mission. Leipzig, 1898.

vannak erre. Az is velejárója az igehirdetésnek, hogy bizonyos értelemben kultúrát is terjeszt, de nem a kultúra a fő cél, hanem Isten országának terjesztése. Ez azonban nem jelentheti a misszionált nép kultúrájának eltörlését, elpusztítását. Itt keskeny az út, mert a kultúra elfogadásával nem járhat a babona és a bűn elfogadása is. A misszió soha nem szinkretizmus, keveredés a régi vallással.

Külön nehéz kérdés és állandóan tanulandó lecke a misszió és a felekezetek kérdése. A dolgozatíró professzor részletesen foglalkozik a felekezetek missziói munkájának jellegével. Két véglet létezik. Az egyik a szigorúan felekezeti alapon álló missziói munka. Előfordul, hogy egyetlen területen „konkurálnak” mondjuk a katolikus és protestáns missziók. S akkor – kérdezik a nem keresztyének – hol van az igazság? A másik végletnek tűnő alapmagatartás a felekezeten felüli misszió, ahol felekezetiileg meghatározhatatlan a munka jellege (pl. a China Inland Mission). Az út ma egyre inkább a felekezetiileg meghatározott ökumenizmus, a megbékélt különbözőség felé vezet nemcsak itthon, de a misszióban is. Az igazi ökumenizmus nem a magam hitvallásának feladása, hanem a másik teljes elfogadása.

Végül fontos a misszióknak az a létérdeke, hogy a mögötte álló közösségben meg ne lankadjon a keresztyén élet. Ezért nem állítható szembe egymással a bel- és külmisszió, sőt egymásra kölcsönhatással vannak.

„Mi, magyarok – írja Podmaniczky Pál 1926-ban – még csak ott járunk, hogy a missziói munkának ezt az itthoni keresztyénségre való visszahatását gyümölcsöztetjük. A magyar missziói társaságok még nem végeznek önálló munkát, hanem egy-egy külföldi társasággal dolgoznak együtt, azokat támogatják. Így jutottak el magyarok a missziói területre is külföldi társaság küldetésében. Itthon a Missziói Lapok és a Hajnal igyekeznek erről minél elevenebb híradást adni.” A magyar irodalomban eddig legrészletesebben dr. Szabó Aladárnak jelent meg publikációja.¹²²

6. A misszió helyzete 1926-ban

a. Felelősségünk a zsidóság felé

Kétségtelen, hogy a keresztyénség gyökerei a zsidósághoz vezetnek. Hiszen az Ószövetség a mi Szentírásunk is. S tudjuk, hogy Isten úgy látta jónak, hogy ennek a népnek keretében végezze el a világ megváltását. Ma – sajnos – arrafelé hajlunk, hogy inkább a keresztyén-zsidó párbeszédet hangsúlyozzuk a misszió elhallgatásával. Pedig a párbeszédet nem megszakítva látni kell, hogy éppen a zsidóságból született keresztyénségnek kötelessége zsidó testvéreink felé is lépni az evangéliummal.

„A reformáció korában a fiatal *Luther* egy 1523-ban megjelent írásában a zsidóság iránt való élénk érdeklődésének adta jelét. Sajnos e mellett az álláspontja mellett nem tartott ki, hanem engedte, hogy bizonyos zsidókkal szerzett tapasztalatai teljesen ellentétes, az evangéliummal a mi mai megismerésünk szerint össze nem egyeztethető álláspont elfoglalására kényszerítsék.”¹²³ A lutheránus egyház sokáig ezen az állásponton maradt. A pietizmus hozta meg ebben a kérdésben a fordulópontot, amikor *Hermann Francke* (1663–1721) tanítványa, *J. H. Callenberg* (†1760) 1728-ban Halléban megalapította az *Institutum Judaicum* intézetet, amelynek rendeltetése misszionáriusok képzése volt, akiket a zsidó vallás hívei közé küldtek. *Ludwig von Zinzendorf* gróf (1700–1760) irányításával a herrnhutiakban is felébredt a

¹²² Dr. Szabó Aladár: Külmissziói Kalauz. A Magyar Prot. Irodalmi Társaság kiadásában. Bp. 1911.

¹²³ Harling: Luther und die Juden. Saat auf Hoffnung. 1917. IV. 106.

felelősség zsidó testvéreik felé. 1899-ban pedig Londonban alakult meg a *London Society for promoting Christianity amongst the Jews* (Londoni Társaság a Keresztyénség Előmozdítására a Zsidók között). Aztán Németországban, Skandináviában és Amerikában is alakultak hasonló célú társaságok.

Magyarországon dr. Alexander Keith és dr. Alexander Black, a két 19. században élt tudós indították el a zsidómissziót. 1839-ben Keith-t és Blacket másik két tudóssal együtt a Szent-földre küldte a Skót Misszió, de megbetegedtek, és haza kellett térniük Budapesten keresztül. Mária Dorottya nádorasszony megértette velük, hogy Budapesten is akadna munkájuk. Így született meg 1844-ben a budapesti skót misszió. Ennek a munkának komoly gyümölcsei voltak nálunk. Egy keresztyén hitre jutott tudós könyvet is írt.¹²⁴

Nagy jelentőségű volt Franz Delitsch (1813–1890) munkája, a lipcsei intézet megalakítása (Institutum Delitschinaum, 1886) is. Ő adta ki 1877-ben a zsidó nyelvű Újszövetséget is.

Ebben a népben egy „zsidó renaissance”-nak, más szóval cionizmusnak nevezett folyamat is elindult, s mi már azt is tudjuk, hogy 1948-ban létrejött Izrael állama, ami bizonyos szempontból megnehezítette a missziót közöttük. A zsidómisszió egy történetírója a 19. században a protestáns keresztyénségbe olvadt zsidók számát 72 000-re becsüli.¹²⁵ Katolikus számról nem tudunk.

„A zsidómisszió éltető gyökere az Izráel népe iránt való szeretet és a reménység, amely az apostoli kor keresztyénségét áthatotta és az Újtestamentum lapjain olyan erőteljesen szólal meg” – írja professzorunk. Ezért nem adhatjuk fel ezt a feladatot, még ha most nem is tudunk ilyen irányú munkáról egyházunkban. Csak örülni tudunk olyan híreknek, hogy Izraelben is vannak Krisztus-hívő zsidók.

b. Küldetésünk és az iszlám

„Kelet felé haladva még Európa területén szembekerülünk a keresztyénség egyik legnagyobb missziói feladatával, az iszlámmal. A feladat nagyságát és a vele kapcsolatos nehézségeket mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy az iszlám uralma a Balkánon kezdődik, Törökországon, Arábián, Perzsián, Indián keresztül elnyúlik egész Kínáig, s Afrikában nemcsak északon úr immár második évezrede, hanem lefele terjeszkedésében már-már elérte az Elefántcsont- és az Aranypartot, s délfelé nyomul Kamerunban, Kelet-Afrikában elérte már a Zambezi folyót, s előre tolt, folyton erősödő előörsei vannak Dél-Afrikában is” – olvassuk. (Ehhez hozzátehetjük, hogy ma Nyugat-Európában is komoly bázisaik vannak.)

Ezzel az előretörő világvallással szemben sokan lemondóan foglalnak állást. Kétségtelen, hogy nem alap nélkül. Az sem vigasztal minket, hogy még 1899-ben Mekkában közzétették az iszlám hanyatlásának okait 57 pontban. Tehát belső bajok vannak náluk is, és töredeznek, szakadoznak különböző ágakra. Sőt ma már annak is vannak jelei, hogy ezek az ágak harcosan szemben állnak egymással.

Tény, hogy az iszlám „értékes, nagy energiájú adományokkal rendelkezik.” De ennél is fontosabb, hogy „a keresztyénség és az iszlám között lehetnek bizonyos értelemben teológiai és etikai érintkező pontok.” Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a próféták között Jézus neve is előfordul. Más találkozási pontok is vannak a Korán és Biblia között. Sőt tudunk már találkozóról, konferenciáról is.

¹²⁴ Alfréd Edersheim: Jézus biográfia. Lipcse, 1892.

¹²⁵ Johann de le Roi: Judentaufen im 19. Jahrhundert. Leipzig, 1899.

Ha Podmaniczky Pál ezt írta 1926-ban: „*az iszlám ma újult erővel hirdeti és vívja a harcot a keresztyénség ellen*” – akkor mit mondjunk ma? Nyitott, józan és hívő szívvel azonban ehhez hozzátehetjük, hogy itt és most nem is „vallásháborúról” van szó, hanem ennél sokkal többről. A mai feszültségeket nem szabad ilyen módon leegyszerűsíteni. Ma már nemcsak Észak és Dél, hanem Nyugat és Kelet feszültségeiről, olykor háborúiról van szó, gazdasági okokkal és gyökerekkel megterhelve.

Az evangéliumot komolyan véve mégsem mondhatunk le a misszióról, mondván, ma nem alkalmas az idő. Hiszen mi azt olvassuk: „hirdesd az igét alkalmas és alkalmatlan időkben”.

Podmaniczky Pál leírja a mohamedán misszió történetét is. „*Az iszlám a nem keresztyén világnak az a része, amely már a középkori keresztyénség missziói érdeklődését is magára vont. Nem a keresztért karddal harcoló keresztes hadjáratokra gondolunk...*” – olvassuk a dolgozatban. Ezen a ponton ki kell egészítenünk professzorunkat. Már *Assisi Ferenc* (1182–1226) úgy vélekedett, hogy a moszlimok azért nem tértek meg, mert az evangélium egyszerűségében és szépségében még nem hirdettetett nekik. Az ötödik keresztes hadjárat idején, 1219-ben személyesen járt a szultánnál Közel-Keleten, aki tisztelettel fogadta, eredményről azonban nem tudunk.¹²⁶

Professzorunk dolgozata *Lullus Raymundus* (1235–1315) nevét említi, aki komoly alapjait tette le a mohamedánok közti missziónak, s aki mártírhálált halt az ügyért.¹²⁷

A *reformáció* korában szintén feltűnt a mohamedánok felé való elkötelezettségünk. Luthernek is vannak írásai ebben a kérdésben. A *magyar reformációval* kapcsolatban is említhetünk egy dél-magyarországi, sőt inkább Balkán-missziót. *Sztárai Mihály* munkája nyomán *Hans Ungnad* († kb. 1550) iratmissziót indított, s egyik levelében ezt írja: „Horvátországban, Dalmáciában, Isztriában, Boszniában, Szerbiában, Bulgáriában, Romániában és ezekkel határos királyságokban és országokban, sőt Törökországban, egészen Konstantinápolyig és tovább terjedhetne (az evangélium)”.¹²⁸ Ez az új nyom azért érdekes és fontos, mert ezek szerint Magyarországról is indult a reformáció korában mohamedán misszió. S azzal a reménységgel, hátha eljut Konstantinápolyig az evangélium, vagyis így lehetne Európát és Magyarországot az iszlámtól megmenteni. Más kérdés, hogy ennek volt-e és milyen gyümölcse.

Ezután csak a 19. századból vannak nyomaink misszióra. Az anglikán *Henry Martin* (1782–1813) nevét kell említeni, akit „a protestantizmus első mohamedán misszionáriusának” tekint tanárunk, s aki 1810-ben kezdte az igét Maskatban hirdetni, és 1811-ben kiadta az Újszövetség arab fordítását. A német *C. G. Pfander* (†1847) az amerikai Georgia államban és Perzsiában hirdette az evangéliumot a 19. század elején. 1829-ben írt egy könyvet is a mohamedán misszióról „Az igazság mérlege” címen.

1886-ban egy angol missziói társaság *dr. F. Harpurt* (1850–1901) küldte orvos-misszionáriusként Kelet-Afrikába a Nilus vidékére. A skót egyház követe pedig *Keith Falconer* (1886–1963) volt, utána pedig ugyanebből az egyházból *Thoma Valpy French* (1825–1890), a 66 éves püspök jött Afrikának ugyanebbe a vidékére. Nem feledkezhetünk meg a *Zwemer* fivérekről sem, akik ugyanebben az időben nagy buzgósággal és odaadással küzdöttek az evangélium terjedéséért szóban és írásban az arabok között.

¹²⁶ Keveházi: Tegyetek... 52-53.

¹²⁷ Zwemer: Raymundus Lullusun. Wiesbaden., 1902.

¹²⁸ M. Murko: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistliche Leben der Südslaven.” Praga, 1927. 10-12. in: Keveházi: „A kereszt igéjét hirdetni kezdtem” Sztárai Mihály élete és szolgálata. Luther Kiadó, 2005. 185.

„Annak, hogy a protestantizmus a mohamedán misszió megkezdésével ennyire késlekedett, egyik oka mindenestre az volt, hogy a mohamedán többség alatt álló országokban **lehetetlen volt a közvetlen missziói munka**, az a mohamedán, aki Krisztust elfogadta, az életével játszott.” De ehhez járult az is, hogy a mohamedánok közé beékelt örmény, szír és kopt egyházak sem voltak vonzóak. Ezért volt egy olyan elgondolás, hogy először ezek között az egyházak között kell ébresztő munkát végezni, hogy aztán innen sugározzon tovább az evangélium fénye. Ez a munka leggyümölcsözőbbnek az egyiptomi koptok között mutatkozott. Sajnos később leállt, s nemcsak az említett egyházak ellenállása, hanem sokszor a protestáns egyházak türelmetlensége miatt is.

Palesztina is missziói területté lett, többen dolgoztak itt, és megjelent a Biblia teljes arab fordítása is. Elő-Ázsiában is több gyülekezet született. *T. Riggs* (1861–1912), aki 47 évig dolgozott itt, a Bibliát örmény, bolgár és török nyelvre is lefordította. Sajnos a nagy örmény-mészárlás nemcsak ártatlan emberek életét oltotta ki tömegesen, hanem a missziót is fékezte, de diakóniai munkára serkentett sokakat, még Magyarországról is.

Podmaniczky Pál adatai alapján mintegy 100 000 emberre tehető az iszlámból keresztyénné lett emberek száma. Számbelileg itt értünk el legkevesebb eredményt, de tanárunk szerint „*reménységgel tekinthetünk a jövő felé*”. Ezt a kérdést ma más szemmel látjuk, s a feladat egyre nehezebbnek tűnik, mivel direkt missziót mohamedán államban tilos végeznünk!

c. A nagy keleti vallások országaiban végzett misszió

India a protestáns keresztyénségnek legnagyobb missziói feladata a lakosság számára nézve is (több mint 300 millió lakos), és a tarkaságára nézve is. Nemcsak a bevándorolt árjakra és a bennszülött dravidákra oszlanak, hanem a népek egész sorára. India népei – a dolgozat szerint – mintegy 120 nyelvet beszélnek. A lakosság mintegy egyötödét (kb. 70 milliót) a mohamedánok alkotják, a nagy többség pedig a hinduizmust, buddhizmust követi, s vannak az animista vallásnak is követői.

A *hinduizmust* egy *Sankara* nevű alapító dolgozta ki, ez a *brahmanizmus* reformált alakja. Ez utóbbi lényege a lakosság különböző rétegei között létrejött kasztrendszer, az uralkodó rétegtől a legszegényebbekig. Hitük szerint Brahma a teremtető, Visnu a fenntartó és Siva a pusztító istenség. Ezek mellett istenek egész sorát tisztelik. Az istenek nagy világrendet építettek ki, amelyet egyetlen élő vagy élettelen sem léphet át. Központi tanításuk a reinkarnáció vagy lélek-vándorlás is. Ezen az úton a hívek egyik kasztból egy másikba is átkerülhetnek. Így a jelen igazságtalanságai a jövőben ki fognak lassan egyenlítődni.¹²⁹ A hinduizmusban a brahmanizmussal ellentétben a káprázatos szertartásokban már a nép is részt vehet. Ez a vallás sokféleséget is megenged, és nem is tekinthető egységes vallásnak. Csak a szertartások és néhány tétel kapcsolja az egészet össze. Nagyon fontos a víz tisztító ereje, és ezzel kapcsolatban a Gangesz folyóban való rendszeres megfürdés. Erősen kifejlődött a hinduizmus talaján az aszkézis is.

A *buddhizmus* a Kr. e. 6. század folyamán jött létre azoknak a rétegeknek körében, akik a kasztrendszer miatt szenvedtek. A vallást megváltoztatni nem tudták, de a szenvedésből kivezető utat az élettől elfordulásban látták. *Sziddhárta Gautama Buddha* (kb. Kr. e. 560–480) királyi családból származott, annál megrázóbbak voltak számára nyomorultakkal való találkozásai. Ekkor „világosodott meg” egy fügefá alatt, hogy ezek a bajok, nyomorúságok kikerülhetetlenek, a megnyugvást pedig az önkéntes lemondás nyújtja. Életét vándorló

¹²⁹ Vallástörténeti kislexikon, Kossuth Kiadó, 1975. 63–64 és 143. Az 1957-ben megjelent lexikon a marxizmus talaján álló vallástörténeti képet adja. Továbbiakban: Vall. kislexikon.

tanítással töltötte ettől kezdve. Élete egyre inkább legendássá, mitikussá lett halála után. A lemondás útján juthatunk a nemlétbe, a nirvánába. A buddhizmusnak természetesen sok irányzata van. A főerények a jóindulat, a türelmesség és a lemondás. Ezen az úton komoly erkölcsiségre is eljutottak sokan. A buddhizmusnak szerzetesei is vannak.¹³⁰

Az *animizmus* (a latin animus: lélek szóból) ősi vallási elképzelés, mely szerint a világot szellemek és lelkek népesítik be, s ezek az ember képességeit és működését is meghatározzák. Kialakulása még az ember ősközösségi korára tehető. Az azonban nem bizonyos, hogy minden más vallás ebből fejlődött volna ki, mint néhány tudós állítja. Létrejöttének oka az ember tehetetlensége a természeti és más erőkkel szemben. A vallás gyakorlásának lényege a szellemek befolyásolása. A túlvilág hite is hozzákapcsolódott, pontosabban a testet túlélő lélek hite.¹³¹

Podmaniczky professzorunk nem fogadja el azt az – Indiában ma is élő – hagyományt, mely szerint itt a keresztyénség *Tamás* apostol nyomán indult volna el. Azt mondja, hogy a második század végén egy alexandriai keresztyén tanító, *Pantaenus* hozta el ide a keresztyén hitet. Az ő munkája nyomán született meg Elő-India keleti partjain a szír vagy Tamás keresztyénség, amelynek van egy Rómához tartozó és egy Rómától független szárnya is.

A nagy katolikus misszió a 16. században indult meg, amelynek legkimagaslóbb vezetője *Xaveri Szent Ferenc* volt. A 17. és 18. században a katolikus misszió is meglanyhult, majd a 19. században erősödött meg újra. A *protestáns misszió* 1706-ban indult *Bartholomeus Ziegenbalg* (†1719) és *Heinrich Plütschau* (†1726) munkáival, akiket a dán király küldött. A folytatásban kimagasló munkát végzett *Fridrich Christian Schwartz* (1724–1798) főként a tamilok között.

1793-tól számíthatjuk a nagyarányú munkát *William Carey*-vel (1761–1834), aki nyelvek egész sorára fordította le a Bibliát. „Nevéhez fűződik többek között a gyermekek *Gangeszbe való fojtásának és az özvegyek elégetésének véget vető törvényes intézkedés. Érthető, hogy ezzel és egész munkájával India tömegei harcosan szembekerültek vele.*” Vannak olyan tények, amelyek, ha India kultúrájához is tartoztak, akkor sem szabad kiegyezni velük, ha ez ellenállást is jelent. De itt életekről volt szó. Az ellenállás 1813-ban *William Wilberforce* (†1839) missziói munkájával csitult. Szó volt már más írással kapcsolatban a Kelet-Indiai Társaságról is, amely alapjában kereskedelmi társaság volt, szívós viták után adott lehetőséget arra is, hogy mintegy a társaságon belül misszionáriusok is dolgozhassanak. 1857-ben egy nagy lázadás lángja csapott fel a Nyugat és a misszió ellen is, ami csak lassan csendesült, de utána a misszió új lehetőségei nyíltak meg. Ekkor indult meg igazán az indiai nők közötti munka, az orvosi misszió, és az iskolai tanítás lehetősége is főként *Alexander Duff* (1806–1878) nevéhez kötve.

Podmaniczky Pál korának pontos adataival (mintegy két és fél millió keresztyén, illetve tanuló) annak a reménységének ad hangot, hogy a „*huszadik században föltűnik India krisztianizálódásának reménysége.*” Szól azokról az indiai személyekről, akik keresztyének lettek, és nevük az egész világban ismert. Ilyen volt például abban a korban a nagy evangelizátor *Saddu Sundar Sing* (1892–1937), aki Magyarországon is járt. A nevek sorában meg lehet említenünk az irodalmi munkájáról is híres *Rabindranath Tagore*-t (1861–1941). és *Mahatma Gandi*-t (1869–1948), akik, bár nem voltak keresztyének, társadalmi és politikai vonatkozásban azért fáradoztak, hogy közelítsék egymáshoz a keresztyénséget és a hinduizmust. A nagy álm és reménység nem valósult meg, hiszen az indiai lakosok bő egy

¹³⁰ Vall. kislexikon 65-67.

¹³¹ Vall. kislexikon 25.

százaléka lett csak keresztyénné. De ez nem feladást jelent, hanem feladatot! (A magyarországi Evangélikus Külmisziói Egyesület és egyházunk küldetésében évekig Indiában dolgozott egy iskolában a *Jó* és a *Mesterházy házaspár*, s ezzel mi is hozzájárultunk India missziói munkájához.)

Kína. Vallásuk szerint a világ tele van istenekkel, isteni erőkkel. Ezek az erők két csoportra oszlanak: a védő és a rontó istenekre. A védőket hívni kell, a rontókat pedig el kell űzni. Ezeken az „isteneken” túl minden családnak megvan a saját istencsoportja, ők pedig nem mások, mint a család őseinek halotti árnyai. Az ősök nem távoznak el messzi világba, hanem a család közelében tartózkodnak. Ezért őket tisztelni, és hagyományaikat ápolni kell. Az ősök tisztelete a család összetartó ereje is. Régi missziói vita, hogy az ősök tisztelete régi hagyományok ápolása vagy pedig bálványimádás. Mindkét álláspontot képviselték bizonyos missziói ágak.

A kínai gondolkodás másik eleme: szoros kapcsolat van aközött, ami az égben van, és aközött, ami a földön történik. Vagyis a sok érthetetlen történés között alapvetően egyetemes összhang is van. Ez megint két alapelvre vezethető vissza, van egy szavuk, ami a magas, napsütötte részt jelzi, és egy másik szó a sötét mélységeket. Együtt van a fény és árnyék az életben. Védekezni kell a sötét ellen, és a fényt, a meleget, a jót kell hívni, hogy egyensúlyban legyen a kettő. Ez az egyensúly, rend, amely fölött a „szertartások hivatala” örködik, a Tao állandósága. A Tao voltaképpen a rossznak és a jónak az egyensúlya.

Ennek a vallásfilozófiának a Kr. e. 6. században *Lao-ce* (Kr. e. 604–517) volt a megalapítója. Később Konfucius (Kung-Fu-ce Kr. e. 550–500 körül) ezzel az iránnyal szemben lépett fel a „harcos dinasztiák” idején. A Tao állandóságának megfelelően a helyes magatartás öt fő követelménye: igazságosság, fegyelem, őszinteség, értelem, jóság.¹³²

Fordítsuk figyelmünket itt is a misszióra. A több mint 300, mások szerint Podmaniczky korában 400 milliós lélekszám óriási feladatot jelent. Kína sem egységes nyelvterület. Vallásilag sem lehet egységesnek mondani. A Brit és Külföldi Bibliatársaság több mint 20 nyelven, inkább nyelvjáráson terjeszti a Bibliát. Az említett taoizmuson és konfucianizmuson túl jelen van a buddhizmus is. De több millió mohamedánról is tudunk ebben az országban.

Van olyan hagyomány, amely szerint itt is *Tamás* apostol kezdte volna meg a missziót. Valószínűbb, hogy a 7. században a nesztoriánus egyház kezdett itt elsőként dolgozni. 1625-ben találtak erről egy emléket, mely szerint 845-ben egy császár végét akarta szakítani az addig terjedt keresztyénségnek. Ennek ellenére vannak adatok arról is, hogy ugyancsak a nesztoriánusok még a 13. században is hirdették itt az igét. Ezután sokáig megszűnt Európának Kínával való kapcsolata. Arról azonban megint tudunk, hogy a 16. században a jezsuiták vették át a munkát a ferencesektől, amelynek legkimagaslóbb vezetője *Johannes de Monte Corvino* (†1328) volt.

A protestáns misszió 1807-ben indult *Robert Morrison*nal (1782–1834). Morrison bibliafordításáról is emlékeztet.¹³³ Ő és társai azonban még csak a part mentén dolgozhattak, s éveken keresztül végzett munkájuknak gyümölcse 10 kínai megkeresztelése volt.

1842-ben – az ópiumháború által kényszerítve – a nankingi szerződés alapján Kína belterületét is megnyitotta a misszió előtt. 1865-ben *Hudson Taylor* (sz. 1832) megalapította a *China Inland Mission*-t, a Kína Belföldi Missziót. Ez nagy és új lendületet jelentett volna, de

¹³² Vall. kislexikon 193. kk. – Keveházi: Kit küldjek el? Kunos Jenő élete és szolgálata. Fébé, 2001. 94. kk. Továbbiakban: Keveházi: Kit küldjek el

¹³³ Richter: Robert Morrison, der Bahnbrecher der evang. Mission in China. – Bannerträger des Evangeliums. III.

a kínaiak fellázkodtak minden „nyugati” ellen (1870–1895 között). Sok keresztyént kivégeztek, a misszionáriusoknak pedig menekülniük kellett. A munka nem állt le, sőt ekkor születtek meg a missziói iskolák is, és nagymértékben erősödött az orvosi misszió. Ekkor jelent meg a Biblia különböző kínai nyelvjárásokban.

A századforduló azonban újabb ellenállást hozott, ekkor tört ki az ún. „boxerlázadás”. Az idegenek elleni gyűlölet minden eddigi mértéket meghaladt. Becslések szerint 25 000 embert végeztek ki keresztyénsége miatt. De *„a mártírok vére megtermékenyítette Kína földjét, s az evangélium magvetése a század fordulója után hatalmasan sudárba szökken, arról nem is szólva, hogy a vértanúhalált halt misszionáriusok helyébe újak léptek, s a misszió munkásainak serege több mint 100 fővel megnövekedett”* – olvassuk Podmaniczky Páltól, erről az időről. Valóban: nagy változások következtek, nemcsak a misszióban, Kína belső életében is. 1911-ben a forradalom megdöntötte a kínai császárságot. A forradalom vezetője keresztyén ember volt: Szun-Jat-szen. Az első parlament 10 %-a is keresztyén volt. A forradalom azonban folytatódott. Podmaniczky Pál azzal fejezi be beszámolóját: *„ma is polgárháború tartja nyugtalantságban Kínát.”* A kínai keresztyének száma azonban megkétszereződött, a protestánsok száma nem sokkal a milliós szám alatt volt, a katolikusok mintegy kétmilliónyian voltak 1926-ban. *„Ma a kínai intelligenciát mély és erős érdeklődés vonja az evangélium felé”* – írja tanárunk. Szól kiemelkedő diák és felnőtt vezető személyekről is.

Mi azonban azóta tudhatjuk a folytatást, amiről a professzornak még nem volt alkalma írni. Ehhez a folytatáshoz mi is hozzájárultunk. Az egyik küldöttünk Kunst Irén volt a század elején. A másik, aki tőlünk indult Kunos Jenő volt, aki evangélikus lelkészként és egyházunk küldetésében a finn misszió kereteiben dolgozott hét évig Kínában akkor is, amikor a nyugatiaknak Kínát el kellett hagyniuk.¹³⁴ Szolgálatra gyümölcsöző volt, annak leteltével itthon a második világháború utáni változások következtében nem térhetett haza. Amerikába ment, de ott is a misszió ügyét képviselte. Őt is, feleségét is, aki vele volt kint, már hazaszólította az Úr, gyermekeik Amerikában élnek. A mostani években, amikor egyre több hír érkezik Kínából, egyre több jele van annak, hogy az egyház is él, templomaik és gyülekezeteik vannak E könyv írásának napjaiban (2006. július) olvashattuk az Evangélikus Élet híradását. Nálunk járt Wang Aiming kínai lelkész, aki robbanásszerűen növekvő keresztyénségről adott hírt. 60 millió protestáns hívő él Kínában, 40 ezer egyházközsgben, 2000 lelkész szolgálatával. A népi Kína megalakulása idején (1949) komoly akadályok jelentkeztek a missziói munkában. 1977-ben következett be bizonyos enyhülés ezen a téren. 25 év alatt a protestáns hívek száma 700 ezerről 60 millióra nőtt. Vannak persze „regisztrált” (elfogadott!) és „nem regisztrált” gyülekezetek, de az utóbbiak növekedése sem akadály Kínában. A régi zsoltárokat kínai dallamra éneklük. Szinte hihetetlen, hogy 1985 óta napi három-négy gyülekezetet jegyeznek be. Összegezve, mindez azt jelenti, hogy van bizonyos feszültség, amit vállalni kell, de van élet is. Mintha beért volna Morrison vetése, jövőre lesz kétszáz éve, hogy misszióját elkezdte.

Japán lakossága növekszik. Podmaniczky Pál még 77 millióról tud. Japán vallása egységes.

Nemzeti vallásuk a *sintoizmus*, melynek gyökere a családi védőszellemekkel, az ősök szellemeivel áll kapcsolatban. Erre a vallásra a konfucianizmus, majd a buddhizmus volt hatással. Ehhez társult, hogy a „nagy család vezetőjét”, a császárt, isteni eredetűnek, 1945-ig isteni lénynek is tartották. Ezért a császárnak mindenki feltétlen engedelmességgel tartozik. Az említettek mellett nagy tisztelete van a Nap istennőjének (Amateraszu). A császár is a Nap istennőjétől származik – hitték. Templomaik nagyok és szépek, s azokba zárandokolni

¹³⁴ Keveházi: Kit küldjek el? 30. kk.

időnként szintén a vallás gyakorlásához tartozik. Podmaniczky Pál mindehhez hozzáteszi: „*A sintoista gondolkodás, amely a császár személyében látja az ég és föld kapcsolatát, erősebb minden nyugati befolyásnál és racionalista gondolkodásnál szinte napjainkig.*”

A katolikus misszió már a 16. században elindult, s itt is *Xaveri Szent Ferenc* (sz. 1506) nevét kell kiemelnünk. A 17. században az eddigi eredmények ellenhatásaként üldözési hullám indult el, Japán bezárta kapuit. A 19. század közepén Anglia erőszakolta ki a kapuk újranyitását. Ez a nyitás előbb csak kereskedelmi volt, mert érvényben tartották azt a 17. századi törvényt, amely a keresztyén hitre térő japánra halálbüntetést szabott!

Az első misszionáriusok mint „angol nyelvmesterek” jöttek és dolgoztak, például *Guido Verbeck* (1830–1897).¹³⁵ Az első japán keresztelés még zárt ajtók mögött történt 1866-ban.¹³⁶ 1872-ben alakult meg Yokohamában az első keresztyén gyülekezet 11 taggal. 1873-ban helyezték hatályon kívül a 17. századi törvényt. 1880-ban az alkotmány a teljes vallásszabadságot biztosította. 1883-tól 32 missziói állomás és 93 gyülekezet élt ezen a földön. A misszió alsó- és felsőfokú iskolákat is megindított. Ennek az iránynak vezetője *Niishima* (†1890) volt.

Ezután változott a helyzet, a misszió megerőtlenedett a felvilágosodás miatt, de Japánban is erősebb lett az elzárkózás. 1907-ben új lendülettel indult meg a misszió. A dolgozat pontos számadatokkal bizonyítja a növekedést. A század elején a keresztyének száma megközelítette a százezret. Itt is szembesült egymással a nyugati – olykor materialista – civilizáció és kultúra a határozott bibliai keresztyén irányzattal, annak kimagasló képviselőivel is. *Kanszo Utsimura* (1861–1931) neve sokaknak ismerős. Foglalkozására nézve újságíró volt, s az egyház nélküli keresztyénség hirdetője és terjesztője. Ez a mozgalom erősödő tendenciát mutatott a dolgozat írása idején.

Koreába is átsapott a tűz. Szöul lett a kis keresztyén közösség központja, de vidéken is mozgás támadt, sőt ébredésről lehetett beszélni.¹³⁷ Azután jött a megpróbáltatás és a megosztás máig tartó ideje. Észak-Koreában a kicsiny csoport az elnyomott sorsot hordozza, Dél-Koreában az erősödés jelei mutatkoznak napjainkban.

d. A többi pogány terület és missziója

A régi felosztás – Podmaniczky Pál is – primitív vallásokról szól. Ma már nem használjuk ezt a szót, annak bizonyos „osztályozó értelme” miatt. A vallás jellemzésére azért nem térünk ki külön, mert itt általában az érvényes, amit már előbb az animizmussal kapcsolatban röviden vázoltunk. Az animizmusnak különböző ágai, fejlettebb vagy még mindig a régi jelleget hordozó formái sok különös szokással, babonával és egyéb hagyományokkal ötvöződnek.

Indonéziában nyelvileg és vallásilag is kevert népek laknak. A 17. században kezdte meg itt munkáját a Holland-Indiai Kereskedelmi Társaság nem kimondottan missziói céllal. A 19. század első felében *Gerhard Heldring* (1802–1834) misszionárius kezdte az ígét hirdetni, aki Szumátra szigetén 1834-ben vértanúhalált halt. De jöttek az utódok egy amerikai társaság küldötteiként. Majd 1862-ben ide érkezett a német származású *Ludwig Nommensen* (1834–1918), s elkezdte a batakmisziót. Társai is akadtak, többek között *ifjabb G. Warneck* (a missziói professzor fia), s megszületett a ma is élő batak keresztyén egyház. Nincs arra keret

¹³⁵ Richter: Dr. Guido Verbeck. Ev. Missionen, 1907. 217.

¹³⁶ Richter: Zwei Estlinge der evang. Mission in Japan. Bannerträger des Evangeliums. Berlin, 1909. II. 160.

¹³⁷ Meinhof: Die Erweckungsbewegung in Korea. Ev. Missionen, 1909. 97.

és idő, hogy részletesen leírjuk a Jáva, Borneo és Celebesz szigeti önfeláldozó és gyümölcsöző missziót. Aki részletesebben óhajt erről olvasni, megtalálhatja.¹³⁸

Afrika ma már egészen más képet mutat a térképen, mint Podmaniczky Pál idejében vagy még annak előtte. Lakosságára nézve több becslés is létezik, bizonyos, hogy ma már 100 millió jóval felül van. Fajilag, nyelvileg és vallásilag sem egységes, sőt szinte áttekinthetetlen. Egy 1915-ös számítás szerint 514 nyelv és 319 nyelvjárás létezik ezen az óriási kontinensen. Vallás tekintetében a kép talán egyszerűbb: északon jórészt a mohamedán, délen pedig az animista vallás az uralkodó. De egyre számottevőbb a keresztyének száma is.

„Az afrikai misszió története talán **legdicsősegebb** szakasza a misszió történetének. Egymást érik itt a hősie vállalkozások. De itt lép elénk legélesebben a keresztyén misszió az a **tragikuma**, hogy fehér ember s keresztyén az, aki az evangéliumot hirdeti, de fehér ember, s neve szerint szintén keresztyén az, aki rabszolgakereskedést űz, pálinkát importál, s az őslakosokat sokszor csonkítással kényszeríti munkára” – írja missziós tanárunk. Bizony igaza van, talán még finoman is fogalmaz.

Nyugatról indulva (és a Podmaniczky Pál idejében ismert országokat említve) az első missziói terület *Sierra Leone*, ez a felszabadított rabszolgákból álló államalakulat egészségtelen éghajlattal. Sok misszionárius lett az éghajlat áldozata. De *Libéria* sem volt könnyebb terület. Nem is bírták itt a fehérek, s a munkát a bennszülöttekre kellett bízni. Az *Aranyparton* is sokan végeztek úttörő munkát a Baseli Misszió küldetésében. A *Rabszolga-parton* a Brémai Misszió végez áldozatos munkát. A nyugati parton sok munka után *Samuel Crowther* volt az első bennszülött püspök (1864-ben szentelték püspökké). *Kamerunban* is a bázeliiek dolgoztak legtöbbet. *Kongóban* *Henry Morton Stanley* (1877-ben fejezte be a Belső-Afrikát feltáró útját) neve – sok másé mellett – kihagyhatatlan.

Dél-Afrika a protestantizmus legrégebb munkaterülete. A herrnhuti *Georg Schmidt* (1703–1789) már 1737-ben le akart telepedni, de ez akkor nem sikerült. 1792-ben ez a közösség új kísérletet tett. Ekkor már sikerült gyökeret verni. Aztán a különböző törzsek között német és finn misszionáriusok dolgoztak áldással. A déli *Fokföldön*, a mai Dél-afrikai Köztársaságban a legtöbb keresztyén él, több mint 1 millió. De hozzá kell tenni, hogy itt volt a legnagyobb a feszültség, sőt harc a fehérek és feketék között, ami csak mostanában oldódott meg, mert sajnos voltak olyan egyházak is, amelyek a diszkrimináció mellett voltak.

Nem tudjuk mindenkinek a nevét felsorolni, akik – reményünk szerint – Istennél fel vannak írva. Egyetlen „afrikai nevet” azonban feltétlenül ki kell emelnünk: *David Livingstone* (1813–1873) nevét, aki óriási felfedező és missziói munkát végzett Közép-Afrikában.

A leírás itt *Madagaszkár* szigete felé fordul, ahol már 1820-ben a Londoni Misszió dolgozott, majd a norvégek. A francia birtokbavétel után a franciák folytatták a misszió munkáját is. Egy ébredés és egy elnyomás korszaka után ma a lakosság mintegy egytized része tartozik a keresztyén egyházhoz.

Kelet-Afrikában indult legkésőbb a munka. Az úttörők közt *Ludwig Krapf* (1810-1850) és *Johann Redmann* (1846 után vette át a munkát) nevét kell említenünk. Őket az angol és skót misszionáriusok sora követte. *Uganda* az, ahol inkább gyümölcsöző volt a munka.¹³⁹

A 19. században felmerült a vízió: egész Afrika hamarosan keresztyénné lesz! Ma már tudjuk, hogy ez nem történt meg, sőt mintha az iszlám itt is nagyobb lépéseket tenne napjainkban, mint a keresztyénség.

¹³⁸ Keveházi: Tegyetek... 102-103.

¹³⁹ Die werdende Volkskirche in Uganda. Ev. Missionen. 1909. 26.

Az amerikai kontinens területén a protestáns misszió a dolgozat megírása idején az eszkimók, az indiánok, a dél-amerikai négerék és a patagónok között dolgozott.

Grönland szigetén 1722–1736 között *Hans Egede* kezdte meg a munkát, majd átvették tőle a herrnhutiak. Ők 1899-ben úgy hagyták el a szigetet, hogy a grönlandi egyházat átadták a dán egyháznak további gondozásra. *Labrador, Alaszka, Kanada* eszkimói közt a 18. században kezdték az evangéliumot hirdetni. Nagy nehézségekkel kell megküzdeni nemcsak az éghajlat, hanem a bejárhatatlannak tűnő távolságok miatt is.

Az indiánok szétszórtan élnek, különböző missziói munka folyt közöttük is. De: „*nagyon félő, hogy a fehér embernek a rézbőrű emberrel szemben elkövetett orcapirító hibái és vétkei már nem tehetők jóvá*” – írja finoman de őszintén professzorunk. Talán erről külön nem kell írunk. Hála Istennek, olyanok is voltak – és vannak is –, akik életük árán is igyekeztek őket megmenteni nemcsak a pusztítástól, hanem az evangéliumnak is. Ebből a sorból kiemelkedik *John Eliot* (1604–1690) élete és mentő szolgálata. Közép- és Dél-Amerikában is folyik köztük a munka, Paraguayban pedig mások mellett *W. Brabrocke Grubb* neve lett ismert köztük, aki 1889-ben érkezett ide, 11 évig tanulta nyelvüket és 17 év után végezte az első keresztelést. Elnyerte a „*Pacificador de los Indios*” (az indiánok közti béketeremtő) címet.¹⁴⁰

Sajátos az amerikai négerék sorsa és élete mint a fehér ember egyik legnagyobb bűnének következménye. Ennek a munkának is megvan az árnyoldala, ami mind a rabszolgaságra vezethető vissza. De vannak Istentől áldott hívó és szolgáló emberek is köztük.

Már csak a dél-amerikai *Suriname* van hátra, ahol a 20. század elejéig a herrnhutiaknak 370 munkása halt meg az éghajlat miatt. A tűzföldi patagónok között *Allen Gardiner* (1791–1851, kapitányból lett misszionárius) nevét jegyezzük meg, aki ott éhhalált halt, de az utána következő püspök a vetés után az aratás munkáját végezhetette el.

Természetesen Amerika ma már egészen más képet mutat, mint Podmaniczky Pál idejében. De az általa leírt munka nélkül nem alakult volna ki a mai kép.

A távol-keleti szigetországok helyzete változatos képet mutat.

Óceánia az Ausztráliától délre, keletre és északkeletre elhúzódó szigetvilág. Lakóinak száma meghaladta az 1 milliót. A misszió nehezen halad.

Polinézia egykori emberevő népe mára keresztyénné lett. A missziói munka 1820-ban indult, s egy évszázadon át tartott, amíg a gyümölcs láthatóvá lett.

Tahiti szigetére 1897-ben küldte munkásait a Londoni Misszió. Voltak vértanúk is, mint 1819-ben *John Williams* (1817-ben ért ide), de itt is és a *Hervey* és a *Szamoá* szigetén lakók többsége keresztyénnek vallja magát. Vannak még szigetek, ahol nem fogadták el az evangéliumot, néhány szigeten azonban éppen a vezetők döntöttek a keresztyénség mellett. Ez mondható el *Melanéziáról* és a *Bismarck-szigetéről* is.

Új-Guinea szigetén 1855 óta folyik a misszió. Németek és angolok is dolgoztak itt. Még 1901-ben is volt Krisztus ügyének mártírja. De az evangélium terjed. A magyar *Bálint család* itt is dolgozott, tehát nekünk is volt itt misszionáriusunk.

Mikronézia világa nagyrészt keresztyénnek mondható.

Ausztrália őslakossága ellen is sokat vétett a fehér ember. Az első telepesek valamikor büntetésből kerültek ide, majd a később bevándorlók miatt az őslakók a nagy sziget belsejébe szorultak, és egyre kevesebben vannak. Német és angol misszionáriusok dolgoztak közöttük önfeláldozó szeretettel és váltakozó eredménnyel.

¹⁴⁰ Keveházi: Tegyetek... 122.

Új-Zéland szigetén a múlt században elkezdett munka gyümölcsként első püspökük *George Augustus Selwyn* volt a 19. század végén. Társa, *John Coleridge Patteson* (1827–1871) vértanúhalált halt, az egyik szigetről csónakon visszaküldték holttestét öt sebbel. Egy ötös szigetcsoport bosszújából kellett meghalnia. A munka azonban folytatódott.

„*Óceánia bennszülött lakosságának körülbelül egynegyed része keresztyén volt eddig, de a katechuménok száma azt mutatja, hogy a krisztianizálódás biztatóan halad előre*” – fejezi be ismertetését tanítómesterünk a maga idejében. De ír másról is.

7. A missziói feladat megoldatlan részei

A munkaerők elosztása nagyon egyenlőtlen.¹⁴¹ Csak egyetlen Podmaniczky Pál által hozott – tehát korabeli – adat: Törökországban 108 missziói munkásra jut 1 millió lélek, Arábiában ugyanennyire 16-17 munkás jut! Vagy: „*Afrikára nézve a protestantizmus még mindig nem ismerte fel feladatát az iszlámmal szemben.*” A világban egyenlőtlen a missziói munkások elosztása. Ennek nemcsak a misszióban, hanem misszió kívüli okai is vannak. A missziói munkát is jó lenne átgondoltabban, összefogottabban végezni. Centralizálni ezt nem lehet (egyetlen „centruma” a misszió Ura), de azért a világmissziói feladatokat átgondoló egyházi, emberi erőre is szükség lenne. Az is baj, hogy sok országban a városokra koncentrálódik a munka, a vidék elmarad. Podmaniczky Pál a protestantizmus összefogását sürgeti. Az ökumenizmus idejében már ennél többre is lehetne gondolni!.

Vannak még munkaterületek, ahol a munka el sem kezdődött, emberileg még megoldhatatlannak látszó gátak léteznek. Ilyenek: *Afganisztán, Nepál, Bhután és Tibet!* Podmaniczky Pál Oroszországot is említi, főként ottani rokon népeinkre gondol. Kétségtelen, hogy vannak még feladatok, „fehér területek”.

Professzorunk külön is felhívja figyelmünket a Balkánra. A török határok is zárva vannak az evangélium elől. Gondolhatunk az „*Oroszországban és Szibériában élő finn-ugor testvérnépeinkre, akiknek ugyancsak elkötelezettjei vagyunk*” – olvassuk a figyelmeztetést. „*A magyar protestantizmus ébredszik évszázados álmából*” – írja. S hogy milyen lassan halad az ébredés, e sorok írója csak rámutat arra a tényre, hogy még mindig ugyanezen feladatok előtt állunk, és ugyanezekre gondolunk ma is, de csak tervezünk és gondolkozunk, lépések még alig történtek.

8. A missziói munka eredményeinek értékelése

„*Amikor a protestáns misszió másfél évszázad folyamán elért 16,5 millió lelket tevő eredményét az őskori keresztyén misszió eredményeivel hasonlítjuk össze, akkor meg kell szívlelnünk egyrészt Warneck figyelmeztetését, hogy más volt a keresztyének helyzete akkor, és más ma. Akkor a keresztyénség szemben állt egy hatalmas kultúrával, míg most egy általa teremtetett kultúrának hatalmas fegyverzetében veszi fel a harcot a nem keresztyén népekkel,*” – írja professzorunk. Ez tény, de az is tény, hogy ma kultúrák és vallások egész tömegével szemben kell a harcot felvenni. „*Az összehasonlítás eredménye, hogy az apostoli és apostolit követő kor missziója két és fél évszázad alatt alig egy negyedrészt érte el annak az eredménynek, amelyet a mai misszió kimutathat*” – értékeli kora eredményeit Podmaniczky Pál.

A római katolikus misszió eredményét Schmidlin 12 millió lélekben állapítja meg. Pedig előbb indult, és egységesebb, mint a mi munkánk. Ha tehát „*a római katolikus misszió mégis*

¹⁴¹ Zwemer: Missionslose Länder. Ungelöste Missionsaufgaben. Basel, 1912.

4,5 millióval csekélyebb eredményről számolhat be, akkor a protestáns missziót mégis nagyra értékelhetjük.”

Ez arra kell, hogy indítson, hogy a munkát helyesen értékeljük és felelősségünk még jobban erősödjék! Mert *„a keresztyén missziók döntő órája még tart”* – fejezi be missziótörténész professzorunk utalva ezzel *John Raleigh Mott*-ra (1865–1955), az ébredés és misszió munkására, aki az edinburghi világmissziói konferencia elnöke is volt.¹⁴²

*

Lehet, hogy a 20. század eleji missziói hangulat erőt vett professzorunkon is. Miért is ne? Hiszen 16 évvel az edinburghi világmissziói konferencia után voltunk. Ez a konferencia még a két világháború előtt úgy látta, lehetséges még abban a században az egész világot keresztyénné tenni. Hívó optimizmus? Van ilyen? (Vagy van-e hívő pesszimizmus?). Inkább azt mondhatnánk nagy tisztelettel és szeretettel, hogy tisztelt és tudós professzorunk *gyermeki hittel* élt és látta a világot. Erre csak rácsodálkozhatunk, ha mi olykor a felnőttek szemével látjuk világunkat és a benne folyó missziót is. Mert kétségtelen, hogy a mai kép mást mutat. Számunkra az úgy nem olyan egyértelmű. A missziói paradigmák is változnak, változófélben vannak. Lehet, hogy a helyzet változott, lehet, hogy mi változtunk. Professzorunk lelkesedését csak tisztelni és csodálni lehet, aki a misszió ügyét ilyen reményteljesnek látta. Ez a kérdés lehet, hogy vitatható, de professzorunk hite és felelőssége vitathatatlan.

És az is vitathatatlan, hogy a missziónak az egyházban és a keresztyén ember életében sokkal fontosabb helyen kell állnia. S a missziót mint „gyakorlandó tudományt” többet és szorgalmasabban kellene tanítanunk is. Akár a Hittudományi Egyetemen, akár a gyülekezetekben. Podmaniczky Pál életműve Krisztus nagy ügyére és Krisztus parancsára épül. Ahol a misszió nem megbecsült „tárgy” és feladat, ott bizony nagy baj van kicsiben és nagyban. „A misszió tudományának vázlata” nem egy lelkes egyénnek írása, hanem egyházat ébresztő tanítás, *prófétai szó* akar lenni, még akkor is, ha 1926-ban írták azt. Mert az egyház mindig és mindenütt ez előtt a feladat előtt áll. Ebből a szempontból igaz: a mi időnk is döntő óra. Élünk-e vele, vagy elszalasztjuk?

¹⁴² Mott János: A keresztyén misszió döntő órája. Ford. Viktor János. Bp. 1911.

IV. Krisztus tanúja

Áttekintettük Podmaniczky Pál professzor életét és tanítását, annak fontos állomásait és pontjait. Tisztában vagyok vele, hogy az áttekintés sokaknak túl hosszú és nehéz volt, mások meg talán hiányosnak és rövidnek tartják. Egyesek talán „réginek” érzik, hiszen ma már sok szempontból más nyelven és tartalommal beszélünk a misszióról. Mások talán felfedezték mégis annak időszerűségét is, hiszen – ha őszinték vagyunk – túl sok lépést nem tettünk azóta sem ebben az ügyben. Merész hasonlattal azt lehetett mondani a múlt század elején, „előre Lutherral”, de az sem túlzás a 21. század elején: előre Podmaniczky Pállal. Tanulnivalónk rengeteg van ma is a misszió elmúlt századi professzorától.

Mégis, úgy érzem, ezzel még nem teljes a kép. Vajon hogyan írt, amikor az egyház népéhez szólt? Hogyan beszélt gyülekezete tagjaival? Hogyan prédikálhatott? Hogyan tudta széles alapokon nyugvó tudományát „aprópénzre” váltani? Ebből szeretnék néhány példát hozni írásaiból válogatva. Számos írásából csak néhányat idézhetünk a megszabott keretek miatt.

Elsőként nézzük hogyan írt *átfogóbb* témákról. Volt a *Hajnal* című folyóiratban egy hosszú, több mint egy évtizedig tartó sorozata: Elért-e már valamit a misszió? címen. De voltak más sorozatai is. Nemcsak külmissziói folyóiratban és újságokban írt, hanem a Belmissziói Munkaprogramnak is állandó írója volt. Sokszor írt egy-egy témáról átfogóbb értekezést vagy történeti megemlékezést. Voltak írásai egy-egy kiemelkedő személyről. Ilyenkor egészen konkrét volt, szinte mesélte a történetet. Feltételezhetjük, hogy így prédikálhatott, egyszerűen, példákkal megmutatva az evangélium erejét. Állandó és visszatérő példája a *finn egyház és misszió*. Egyik előadásának címe:

1. Finn testvéreink missziói munkája¹⁴³

„A misszió ellen úton-útfélen hangoztatott valótlan vádak egyike, hogy nem egyéb, mint a gyarmatosító törekvéseknek, a gyarmati politikának kegyes lepellel való letakarása. Olyan vád, amelyet könnyű megcáfolni. Reá lehet mutatni arra, hogy még a gyarmatosító népeknél sem azok a rétegek a missziói vállalkozás hordozói, amelyek a politika terén hangadók. Sőt az államhatalom akárhányszor bizalmatlan a gazdasági törekvéseivel szemben a keresztyén etika mértékét alkalmazó misszióval szemben. Volt idő, pl. amikor a hollandus gyarmati kormány egyenest favorizálta az iszlámot. A szóban forgó hazug váddal szemben mindennél többet mond az a tény, hogy nagy jelentőségű missziói munkát végeznek olyan népek egyházai is, amelyeknek soha semmiféle gyarmati érdekeltségük nem volt Ezek közé tartoznak a mi finn testvéreink is. Semmi egyéb, csak a Krisztus iránti szerelem késztette őket arra, hogy az orosz elnyomatás legsúlyosabb éveiben megkezdjék és fölvirágoztassák azt a missziói munkát, amellyel ennek az előadásnak keretében fogunk megismerkedni.

¹⁴³ Belmissziói Munkaprogram az 1937-38. évre. XIV. évfolyam. Győr, 1937. 197. kk.

a. Akik könnyekkel vetettek

1857. június 18-án nagy ünnepet ült a finn keresztyénség. Akkor volt 700 éve, hogy Finnországban partra szállott a buzgó IX. Erik svéd király, s vele a finnek apostola, szt. Henrik, hogy a finn pogányságot megtörjék, s a finn keresztyén egyházat megalapítsák. S amikor megemlékezett a finn nép arról, hogy számára milyen gazdag forrása volt az áldásoknak az evangélium, akkor megemlékezett a szomjúhozó lelkeknek ama millióiról, akikhez még nem jutott el az életnek vize. Megértette, hogy neki is tennie kell valamit a pogányság lelki nyomorúságának enyhítésére. Az evangélium iránt való hálájának élő bizonyosságaképpen ünnepi offertóriumot rendelt el a misszió javára, s az ilyen módon összegyűjtött tőkével 1859-ben megalakult a Finn Missziói Társaság. Eleinte más missziói társulatok munkájában vett részt, azokat támogatta adományaival – mint a mi misszióegyesületünk – de amikor egyre többen hallották meg a finn ifjak közül Uruknek a missziói munkára hívó szózatát, 1867-ben elhatározta, hogy önálló missziói munkát kezd, s követve Hahn Hugónak, a hererók közt áldásosan működő misszionáriusnak a tanácsát, a Délnyugat-Afrika északi részében lakó, körülbelül 150 000 lelket számláló ovambó nép közé küldte el a maga követeit.

Az első finn úttörő misszionáriusok valóságos hősök voltak. A trópusi láz s egyéb trópusi betegségek egymás után ragadták el a misszió munkásait. A kidőlték helye azonban sohasem maradt üresen. Halálmegvető bátorsággal újak álltak helyükbe. Tisztelettel és csodálattal telik el pl. szívünk, ha az úttörők egyikének, Weikkolinnak halála történetét olvassuk. Elindult feleségével, hogy Unkuambiban missziói állomást alapítson. A megáradt Ekuma folyó útjukat állta. Kénytelenek voltak tehát a megáradt folyónak mentén törekedni a cél felé. Este a trópusi láz előjelei mutatkoztak Weikkolinnon. A fölázott talajon megakadt a kocsi. Késő éjszaka volt, mire ki bírták szabadítani. Közben a láztól már öntudatát vesztett Weikkolin beleugrott a vízbe. Az afrikai puszta közepén a sárban megrekedt szekérrel küzdő társai nem fordíthattak gondot ápolására. Azon nedvesen érte meg a reggelt. Állapota egyre rosszabbodott. Sehol semmi segítség. Hiába írt a felesége segítséget kérő levelet a legközelebbi missziói állomásra, akire rábízta a levelet, babonáságból nem kézbesítette. Mire Unkuambi határába ért a kocsi, már haldoklott a misszionárius, s mennybemenetel ünnepén hazament Urához, akiről bizonyosságot akart tenni. Szenvedéseinek még ezzel sem lett vége. Az a törzsfőnök, akinek területén meghalt, nem mert engedélyt adni eltemetésére. Félt a fehér ember hazajáró lelkétől. A szegény asszonynak vándorútra kellett indulnia férje holttestével. Végre egy erdőben Unkuambi és Ondoga között lopva, titokban megvethette síri ágyát.

De nemcsak az éghajlat, az emberek is próbára tették a finn misszionáriusok hitét. Különösen a törzsfőnökök miatt kellett sokat szenvedniük. Amelyikkel csak dolguk volt, majdnem mind szeszélyes, kiszámíthatatlan, haszonleső, tehetetlen emberek voltak. Ez áll még azokra is, akik máskülönben barátságos indulattal voltak a misszionáriusok iránt, sőt maguk hívták őket földjükre. Ilyen volt pl. Najuma. Ez – úgy látszott – nagyon boldog volt, mikor a misszionáriusok megjelentek nála, de amint észrevette, hogy nem rendelkezhetik velük kénye-kedve szerint, egyszerűen kiadta nekik útjukat. Még a legjobbak közül való volt Kambonde, II. Mpingana fia, aki előtt azonban a misszionárius tisztességes ruhában meg nem jelenhetett, mert őfelsége menten szemet vetett az új nadrágra, és hol szép szóval, hol arcátlanul addig könyörgött, követelődött, míg megkapta, amire vágyott. Különben népének is kegyetlen zsarnoka volt. Mintha a pogányság minden förtelme egyesült volna ebben az emberben a maga 26 feleségével és az ital posványában fetrengő életével. Isten ígését meg sem merte hallgatni, s kerülte természetesen Isten házát. 1870. július 8-án vonultak be az első finn misszionáriusok az ovambók fővárosába, Sikongba, s az itteni állomás megalapításával külsőleg is látható és elismert tényré vált az ovambó nép között való megtelepedésük. Körülbelül két évtizeden át csak itt, az ondonga törzs között munkálkodtak, alapítottak közben másfelé is állomásokat, de a törzsfőnökök legtöbb helyen lehetetlenné tették munkájukat. Az ondongák között azonban végül meghozta a maga termését a könnyekkel vetett mag.

b. Zsendülő vetés

Az első zsenge egy Nauguros nevű lány volt, akit Korvinen misszionárius házába fogadott, majd amikor hazalátogatott, magával vitte, s aki 1876. június 9-én hazájától távol, Helsinkiben felvétetett a szent keresztség által a keresztyén egyházba. A vetés lassan sarjadt. 1881-ben négy ovambó ifjú keresztelkedett meg a hererók földjén. A törzsfőnök és tanácsosai még rossz szemmel nézték ugyanis azokat, akik keresztyének akartak lenni. De a következő évben vízkereszt ünnepén már az ovambó földön is magára merte venni hat ifjú a Krisztus gyalázatát. A következő évek lassan-lassan érlelik a vetést. 1877-ben már 85 pogány keresztelkedett meg. 1888-ban 200-ra emelkedett a keresztyének száma.

A misszionáriusoknak az a kísérlete, hogy az ondonga törzsön kívül az ovambó nép egyéb törzseihez is eljuttassák az evangéliumot, eleinte újra meg újra meghiúsult. Istennek az volt nyilván az akarata, hogy itt, e között a törzs között szilárduljon meg Isten országa. S itt meg is hozta a hűséges bizonyágtevés a maga termését. Nevezetes év az 1897. Az ovambók ébredezni kezdtek. A megpróbáltatás lágyította meg szívüket. Januárban erős esőzés volt, amelyet nagy szárazság követett. Az esőzés alkalmával összetorlódott vizek megposhadtak, s a levegő megtelt mérges csírákkal. A trópusi láz szokatlan hevességgel támadta meg az európaiakat és a bennszülötteket. Majd marhavész és éhínség tört ki. Munka sem igen akadt. Szörnyű hetek és hónapok voltak. De a misszionáriusok megállták a próbát. Olyan szeretettel mentek a megpróbált nép segítségére, hogy az akaratlanul is megérezte Krisztusnak általunk munkálkodó szeretetét. Azelőtt volt idő, amikor Isten igéjét a különböző állomásokon összevissza vagy száz ember hallgatta. Most egyszeriben 4000-re szökkent fel a hallgatóság száma. A következő évben, 1898-ban örvendve írhatta haza Rautanen misszionárius: Annyi nép tódul templomainkba, hogy alig férnek. S az ébredés nem volt szalmaláng. Egyes szívek újra bezárultak, újra megkeményedtek ugyan, de a misszionáriusok akkor is, amikor némi visszaesés mutatkozott, arról tehettek jelentést, hogy 3100-ra rúg azoknak a száma, akik vasárnapról vasárnapra rendszeresen megjelennek Isten igéjének hallgatására. Ezzel együtt jár természetesen, hogy évről évre nő a keresztyének száma. 1912-ben már 2196 a keresztyének lélekszáma, 535 pedig a keresztségre előkészítő oktatásban állott. A lélekszám emelkedése tartós. 1913-ban 2460 a keresztyének száma. Pedig a kezdet nehézségei egyben s másban mintha fölújulnának. Nehale törzsfőnök megkísérli, hogy Ondongának uralma alatt álló területén valósággal kiírta a keresztyénséget, de kudarcot vall. Igaz, akad viszont törzsfőnök, mint Kambonde III. k'Angula, aki a pogánysággal szemben a keresztyénség pártjára áll. Területén eltiltja a varázslást és kuruzslást. 1911-ben meg kötelezővé teszi a vasárnap megünneplését, és megtiltja, hogy a keresztyénség, Isten és Isten igéje gúnnal illetessék.

Másrészt viszont a misszionáriusok is minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a néppel megtapasztaltassák annak a keresztyénségnek áldásait, amely ígérteét bírja tudvalevőleg ennek az életnek is. A nép javát szolgálja az iskolai munka is. 1912-ben a 42 népiskolának 2984 növendéke volt. Sőt 1913-ban megnyílik Oniipa állomáson a tanítóképző intézet is. Rajta vannak a misszionáriusok, hogy az ovambókat munkára neveljék. Különösen a gyapot termelést és a szövőipart igyekeznek meghonosítani, és erre a célra külön szaktanítónőket állítanak munkába. Nem rajtuk múlt, hogy ezek a kísérletek egyelőre nem vezettek célhoz. Az 1897. évi marhavész szomorú tanulságán okulva már abban az évben megkezdtek, és pedig jelentékeny sikerrel a marhaállomány oltását, s alkalmazására a népet is megtanították. Nagy fontosságú az orvosi munka megindulása. Eleinte egyszerűen a misszionáriusok voltak a nép orvosai, amennyire természetes tudásuk megengedte. Egyre jobban sürgették azonban rendszeresen kiképzett orvosok kiküldését. Erre a Finn Missziói Társulat 1908-ban kiküldte Rainio Zelma orvosnőt. Onanjoukeban fölépül a missziói kórház, s megkezdí áldásos működését. A missziói munkának ez az ága különösképpen szoros kapcsolatban van az

evangélium hirdetésével. Nemcsak azért, mert a testi szenvedés nagyon sok esetben fogékonnyá teszi a lelkeket Isten ígéje iránt, hanem azért, mert a missziói orvos egyúttal misszionárius is, aki nemcsak a testet gyógyítja, hanem bizonyosságot tesz az irgalmasság mesteréről, Krisztusról is. A missziói kórház is kettős célt szolgál: módot nyújt a test gyógyítására, de a rendes áhítatok, a keresztyén légkör által segítségére van a lelkeknek is az egy szükséges dolog megtalálásában. Az orvosi misszióknak a testi élet tekintetében áldásos volta megmutatkozik különben rövidesen abban, hogy az ovambó nép halálozási aránya kedvezőbbé válik, sőt eléri Európa legkulturáltabb államainak színvonalát. Az orvosi misszióra jellemző – igaz, ezzel már áthajlunk a következő korszakba – hogy a missziói kórház fekvő betegeinek száma másfél évtized alatt eléri az ezret, s az összes állomásokon nyújtott segítség évi 33 000 esetig emelkedik. Egyik jele ez természetesen annak is, hogy a misszionáriusok és a nép között egyre bizalmasabbá válik a viszony.

Ennek a korszaknak jellemző vonása még az irodalmi munka kialakulása is. Ez a missziói munkának az az ága, amelynek óriási nehézségekkel kell megküzdenie. Megkezdődik már tulajdonképpen azzal, amikor az első misszionárius az első alkalommal hirdeti az ígét. Micsoda nagy feladat, amikor a minden irodalmi csiszoltság nélkül való kezdetleges nyelvet hozzá kell formálnia az evangéliumhoz. Ennek a munkának legfőbb célja természetesen az, hogy kezébe adja a népnek a Bibliát saját anyanyelvén. Ezt a nagy feladatot a finn misszionáriusok közül a valamennyi közül kimagasló Rautanen Márton vállalta, aki előbb részletekben, majd 1903-ban teljes egészében kiadta az Újtestamentumot. Ennek a nagy munkának betetőzését és megkoronázását jelentette, amikor 1920-ban megjelent az Ótestamentum teljes fordítása is. Ezzel párhuzamosan haladt a népnek és a nép nyelvének mind magasabb szintre emelése. Ezt végezte az iskola, a misszionáriusok által írt iskolai könyvek s általában a misszionáriusok teremtette egész ovambó irodalom. Ezt a misszió saját kis nyomdája állítja elő. Itt jelenik meg már több mint 30 év óta az Osondaha című hetilap is. Mindez előkészítette a nagy aratásnak 1920 táján kezdődő korszakát.

c. A boldog aratás

Amikor a finn misszió ebbe a korszakba lép, már az egész ovambó szerezsenek lakta föld az ő munkaterülete. Sorra megnyíltak az évek folyamán a többi törzsek lakta területek is: Ongendjera, Unkuambi, Unkualuizi. Hozzájárultak ehhez a világháború máskülönb szomorú következményei is. A Rajnai Misszió Társulatnak, amely 1891-ben szintén munkát kezdett az ovambók között, s négy állomásán körülbelül 640 keresztyént gyűjtött a világháború kitöréséig, elűzték az angolok misszionáriusait, mire a társulat területét, Unkuanjamát 1920-ban átadta a Finn Missziói Társulatnak.

Ezen a most már egységes missziói területen kezdődött meg a csodálatos aratás. A gazdag áldás ideje szinte máról holnapra következett be. 1919-ben még csak 474 volt a megkeresztelt ovambók száma. Ez a következő évben felszökik 1744 lélekre, akikkel együtt az ovambó gyülekezetek lélekszáma 7695 lélekre emelkedett. Érthető, ha a Finn Missziói Társulat jelentése ebben az évben álmélkodva idézi az Úr szavát: „Emeljétek fel szemeiteket, és lássátok meg a tájékokat, hogy már fehérek az aratásra.” (Jn 4,35). A keresztelesek száma 1923-ban 1000 alá száll ugyan, 700-800 körül mozog, sőt alászáll 500 alá is, de újra emelkedik, s 1932: 718, 1933: 977, 1934: 847, 1935: 828, 1936: 832. Az ovambó egyház lélekszáma ilyen módon ez alatt a másfél évtized alatt megnégyszereződik: 1936-ban 32 750 lelket számlál. Ez fölbátorít bennünket arra a minden rajongás nélkül való reménységre, hogy ha a krisztianizálódás így halad előre, a következő egy-két évtized folyamán az ovambó nép a maga egészében keresztyén néppé lesz.

Az ezreknek és tízezreknek ez a beözönlése a keresztyén egyházba aggodalomra adhatna okot, ha nem folyna az önálló, bennszülött egyház kiépítése. A finnek teljes céltudatossággal törnek a cél felé, hogy az ovambó egyház a misszionáriusok tanácsadó szerepe mellett magát kormányzó, pásztoroló egyház legyen. Jelentős lépés volt e felé a cél felé, hogy 1925. szeptember 27-én megtörtént az első hét bennszülött lelkész fölavatása. Milyen csodálatos változás az Úr kegyelméből! 70 évvel ezelőtt az első misszionáriusok elé még úgy léptek az ovambó férfiak, hogy teljes meztelenségükben még egyetlen „ruházatuk” az övükön lelógó puhára cserzett marhagyomor volt s hátul egy még ennél is kisebb bőrdarab volt, s utódaik most mint az Úrnak lelkileg érett, szellemileg képzett katonái Luther-kabátban az oltár elé és a szószékre léphetnek! A 13 finn misszionárius most velük együtt végzi az igehirdetést a misszió jelenleg 89 állomásán illetve gyülekezetében. A közel 100 (78 alsóbb fokú és 19 felsőbb fokú népiskola) 5675 növendékét természetesen szintén fekete tanítók tanítják.

Micsoda gazdagsága a szeretetnek! Megértjük és elfogadjuk alázattal azt az intést, buzdítást, ami a finn missziói munka élénk tartott tükréből szól hozzánk?”

Amiről itt szó volt, az megszólalt az eddigi nagy dolgozatokban is. De itt „kicsiben” és „gyakorlatban” láthattuk a munkát, arról nem is szólva, hogy finn testvéreinktől sokat tanulhatunk és tanulunk máig is. Jó lenne, ha valóban tükörré lenne számunkra.

2. A misszió és a Biblia

„A Brit és Külföldi Biblia Társulat „Tell the World” (Mondd meg a világnak) címen adott ki idén egy 120 oldalas füzetet, amelyben tavalyi munkálkodását ismerteti a nagyközönséggel. Ez a füzet, mint az előző kiadványok is, elsőrendűen van megírva. Előadás-sorozatot lehetne ennek alapján tartani. A könyvecskét Patter János misszióval foglalkozó tanár írta. Itt közöljük belőle azokat a sorokat, amelyek a Bibliának a misszióhoz való viszonyát ismertetik” – kezdi erről szóló írását professzorunk.¹⁴⁴

„Hogyan közöljük Isten ismeretét a világgal? Miféle módszerek állnak rendelkezésünkre, amikor Jézus Krisztus örömezenetét akarjuk elmondani a világnak? Két útja-módja van ennek: élőszóval és írott szóval. Úgy az emberi nyelvnek, mint a tollnak megvan a helye és jogosultsága ebben a feladatban. Az evangéliumot hirdetheti a prédikátor, tanító, vagy közvetíteni lehet könyvekkel, elsősorban a Könyvek Könyvével. Elmehe a misszionárius, hogy hirdesse a Krisztus evangéliumát mindazoknak, akik hajlandók meghallgatni, vagy a kolportőr viheti szét az írott ígét, és kezükbe nyomja azoknak, akik elfogadják

Szükségtelen hangsúlyozni azt a tényt, hogy a misszionáriusnak nagy és dicső szerepe van Isten országának e földön megalapításában. A keresztyénség terjedésének története egy a misszió történetével. A misszionárius sine qua non-ja (elengedhetetlen feltétele) volt a hitterjesztésnek. Az egyház történetében nagy és döntő nap volt az, amikor Antiokhiában a keresztyének várakozó csoportja hallotta a Szentlélek hívó szavát: „Válasszátok ki nekem Barnabást és Sault arra a munkára, amelyre elhívtam őket” (ApCsel 13,2). Az isteni megbízásnak engedelmeskedve „leментek Szeleuciába, és onnét eleveztek Ciprusba”, ez volt az első azon számtalan utazások közül, amelyeket megtettek férfiak és nők, hogy az evangéliumot elvigyék a föld végső határáig. A missziói vállalkozás eposza az egyháztörténetnek legragyogóbb fejezete. Bővelkedik szentekben és vértanúknak, s gazdag a rettenthetetlen kitartásnak s nagyszerű teljesítményeknek példáiban. Valahányszor az egyház megszűnt misszionálni, fonnyadozott, s majdnem meghalt. De amikor a missziói látomás újra

¹⁴⁴ Missziói Lapok, XX. évf. (1933). 9. szám.

megragadta, feléledt, s vállalta igazi hivatását a világban. Hogy többet ne mondjunk, amikor a misszionárius útnak indul, az egyház élete meghosszabbodik, s mielőtt ez a meghosszabbítás lejárna, egy másik misszionáriusnak kell álomlátóvá lenni, s elindulni a tengerekre Krisztus nevében. Misszionálni vagy meghalni: az egyház állandóan ez előtt az alternatíva előtt áll!

De: a misszionárius magában nem képes Krisztus világot átfogó országának felépítésére. A szájjal mondott ígérez hozzá kell tenni az írott ígét. A misszionárius, aki az evangéliumot elviszi Afrikába vagy Kínába, csakhamar rájön, hogy bizonyos ponton túl nem juthat, hogy ha az evangéliumot írott alakban nem tudja az emberek kezébe adni. A megtérteknek szükségük van arra, hogy hallják az ige magyarázatát, de szükségük van arra is, hogy olvassák azt. A Szentírás fordítása feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a bennszülött egyház a hitben felépüljön. Amint a misszió terjeszkedik, a bennszülött keresztyének között sokan akadnak, akik szeretnének igehirdetők és tanítók lenni, ámde miként volna ez lehetséges, ha a saját nyelvükön nincs meg a Szentírás.

A bibliatársulat afrikai titkárának van erre egy példája: „Évszázadokkal ezelőtt néhány portugál jezsuita munkát kezdett Angolában, és sok helyen csodálatos templomokat építettek, megtanították az afrikai népet kőfaragásra, szobrászatra. Loandában és San Salvadorban mai napig vannak ilyen épületek, amelyeket afrikai szobrászok díszítettek Isten dicsőségére. Máshol csak néhány omladék kő jelzi ezt a buzgó munkát. A papok más nyomokat is hagytak, mert a bennszülött nyelve megőrzött neveket és közmondásokat évszázadokon keresztül. Az Angolában élő afrikaiak még most is tudják, mit jelent a Santa, vagyis a szent név, amelyet a régi papok keresztelekor adtak az embereknek. De jött az idő, amikor a jezsuita misszionáriusok eltávoztak Angolából, s művük, ezeket a maradványokat leszámítva, eltűnt az élő emlékezetből. – Kétszáz évvel később Livingstone meglátogatta Afrikának ezt a részét, s ezt írta jegyzetében: »Ezeket a papokat nagy tiszteletben tartja az egész ország, s én csak sajnálni tudtam, hogy nem érezték kötelességüknek, hogy amikor elmentek, kezébe adják a népnek a Bibliát, hogy lábaiknak szövéténeke legyen.«

Ha azt akarjuk, hogy a bennszülött egyház maradandó legyen, a Bibliát anyanyelvükön kezükbe kell adnunk. Az angolai negatív példa kiegészítéséül álljon itt a madagaszkári pozitív esemény. »Amikor a misszionáriusokat a szigetről elűzték, a malagazi Biblia ott maradt s amikor a misszionáriusok 25 év múlva visszatértek, ezekkel több keresztyént találtak, mint amennyi hátrahagytak. Ezek az emberek az anyanyelvükre lefordított Bibliával táplálták lelküket.«

Amit eddig általánosságban olvastunk, nézzük meg egyetlen személyes példával is. Mert Podmaniczky Pál nemcsak általános, hanem egészen személyre szóló példával is tudott szolgálni.

3. Aki átokból áldássá lett¹⁴⁵

„Afrika belsejében, a Kongó folyam vidékén a pogányság sötét éjszakája uralkodott, amikor az egyik törzsfőnök fia, akinek Noloکو volt a neve, ifjúkorát élte. Az éjszaka valósággal a sátán éjszakája volt, hiszen a szerencsének magukat tetszelegve egyenest az ördög fiainak nevezték. Noloکو neve is olyan volt, hogy abban csak a sátán gyönyörködhetett. Noloکو ugyanis magyarul ezt teszi, hogy átok. S Noloکو csakugyan rajta volt, hogy átok legyen. Különösképpen arra törekedett, hogy Isten gyermekei számára legyen átokká. A Banza-Manteke nevű missziói állomásról akkor már elindult az evangélium diadalmas útjára,

¹⁴⁵ Hajnal, XII. évf. (1926). 1. szám. 4.

Noloko falujában is volt már rendszeres istentisztelet. Noloko ilyenkor összegyűjtötte a maga embereit, néhány üveg pálinkát kerített, s aztán az istentisztelet közvetlen szomszédságában dobszó mellett táncra perdült velük. S ha nem sikerült neki, hogy az istentiszteletről odacsalogasson néhány embert, attól sem riadt vissza, hogy bottal támadjon azokra, akik Isten igéjének hallgatására gyülekeztek.

Noloko egy idő múlva karavánok vezetője lett. Ez jó kereseti lehetőség volt. Akarva-akaratlan alkalmaznia kellett olyan embereket is azonban, akik már keresztyének voltak. Ez azt jelentette, hogy amikor a karaván heteken, hónapokon keresztül útban volt, el kellett tűrnie, hogy a keresztyének rendszeresen megtartsák áhítataikat. „Üzleti érdekből” el kellett szenvednie, hogy azok füle hallatára imádkoztak, énekeltek, Bibliát olvastak és magyaráztak. Noloko azonban a régi maradt.

Isten igéjének magva azonban mégis szívébe hullott. Egy napon a Kongó partján elindult, hogy embereket toborozzon. Társaitól elszakadt, s amikor alkonyodni kezdett, magára maradt a vadonban. Nem messze volt egy falu, ott kapott volna éjszakai szállást, de a falu a folyó másik partján volt. Sehol, semerre se látott csónakot, amelyen átkelhetett volna. Úszva nem indulhatott, mert a folyó tele volt krokodillal. A parton is egyre veszélyesebb lett a helyzet. A mérges óriáskígyók ilyenkor indulnak zsákmányra. Felhangzott az oroszlán és s sakálok üvöltése is.

Nőtt a homály, Noloko tehetetlenül állt a veszedelem közepette. Ki is volt merülve, éhes is volt már. Olyan gondolatok foglalkoztatták, amik azelőtt eszébe se jutottak. Rettegő lelkével eszébe jutott, hogy a keresztyének Istene imádságot meghallgató Isten. Végül levetette magát a földre, s így imádkozott: Isten, te látod, milyen helyzetben vagyok, egyedül vagyok, nem tudom, mitévő legyek. A keresztyének azt mondják, te az imádságot meghallgatsz. Kérlek, segíts.

Ez volt élete első imádsága. S amint felemelkedett, csobbanást hallott. Egy csónak közeledett. Megmenekült. Kemény, dacos szíve meglágyult, sírva fakadt. A túlsó partra érve, hazaindult. Imádkozva ment az úton. Átadta magát Urának. Másnap reggel elment az istentiszteletre, és ezt mondta: keresztyén vagyok. Persze bizalmatlansággal fogadták, de őt nem rendítette meg. Elvonult egy távoli helyre, hogy ott éljen visszavonultan. Néhány hónap múltán üzent Richards misszionáriusnak, hogy néhányan elfogadták bizonyágtételét. Megkeresztelkedett, s a keresztségben a Pál nevet nyerte el. Megtanult írni, olvasni, s egy evangélistaképző intézetbe ment. – S aztán élete végéig boldogan hirdette az Isten igéjét, ami az ő életét is megváltoztatta, hogy átokból áldássá lehetett.”

Kedves tanárunk nemcsak hitével és a tudománnyal, hanem ilyen apró történetekkel is gazdagította olvasóit. Aki ezekből meríteni óhajt, az idézett Missziói Lapok és a Hajnal számait haszonnal és épülésre forgathatja. Országos Egyházunk Könyvtárában hozzáférhetők ezek a kiadványok, közölhetők is lehetnének. Tanárunk nemcsak nagy tanító, hanem nagy mesélő is. Mi azonban korlátokkal rendelkezünk.

4. Élete utolsó írása¹⁴⁶

„Ezerkilencszáztizenháromban történt, hogy a tudomány és művészet világát nagy meglepetés érte. A strassburgi egyetem teológiai fakultásának akkor már világhírű professzora, kinek munkái sok fejtörést okoztak a földkerekség teológusainak, s aki egyben Bachról írt, akkor már három nyelven megjelent, munkája révén hasonlóképpen világszerte ismert Bachszakértő volt, s mint orgonaművészt is mindenütt csodálták és ünnepelték, elvégezte az orvosi tanulmányokat – tehát háromszoros doktor lett –, feleségével együtt, aki ápolónőnek képezte ki magát, útra kelt Afrikába, a Belga-Kongóba, s Lambareneben mint missziói orvos telepedett le. Mi indíthatta ezt az embert, hogy otthagyjon mindent, az egyetemi katedrát, a tudományos munkát, a művészet világát, kedves orgonáit, amelyek némelyikéhez, hangjához, billentyűihez valóságos barátság fűzte, s elmenjen „sötét” Afrikába, áldozatát nem is sejtő, nem is értő szerecsenek közé?

Erre csak egy felelet lehetséges, hogy a Krisztusban erre a földre leszállott szeretet szorongatta. Ez adott neki erőt annak a szolgálatnak vállalására, s ez adott erőt ennek nap nap mellett való teljesítésére a rendelőszobában és az operációs asztal mellett. De neki nemcsak a szolgálatot kellett vállalnia, hanem meg kellett szereznie a lambarenei misszióorvosi állomás és kórház számára a fenntartási költségeket is. Ezért látogatott újra és újra haza Európába, ahol orgonahangversenyeken szerezte meg a pénzt missziói munkájához s ez cél volt a szeme előtt, amikor a hosszú tengeri úton egyik nagyszabású tudományos munkáját a másik után írta, amelyeknek jövedelme ugyanezt a célt szolgálta.

Alig több mint egy éve híre jött annak, hogy a hetvenhárom év terhével a vállán nyugalomba vonul, s hazajött, de most meg az a híre, hogy a szeretet nem hagyja nyugodni, s 74 évével újra kimegy Afrikába. Schweitzer Albert tudományos munkájában sok minden lehet, amin a Biblia, a kinyilatkoztatás alapján álló ember megbotránkozhatik, de életében és munkájában az élő Krisztus diadalmas ereje lesz nyilvánvalóvá” – írta utolsó cikkében. Podmaniczky Pál már nem élhette meg, hogy Schweitzer élete tovább világított, még a Nobel-békedíjat is elnyerte.

¹⁴⁶ Schweitzer Albert. Lelkipásztor, 1949.

Zárszó

Az első szó a védekezésé. Talán többen hiányolják, hogy a missziói adatokban nem jutottam el a máig. Ahol megtehettem, ott igyekeztem a vonalakat napjainkig meghúzni. De alapjában az én feladatomban „Podi bácsi” életének és tanításának feltárása volt, s természetesen az ő anyaga az ő napjaiban befejeződött. Talán nem álszerénység, ha ebből a szempontból is felhívom a figyelmet egyetemes missziótörténeti vázlatomra (Tegyetek tanítvánnyá minden népet), amelyben legalább a huszadik század végéig igyekeztem eljutni.

Miről beszélnek ezek a kisebb írásai? Egyszerűen a misszióról, annak kérdéseiről, kudarcairól vagy győzelmeiről? Éppen arról, amit Schweitzer Albertről írt utolsó írásában, aki a Nobel-békedíj átvétele után is Afrikában élt és szolgált. Tanításáról el lehet gondolkozni, sőt lehet azon vitatkozni is, egy azonban vitathatatlan: Schweitzert a Krisztus szeretete ragadta meg

Podmaniczky Pál professzorunkat, sokak kedves „Podi bácsiját” ugyanez a *krisztusi szeretet* élte, tanította és mozgatta. Ez volt életének egyetlen nagy *titka*. Mondhatnánk: itt értünk el élete, személyisége és tanítása legmélyebb pontjához. Tudta, hogy Krisztus szeretetéből él, ő is szerette Megváltóját, s ez a szeretet mozgatta, élte őt. Ez indította el a Teológiára, ez vezette tovább, és ez hajtotta őt a katedrán is, előadásai során. Ez segítette át a bajokon, próbákon, sőt a halálon is az életre.

Ennél többet mi sem mondhatunk végkövetkeztetésként. Jó, ha ismerjük életét: gyümölcsöző lenne, ha tanítását átgondolnánk, de ami a lényeges: *meríthetünk mi is vele együtt annak a Krisztusnak szeretetéből*, aki neki is erőt adott. Tanítása megismerése mellett ez életének legnagyobb tanulsága a mai kor tanítványai számára is

S ha ez a Krisztusban és kegyelmében megtapasztalt szeretet valóban átjár bennünket, akkor nem fogunk vitatkozni azon, hogy kell-e misszió, vagy a bel- és külmisszió hangsúlyain és kérdésein, nem fogjuk réginek érezni írásait, mondván, azóta nagyot változott a világ, s vele a misszió is, hanem a Krisztus szeretetétől megújultan elindulunk a – kinek-kinek máshol és másként feltároló – misszió szolgálatába.

Mire tanít a 20. századi Podmaniczky Pál, „a misszió doktora”? Semmi másra, csak arra, amire Isten igéje tanít minket. Azt szokták mondani teológusok, hogy a 21. század egyháza vagy ökumenikus lesz, vagy nem lesz egyház. Podmaniczky Pál hitvallása ezt kiegészíti. A 21. század egyháza vagy **ökumenikus és missziói** lesz, vagy kétséges, hogy megmarad-e. Az egyház Ura könyörüljön rajtunk!

A felhasznált fontosabb irodalom jegyzéke

Arnold, Gottfried: Gemeinschaft der Heiligen und Heilungsgemeinschaften. Biblilische Zeit- und Streitfragen. 1909.

Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978.

Belmissziói Munkaprogram az 1937-38. évre. XIV. évf. Győr, 1937.

Bencze Imre: Magyarország a XX. században. Révai Lexikon XX. sz. kötet. Az evangélikus népegyház és ébredés (1919–1944) szócikk.

Bezzel, Hermann: Der Dienst des Pfarrers. Württemberg, 1905.

Bitskey István: Hitviták tüzeiben. Gondolat K. Bp. 1978.

Danhauser László: Podmaniczky Pál a misszionárius. Új Harangszó (ÚH) 1949.

Die werdende Volkskirchen in Uganda. Ev. Missionen. 1909.

Dunkmann, Karl: Luthers Gotteserlebnis. Ev. Luth. Kirchenzeitung, 1917.

Edersheim, Alfred: Jézus biográfia. Lipcse, 1892.

Elert, Werner: Jakob Böhm's deutsches Christentum Berlin-Lichtenfelde. Runge, 1914.

Fraknói Vilmos: Melanchthon magyarországi barátai. Századok, 1874.

Frohmeier, J. L.: Freiherr von Leibnitz und die Mission. Evang. Missions-Magazin 1917.

Gabnai Sándor: 50 éve hunyt el „Podi bácsi”. Emlékezés dr. br. Podmaniczky Pál teológiai professzorra. 1999. Kézirat.

Hajnal, IX. évf. 4. sz., XII. évf. 1. sz., XXVI. évf. 2. sz.

Harling, K.: Luther und die Juden. Saat auf Hoffnung. 1917. IV.

Harnack, Adolf: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in der ersten drei Jahrhunderten. Berlin, 1920.

Holl, Karl: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte. Tübingen-Mohr. 1921-27. III. K.

Hulej Alfréd: Bevezetés a Podmaniczky kutatásba. 1948.

Függelék a Bevezetéshez. Kézirat. (EOL)

Podmaniczky Pál missziótudományi munkássága. Sopron, 1950 – Kézirat.

Podmaniczky Pál Gyűjtemény Katalógusa. (EOL)

Jeöldy-Doby Antal: A Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi báró) Buschmann Könyvnyomdája, 1901.

Keveházi László: Evangélikus Egyház a magyar államban. A dualizmus kora. Lelkipásztor, 1974.

Tegyetek tanítvánnyá minden népet. Ev. Sajtóosztály. Bp. 2001.

Kit küldjek el? Kunos Jenő élete és szolgálata. Fébé, 2001

Kis Jenő dr.: Visszapillantás a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evang. Hittudományi Karának húsz éves történetére. Pécs. 1921.

- Kirchner, K.*: Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe. Stuttgart, 1901. IV. Kiadás
- Kool, Anne-Marie dr.*: Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom. Bp. 1995. I-III. (röv.: AMK)
- Koren Emil*: A szépíró Podmaniczky Pál. Új Harangszó (ÚH) 1949.
- Kovács Eszter Júlia*: A Podmaniczky család leszármazottainak bemutatása, a család identitás vizsgálatának tükrében. Kulturális, antropológiai záró dolgozat. (Az író V. évf. magyar-néprajz szakos hallgató.) Debrecen, 2005. Kézirat.
- Köstlin, K.*: Geschichte des christlichen Gottesdienstes. Freiburg. 1882.
- Lindberg, G. W.*: De svesnka missionerna. Uppsala. 1914.
- Löhe, W.*: Vorschlag zur Vereinigung lutherische Christen für apostolisches Leben, Neuendettelsau, 1865.
- Lukinich Imre dr. szerk.*: „A Podmanini és Aszódi báró Podmaniczky család története. Magyar Tud. Akadémia. Bp. 1937.
- Luthard, L.*: Kompendium d. Dogmatik. 1930.
- Luther, M.*: Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes. 1526.
- Von der Ordnung des Gottesdienstes in der Gemeinde, 1555.
- A ker. ember szabadságáról, 1520.
- Lutherisches Missionsbuch, 1929. 1930.
- Német Ágnes szerk.*: Magam helyett, tanulmányok életemről. Püski Kiadó, Bp. 2002.
- Meinhof, K.*: Die Erweckungsbewegung in Korea. Ev. Missionen, 1909.
- Missziói Lapok. 1933. (XX. évf)
- Mott, J.*: A keresztyén misszió döntő órája. – Ford. Viktor János. Bp. 1911.
- Murko, M.*: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistliche Leben der Südslaven. Praha, 1927.
- Podmaniczky Pál*: Befreites Leben. Voltersdorf bei Berlin, 1940. (Megszabadított élet. Evang. Sajtóosztály, Bp. 1988.)
- A reformáció neveléstörténeti jelentősége. Piri és Székely Könyvnyomda Sopron, 1916.
- A keresztyén istentisztelet lényege valláspszichológiai és dogmatikai alapon kifejtve. Pozsony. (Évsz. nélkül)
- A misszió tudományának vázlata. Debrecen, 1926.
- Az Ágostai Hitvallás egyháza és a misszió. Debrecen, 1917.
- Luther és a belmisszió. Belmisszió IV. évf. 1917.
- A belmisszió atyja. Wichern életrajza. Koszorú, 1916.
- Reuss András*: Dr. Podmaniczky Pál vallásos szépirodalmi munkája. Ev. Teol. Akadémia. 1958. Kézirat. andras.reuss@lutheran.hu
- Richter, K.*: Robert Morrison, der Bahnbrecher der evang. Mission in China. – Bannerträgers des Evangeliums. III. 1909.
- Richter*: Zwei Erstlinge der Mission in Japan. Bannerträger des Evangeliums. II. 1908.

Roi, J.: Judentaufen im 19. Jahrhundert. Leipzig, 1899.
Schlatter, A.: Das christliche Dogma. Stuttgart, 1921.
 Die Theologie des Neuen Testaments. Stuttgart, 1909.
Schmidlin, J.: Die katholischen Missionen. Berlin, 1888.
Schneller István: Pedagógiai dolgozat. Bp. 1897.
Scholz László: Serkenj fel, aki aluszol. Bp. 1939.
Siffert, F.: Die Heidenbekehrung im Alten Testament und im Judentum. Bonn, 1906.
Szabó Aladár: Külmissziói Kalauz. Bp. 1911.
 Új Harangszó (ÚH) V. 42. 1949.
Varga Zsigmond dr.: Újszövetségi görög-magyar szótár. Bp. 1992.
Warneck, G.: Paulus im Lichte der heutigen Heidenmission. Gotha, 1914.
 Abriss einer Geschichte der protestantischen Missionen. Leipzig, 1882.
 Missionslehre. Gotha, 1901.
Wurster, G.: Die Bibelstunde, ihre Geschichte, Berlin, 1911.
Zwemer, L.: Missionlose Länder. Ungelöste Missionsfragen. Basel, 1912.
 Raymundus Lullusun. Wiesbaden, 1902.

Fényképmellékletek

Podmaniczky Pál huszonéves korában

Podmaniczky Pál negyvenes éveiben

Édesapja, báró Podmaniczky Árpád

Édesanyja, báró Podmaniczky Árpádné Egyessy
Etelka

Felesége, Vargha Ilona leánykori képe

Nagybátja, báró Podmaniczky Frigyesszobra
Budapesten.
(Készítette Kutas László)

Apósa, Vargha Gyula családjával

Szülőháza Óbudán

Christananda, indiai misszionárius

Magyarországi körúton Christanandával

Tanítványai körében (Új Harangszó, 1949)

A Hittudományi Kar dékánja

Családi kép gyermekeikkel

